

გურამ ნაჭყებია

**სისხლისსამართლებრივი
ურთიერთობა და
დანაშაულის ცნება
(ლექციების კურსი)**

თბილისი

2002

ლექციების კურსში გადმოცემულია დანაშაულის ცნების ლოგიკური საფუძვლის – დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართ-
ლებრივი ურთიერთობისა და თვით დანაშაულის ცნების ელემენტე-
ბის (დანაშაულის შემადგენლობის, ქმედების მართლწინააღმდეგობისა
და ბრალის) ლოგიკური კავშირის საკითხები.

განკუთვნილია იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტების, ასპირ-
ანტებისა და ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის საკითხებით
დაინტერესებული პრაქტიკული მუშაკებისათვის.

რედაქტორი: დოც. ნ. თოდუა

რეცენზენტები: დოც. ს. პაჭკორია

დოც. გ. მამულაშვილი

წინასიტყვაობა

დანაშაულისა და სასჯელის ცნებები სისხლის სამართლის მეცნიერების ძირითადი ცნებებია. ამ ცნებების გარშემო თავს იყრის ხსენებული მეცნიერების სხვა ცნებებიც. ამიტომ მათ შესწავლას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს როგორც თეორიულად, ისე დანაშაულებათა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი პრაქტიკის თვალსაზრისით. შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ დანაშაულის ცნება სისხლის სამართლის მეცნიერების პირველადი, ამოსავალი ცნებაა, ხოლო სასჯელის ცნება ამ თვალსაზრისით მეორეულია. სისხლის სამართლის ფილოსოფიის პოზიციიდან კი, პირიქით, პირველადი, ამოსავალია სასჯელის ცნება, რადგან ამ თვალსაზრისით საქმე შეეხება სასჯელზე სახელმწიფოს უფლების ფილოსოფიურ დასაბუთებას. საქმე ის გახლავთ, რომ დანაშაული სოციალური მოვლენაა და მას ძირითადად სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები განაპირობებენ. ამიტომ დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად მორალურია ამ პირობებში დანაშაულს ვებრძოლოთ სასჯელის მეშვეობით, მაშინ, როდესაც დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტურობისათვის გადამწყვეტია დანაშაულის გამომწვევი მიზეზებისა და ხელშემწყობი პირობების წინააღმდეგ სოციალურ-ეკონომიკური, იდეოლოგიურ-პოლიტიკური და სხვა ამგვარი ღონისძიებების განხორციელება. სახელმწიფომ, უპირველეს ყოვლისა, ამ ღონისძიებათა ეფექტურობაზე უნდა იზრუნოს და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება მას უფლება ჰქონდეს დანაშაულის ჩადენის წინააღმდეგ დაანესოს სისხლისსამართლებრივი სასჯელი, როგორც დანაშაულთა წინააღმდეგ ბრძოლის დამხმარე საშუალება. ამ ლოგიკით კი სისხლის სამართლის ფილოსოფიაში პირველადია სასჯელის ცნება, მისი არსის, მიზნისა და პრაქტიკული გამოყენების შედეგების თვალსაზრისით. იგულისხმება ამ ფრიად მტკივნეულ სფეროში სახელმწიფოს თვითნებობის აღკვეთა და სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების პრინციპების სისტემა. აშკარაა, რომ ამ პოზიციიდან იზღუდება არა მარტო სასჯელზე სახელმწიფოს უფლების ფარგლები, არამედ იმ ქმედე-

ბათა წრეც, რაც შეიძლება სახელმწიფომ დანაშაულად გამოაცხადოს.

ამრიგად, სასჯელზე სახელმწიფოს უფლების ფილოსოფიური დასაბუთების ლოგიკით პირველადია სასჯელის ცნება და დანაშაული წარმოდგება როგორც სახელმწიფოს დასჯითი უფლების საფუძველი. სისხლის სამართლის კერძო მეცნიერების პოზიციიდან კი, პირიქით, პირველადია დანაშაულის ცნება, რადგან სასჯელზე სახელმწიფოს უფლებაში ეჭვის შეტანა ამ მეცნიერების საქმე არ არის. დანაშაულობათა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის პრაქტიკაც ლოგიკურად ითხოვს დანაშაულის ცნების პირველადობას, რადგან დანაშაულებრივი ქმედება და მისი ნიშნები სისხლის სამართლის საქმეზე წინასწარი გამოძიებისა და მართლმსაჯულების განხორციელების ძირითად კრიტერიუმებს წარმოადგენენ.

დანაშაულის ცნებასა და მის ცალკეულ ნიშნებზე ბევრი რამ ითქვა და დაინერა, მათ შორის ქართულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც (პროფ. ალ. ვაჩიშვილი, პროფ. თ. წერეთელი, ვ. მაყაშვილი, პროფ. ბ. ფურცხვანიძე, პროფ. ბ. ხარაზიშვილი, პროფ. გ. ტყეშელიაძე, პროფ. თ. შავგულიძე, პროფ. ო. გამყრელიძე, პროფ. მ. ლეკვეიშვილი, პროფ. ზ. წულაია, პროფ. ა. გაბიანი, პროფ. შ. ფაფიაშვილი, დოც. მ. უგრეხელიძე, დოც. ლ. სურგულაძე, დოც. ს. პაჭკორია, დოც. ალ. კვაშილავა, ნ. თოდუა, დოც. გ. მამულაშვილი, დოც. დ. მუმლაძე, დოც. მ. ივანიძე, სამართლის დოქტორი მ. ტურავა, იურიდ. მეცნ. კანდიდატები: დ. სულაქველიძე, დ. ჯულუხაძე, თ. ებრალიძე, ლაშა-გიორგი კუტალია, გ. ხუროშვილი და ზოგიერთი სხვა(ც)).

სამწუხაროდ, აქ ჩამოთვლილ ავტორთა შრომების დიდი ნაწილი ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა ან მოძველდა. გარდა ამისა, საქართველოში მიღებულ იქნა სისხლის სამართლის ახალი კოდექსი (1999 წ. 22 ივლისი), რომელშიც სხვა არსებით საკითხებთან ერთად ახლებურადაა განმარტებული დანაშაულის ცნება. ამ მხრივ სიძნელე შეიქმნა სტუდენტთა სწავლების საქმეშიც, რადგან ამ საკითხებზე სახელმძღვანელო დღემდე არ არსებობს. ამიტომ გადავწყვიტეთ შეგვექმნა ლექციების კურსი დანაშაულის ცნების შესახებ. მასში არჩეულია დანაშაულის ცნების აგების ლოგიკური საფუძველი –

დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა. სამწუხაროდ, იურიდიულ მეცნიერებაში იურიდიულ ცნებათა წარმოქმნის საკითხში სამართლებრივი ურთიერთობის მნიშვნელობა სათანადოდ არაა წარმოჩინებული. ეს განსაკუთრებით ითქმის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაზე. კერძოდ, გერმანელ კოლეგებს სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ცნება არ გააჩნიათ. ამის გამო გაუგებარია, თუ როგორ გადადის ნორმა, როგორც ჯერარსი, მართლწესრიგში. ამ ლოგიკურ ვითარებაში იქმნება მართლწესრიგისაგან სამართლის ნორმის მოწყვეტის ანუ ნორმატივიზმის ტენდენცია. ამ ნიადაგზე დანაშაულის ცნების აგება დიდ სიძნელებთან არის დაკავშირებული. უფრო მძიმე ვითარება იქმნება ამ მხრივ იმ კონცეფციაში, რომლის თანახმად, სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა დანაშაულის ჩადენის გამო წარმოიშობა. გამოდის, რომ დანაშაული წინ უსწრებს სისხლის სამართლებრივ ურთიერთობას, რომელიც სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის გარეშე შეუძლებელია. თუ დანაშაულის ჩადენა ქმნის სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას, მაშინ დანაშაულის ჩადენას წინ არ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა. ამ ვითარებაში დანაშაულებრივი ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია. მართლწინააღმდეგობის გარეშე დანაშაულის ცნების აგების ტრადიცია დანაშაულის წმინდა სოციოლოგიური გაგების შედეგია, ხოლო ეს დანაშაულის ცნების პრობლემატიკაში სოციოლოგიზმია.

ამრიგად, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეშე იქნება ნორმატივიზმი, ე.ი. მართლწესრიგისაგან სამართლის ნორმის მოწყვეტის ანუ ნორმატივიზმის ან, პირიქით, მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანის ანუ სოციოლოგიზმის ტენდენცია. ამგვარ ლოგიკურ ვითარებაში დანაშაულის ცნების აგება შეუძლებელია. ჩვენ კი ამოვდივართ იმ დებულებიდან, რომ დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა სისხლის სამართლის (ან წინდახედულობის) ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმაც. ესაა არსისა და ჯერარსის კავშირის ფორმაც. ამ პოზიციიდან დანაშაულის ცნების აგება უფრო ლოგიკურია.

ლექციების კურსში არ იქნება გაშლილი დისკუსია და იგი არ იქნება გადატვირთული ციტირებებით, რადგან იგი არსებითად სასწავლო დანიშნულებისაა და ავტორის საკუთარი კვლევის შედეგების ერთგვარ განზოგადებასაც წარმოადგენს. ამ თემაზე ლექციების კითხვის მრავალწლიანი გამოცდილებაც მხედველობაშია მისაღები.

ლექციების კურსში ძირითადი აქცენტი დანაშაულის შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ლოგიკური კავშირის პრობლემატიკაზე კეთდება. ამიტომ ნაშრომში არ იქნება განხილული მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის გამომრიცხავი გარემოებანი, დანაშაულის კატეგორიები და ა.შ. ნაშრომში საბუთდება დებულებანი, რომელთა თანახმად დანაშაულის შემადგენლობა სამართალდარღვევის შემადგენლობის სპეციფიკური სახეა და ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ფორმა; ისევე მართლწინააღმდეგობა არის დანაშაულის შემადგენლობისა და ბრალის კავშირის ფორმა; ბრალი არის პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა. მაშაქ ადამე, სამართალდარღვევების შემადგენლობა, მართლწინააღმდეგობა და ბრალი კატეგორიებია, რომელთა სისხლის სამართალში სპეციფიკური გამოვლენა ექმნის დანაშაულის იურიდიულ ცნებას.

ცხადია, ლექციების კურსს არ აქვს პრეტენზია, რომ ამ ურთულეს საკითხებზე ამომწურავი პასუხი გასცეს, მაგრამ დანაშაულის ცნების პრობლემატიკაში იგი მაინც ზედმეტი არ არის და სასწავლო დანიშნულებას ნაწილობრივ მაინც შეასრულებს.

კრიმინალიზაციის ობიექტი და დანაშაულის ცნება

§1. კრიმინალიზაციის ობიექტი

დანაშაულის ცნება განსაზღვრული ქმედების კრიმინალიზაციის გარეშე შეუძლებელია. კერძოდ, თავდაპირველად კანონმდებელი ადგენს, თუ რომელი ქმედება უნდა ჩაითვალოს დანაშაულად, ხოლო სისხლის სამართლის კანონის პრაქტიკული ამოქმედების შემდეგ ჩადენილ ქმედებას დანაშაულად აკვალიფიცირებს სასამართლო. მართლაც, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის პირველი მუხლის პირველ ნაწილში მითითებულია, რომ ეს „კოდექსი ადგენს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველს, განსაზღვრავს, თუ რომელი ქმედებაა დანაშაულებრივი და აწესებს სასჯელს ან სხვა სახის სისხლისსამართლებრივ ღონისძიებას“.

როგორც ამ დებულებიდან ირკვევა, ჯერ ერთი, კანონმდებელი ადგენს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველს ანუ დანაშაულს, რომელიც, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის თანახმად, არის სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება. მეორეც, კანონმდებელი სისხლის სამართლის კანონში განსაზღვრავს, თუ რომელი ქმედება უნდა ჩაითვალოს დანაშაულად. მესამეც, კანონმდებელი აწესებს სასჯელს ან სხვა სისხლისსამართლებრივ ღონისძიებას დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის.

აქედან გამომდინარე, განსაზღვრულ ქმედებას დანაშაულად, უპირველეს ყოვლისა, აკვალიფიცირებს კანონმდებელი. ეს ქმედება არის კრიმინალიზაციის ობიექტი. „კრიმინალიზაცია“ ნიშნავს სახელმწიფოს მიერ ამა თუ იმ ქმედების დანაშაულად გამოცხადებას სისხლის სამართლის კანონში. „დეკრიმინალიზაცია“, პირიქით, ნიშნავს წინააღმდეგობას დანაშაულად მიჩნეული ქმედების დასჯადობის გამოცხადებას, რის შედეგადაც ეს ქმედება უკვე აღარ ითვლება დანაშაულად.

ისმის კითხვა: რა შეიძლება იყოს კრიმინალიზაციის ობიექტი? ცხადია, კრიმინალიზაციის ობიექტია ადამიანის განსაზღვრული ქმედება. ქმედება, თავის მხრივ, ობიექტური და სუბიექტური ელემენტებისაგან შედგება. ქმედების ობიექტური ელემენტი არის სუბიექტის ნების გარეგანი აქტი. ქმედების სუბიექტური ელემენტია სუბიექტის ქცევა, რაც მოტივსა და მიზანში გამოიხატება. აშკარაა, რომ სუბიექტის ქცევისაგან მოწყვეტით გარეგან ქმედებას არავითარი საზრისი არა აქვს და, მაშასადამე, კრიმინალიზაციის ობიექტი ვერ იქნება. სისხლისსამართლებრივად იკრძალება, მაგალითად, არა ნივთის ყოველგვარი დაუფლება, როგორც ობიექტური აქტი, არამედ სხვისი ნივთის დაუფლება მისი მართლსაწინააღმდეგო მისაყუთრების მიზნით. სწორედ ამასია ქურდობის, ძარცვის, ყაჩაღობის და ა.შ. დანაშაულთა სუბიექტური საზრისი (სხვისი ნივთის მისაყუთრების მიზანი). აქედან გამომდინარე, სისხლისსამართლებრივი აკრძალვის ობიექტია არა მხოლოდ გარეგანი ქმედება, არამედ ამ ქმედების სუბიექტური საზრისიც, ე.ი. აკრძალვის ობიექტია ქმედების ობიექტური და სუბიექტური მხარეების ერთიანობა. ამ ლოგიკით კი იქმნება ფრიად სერიოზული სიძნელე: ირკვევა, რომ მართლწინააღმდეგობა, როგორც დანაშაულის ერთ-ერთი ნიშანი, ვრცელდება არა მხოლოდ გარეგან ქმედებაზე, არამედ სუბიექტის ქცევაზეც, ე.ი. მოტივსა და მიზანზეც. მაშასადამე, მართლწინააღმდეგობა მოიცავს არა მარტო ქმედების ობიექტურ მხარეს, არამედ მის სუბიექტურ მხარესაც. ეს კი იმისი თქმის საფუძველი შეიძლება გახდეს, რომ მართლწინააღმდეგობა თავის თავში მოიცავს ბრალს და მაშინ, როგორც სწორად მიუთითა ლაშა-გიორგი კუტალიამ, დანაშაულის სისტემაში ბრალის ადგილის დადგენა შეუძლებელი გახდება.¹

ამრიგად, ბრალი ქმედების მართლწინააღმდეგობის ელემენტი ვერ იქნება, ე.ი. ბრალი მართლწინააღმდეგობის გარეთაა. ამიტომ აკრძალვის ობიექტის სტრუქტურა სერიოზულ ყურადღებას მოითხოვს. ამ მხრივ იქმნება სხვა არსებითი სიძნელეც. კერძოდ, ფიქრობენ, რომ დანაშაული არის ადამიანის ქცევის ნაირსახეობა. დანაშაული სუბიექტის ქმედების მოტივისა და მიზნისაგან მოწყვეტით არ არსებობს, მაგრამ ქცევაზე დანაშაულის დაყვანა მაინც

¹ ლაშა-გიორგი კუტალია, ბრალი სისხლის სამართალში, თბ., 2000, გვ. 186

დაუშვებელია. კერძოდ, „ქცევა“ ფსიქოლოგიური ცნებაა. თუ დანაშაულს ქცევის ნაირსახეობად მივიჩნევთ, მაშინ დანაშაული ფსიქოლოგიური ცნება აღმოჩნდება, რაც დანაშაულის ცნების პრობლემატიკაში ფსიქოლოგიზმია. უფრო მეტიც, თუ დანაშაული ქცევაა, მაშინ, გამოდის, რომ კრიმინალიზაციის ობიექტია ქცევა, მაშინ როდესაც ქცევა, ამ ცნების ფსიქოლოგიური გაგებით, თან ახლავს როგორც მართლზომიერ, ისე მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას. ამიტომ ქცევა, როგორც ეს ფსიქოლოგიაშია ცნობილი (ვგულისხმობთ ნებისყოფით და მიზანდასახულ ქცევას), თავისთავად აღებული, კრიმინალიზაციის ობიექტი ვერ იქნება. ისმის კითხვა: რა შეიძლება იყოს მაშინ კრიმინალიზაციის ობიექტი? ამ კითხვაზე პასუხისათვის საჭიროდ მიგვაჩნია ყურადღების გამახვილება პროფ. ბ. ხარაზიშვილის იმ დებულებაზე, რომ დანაშაული ფსიქოლოგიური ქცევა კი არაა, არამედ ამ ფსიქოლოგიური ქცევის ანუ მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხი.¹ მაგალითად, მკვლელობა ანგარებით ანგარების (მატერიალური გამორჩენის მიღების ან მატერიალური ვალდებულებისაგან გათავისუფლების) ხერხია. ქურდობა, ძარცვა, ყაჩაღობა და ა.შ. სხვისი ნივთის მორალსაწინააღმდეგო დაუფლების ხერხებია. მაშასადამე, არსებობს მოტივისა და მიზნის განხორციელების როგორც მართლზომიერი, ისე მართლსაწინააღმდეგო ხერხი. მატერიალური დაინტერესება, თავისთავად აღებული, არავითარ „ანგარებას“ არ წარმოადგენს, ვიდრე იგი, ე.ი. ეს მატერიალური დაინტერესება, ამორალური თუ მართლსაწინააღმდეგო ხერხით არ განხორციელდება. მაშასადამე, დადებითი ან უარყოფითი შესაფასების ობიექტია არა სუბიექტის მოტივი და მიზანი თავისთავად, არამედ ამ მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხი.

ამრიგად, კრიმინალიზაციის ობიექტია არა სუბიექტის ქცევა, როგორც ასეთი, არამედ ამ ქცევის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხი. ეს ხერხი, ერთი მხრივ, უკავშირდება ქცევას, როგორც ამ ხერხის ფსიქიკურ საზრისს, ხოლო, მეორე მხრივ, თვისებრივად განსხვავდება ქცევისაგან, როგორც ობიექტური მომენტი, რომელიც სუბიექტს გარე სამყაროსთან ახალ თვისებრივ

¹ ბ. ხარაზიშვილი, სიცრუის ფსიქოლოგია, თბ., 1975.

დონეზე აკავშირებს. მკვლელობა, ბანდიტიზმი, ტერორიზმი და ა.შ. სუბიექტის ქცევის განხორციელების მეტად საშიში და მართლსაწინააღმდეგო (ბრალეულად შერჩეული) ხერხებია.

ცხადია, კრიმინალიზაციის ობიექტია არა სუბიექტის უბრალო ფსიქოფიზიკური აქტი, არამედ ამ ფსიქოფიზიკური აქტით გამოხატული გარკვეულობა, რომელიც სუბიექტურ საზრისს ობიექტურში გამოხატავს. კერძოდ, ობიექტური მომენტი ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა, სხვისი ნივთის მართლსაწინააღმდეგო დაუფლება და ა.შ., ოღონდ სუბიექტური საზრისით განმსჭვალული. ამიტომაც, რომ კრიმინალიზაციის ობიექტია არა თვით სუბიექტი ან მის აზრთა წყობა, არამედ განსაზღვრული ქმედება, რომელიც სუბიექტის მოტივისა და მიზანის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხია. სწორედ ეს ხერხი შეიძლება შეფასდეს სოციალური საშიშროების, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალეულობის თვალსაზრისით, მაგრამ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც სისხლის სამართლის კანონი, როგორც განსაზღვრულ ქმედებათა დანაშაულად სახელმწიფოებრივი კვალიფიკაციის ფორმა, პრაქტიკულად ამოქმედდება და სუბიექტი დაარღვევს სახელმწიფოს წინაშე მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას ამ ვალდებულებისადმი მისი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების შედეგად.

ამრიგად, კანონმდებელი განსაზღვრულ ქმედებას დანაშაულად აკვალიფიცირებს სისხლის სამართლის კანონში, ხოლო დანაშაულად სახელმწიფოებრივი კვალიფიკაციის ობიექტია მოტივისა და მიზნის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხი, რომელიც ზიანს აყენებს ან ზიანის მიყენებით ემუქრება განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობას.

§2. კრიმინალიზაციის ობიექტი და დანაშაულის იურიდიული ცნება

დანაშაულის იურიდიული ცნება კრიმინალიზაციის ობიექტისაგან მონყვევით შეუძლებელია, მაგრამ ამ უკანასკნელზე არ დაიყვანება. კრიმინალიზაციის ობიექტი, როგორც ფსიქოლოგიური ქცევის (მოტივისა და მიზნის) განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი

ხერხი, წინ უსწრებს სისხლის სამართლის კანონს და, მაშასადამე, დანაშაულის იურიდიულ ცნებას. თუ კრიმინალიზაციის ობიექტი – ესაა სახელმწიფოს საკანონმდებლო საქმიანობის ობიექტი, დანაშაულის იურიდიული ცნება ქმედების სასამართლო კვალიფიკაციის შედეგია. სწორედ ამ თვალსაზრისით საბუთდება დანაშაული, როგორც დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების, ამ ქმედების მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ერთიანობა. კრიმინალიზაციის ობიექტი კი არსებობს სისხლის სამართლის კანონამდე და, მაშასადამე, ის იურიდიულ ცნებად არ შეიძლება ჩაითვალოს. ამიტომ ის არსებობს როგორც სოციალური სინამდვილის ფაქტი, რომელიც სოციოლოგიურ მიდგომას მოითხოვს. რა თქმა უნდა, კრიმინალიზაციის ობიექტი, როგორც მოტივისა და მიზნის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხი, უპირველეს ყოვლისა, ამორალურია, ეწინააღმდეგება საზოგადოების ზნეობას. ის ეწინააღმდეგება ცნობილ ბიბლიურ აკრძალვებს. (მაგ., არ იქურო, არა კაც ჰკლა და ა.შ.) მაგრამ მართლსაწინააღმდეგოდ მხოლოდ მაშინ შეფასდება, როდესაც იგი აისახება სისხლის სამართლის კანონში, რომელიც კრიმინალიზაციის ობიექტის დანაშაულად სახელმწიფოებრივი კვალიფიკაციის ფორმად, ე.ი. როდესაც სისხლის სამართლის კანონის პრაქტიკული ამოქმედების შემდეგ სუბიექტი დაარღვევს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნებს.

ამრიგად, კრიმინალიზაციის ობიექტი, როგორც ასეთი, მართლსაწინააღმდეგო ვერ იქნება და, მაშასადამე, ვერც სისხლისსამართლებრივი ბრალის გამოხატულებად ჩაითვლება, რადგან ბრალის იურიდიული ცნება ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე შეუძლებელია. სამწუხაროდ, როგორც ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ისე თანამედროვე რუსეთის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში დანაშაულის შემადგენლობა ოთხი ელემენტის ერთიანობად წარმოაჩინეს: დანაშაულის ობიექტი, ობიექტური მხარე, სუბიექტი და სუბიექტური მხარე. სინამდვილეში ეს არის კრიმინალიზაციის ობიექტის სტრუქტურა, რადგან „დანაშაულის სუბიექტი“ და „დანაშაულის ობიექტი“ იურიდიულ ცნებებს არ წარმოადგენენ (იურიდიულად არსებობს სისხლის სამართლის სუბიექტი და სისხლის-

სამართლებრივი დაცვის ობიექტი). სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის ადრესატია არა „დანაშაულის სუბიექტი“, არამედ, პირიქით, სისხლის სამართლის სუბიექტი, რომელიც ვალდებულია იმოქმედოს მართლზომიერად, ხოლო ეს მართლზომიერი ქმედება დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს განსაზღვრულ სიკეთეს, რომელიც სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტია. მაშასადამე, სისხლის სამართლის სუბიექტი და სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტი დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტებია და არა დანაშაულის შემადგენელი ელემენტები. მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობის ოთხწევროვანი დაყოფა იურიდიულად შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, ამ თვალსაზრისში „დანაშაული“ გაგებულია სოციოლოგიურად, როგორც კრიმინალიზაციის ობიექტი, მისი საკანონმდებლო კვალიფიკაციის გარეშე. მართლაც, მოტივისა და მიზნის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხი, როგორც კრიმინალიზაციის ობიექტი, ოთხი ელემენტით არსებობს: ობიექტი, ე.ი. საზოგადოებრივი ინტერესი; ობიექტური მხარე, ე.ი. თვით ანტისაზოგადოებრივი ქმედება; სუბიექტი, ე.ი. ვინც ანტისაზოგადოებრივ ქმედებას ახორციელებს; სუბიექტური მხარე, ე.ი. სუბიექტის ქცევის მოტივი და მიზანი. ცხადია, რომ კრიმინალიზაციის ობიექტის სტრუქტურაში ბრალი შეუძლებელია, რადგან სისხლისსამართლებრივი ბრალი მხოლოდ მაშინ შეიძლება დადგინდეს, როდესაც სისხლის სამართლის კანონი პრაქტიკულად ამოქმედდება და სისხლის სამართლის სუბიექტი დაარღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, ამ ვალდებულებისადმი მისი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების შედეგად.

ამრიგად, დანაშაულის იურიდიული ცნება სისხლის სამართლის კანონის პრაქტიკული ამოქმედების გარეშე შეუძლებელია, მაშინ, როდესაც კრიმინალიზაციის ობიექტი სისხლის სამართლის კანონამდე არსებობს და კანონმდებლის საქმიანობის ობიექტს წარმოადგენს. დანაშაულის იურიდიული ცნების დაყვანა კრიმინალიზაციის ობიექტზე ესაა „დანაშაულის“ წმინდა სოციოლოგიურად გაგების შედეგი. მართლაც, დღემდე ამტკიცებენ, რომ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა დანაშაულის ჩადენის გამო წარმოიშობა.

ამკარაა, რომ ამ თვალსაზრისში დანაშაულის ჩადენა წინ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმას და მაშინ ქმედების მართლწინააღმდეგობა შეუძლებელია. ქმედების მართლწინააღმდეგობა მხოლოდ მაშინ ხდება შესაძლებელი, თუ ქმედებას წინ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა და მისი ადრესატი, ანუ დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა. დანაშაულის იურიდიული ცნება სწორედ ამ ურთიერთობის საფუძველზეა შესაძლებელი. თუ პირი-ქითაა, ე.ი. თვით დანაშაული ქმნის სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას, მაშინ დანაშაულის იურიდიული ცნება შეუძლებელია და მაშინ „დანაშაული“ წმინდა სოციოლოგიური ცნებაა. ამ ლოგიკით კი დანაშაულის იურიდიული ცნება კრიმინალიზაციის ობიექტზეა დაყვანილი. ამგვარი დაყვანის ვითარებაში შეუძლებელია ერთმანეთისაგან განვასხვაოთ ქმედების დანაშაულად საკანონმდებლო და სასამართლო კვალიფიკაცია. კრიმინალიზაციის ობიექტი – ესაა კანონმდებლის საქმიანობის ობიექტი, მაშინ, როდესაც ქმედების დანაშაულად სასამართლო კვალიფიკაციის ობიექტია დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი, მართლწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება.

ამრიგად, კრიმინალიზაციის ობიექტი სისხლის სამართლის კანონმდებელს არსებობს, მაშინ, როდესაც დანაშაულის იურიდიული ცნება, მართალია, არაა მონყვეტილი კრიმინალიზაციის ობიექტს, მაგრამ არც ამ უკანასკნელზე დაიყვანება. ეს ბუნებრივია, რადგან კრიმინალიზაციის ობიექტი – ესაა ქმედების დანაშაული საკანონმდებლო კვალიფიკაციის ობიექტი, მაშინ, როდესაც დანაშაულის იურიდიული ცნება ქმედების დანაშაულად სასამართლო კვალიფიკაციის შედეგია. ამაში მდგომარეობს ხელისუფლებათა განაწილების პრინციპი, რომელიც სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთი ნიშანია. მაშასადამე, სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა თავის გამოხატულებას სისხლის სამართალშიც პოულობს. ეს ბუნებრივია, რადგან ქმედების დანაშაულად საკანონმდებლო და სასამართლო კვალიფიკაცია ერთიანია, ე.ი. სასამართლომ ჩადენილ ქმედებას ისეთივე კვალიფიკაცია უნდა მისცეს, როგორც ეს თავის დროზე დააკვალიფიცირა კანონმდებელმა, თუმცა არაა გამო-

რიცხული ვითარების შეცვლის გამო ქმედების სხვაგვარი კვალიფიკაცია, ვიდრე ეს სისხლის სამართლის კანონშია გამოხატული.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ოთხნეეროვანი დაყოფა „დანაშაულის“ წმინდა სოციოლოგიური გაგების შედეგია, რაც დანაშაულის იურიდიული ცნების პრობლემატიკაში **სოციოლოგიზმია**. სხვა საკითხია, თუ კანონმდებელი ამა თუ იმ ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისას კრიმინალიზაციის ობიექტისადმი სოციოლოგიურ მიდგომას აუცილებლობით იყენებს. სხვაგვარად შეუძლებელია იმისი გარკვევა, თუ რომელი ქმედება დაკვალიფიცირდეს დანაშაულად. ქმედება, რომელიც შემთხვევიდან შემთხვევამდე ხორციელდება და ზრდის ტენდენციით არ ხასიათდება, კრიმინალიზაციის ობიექტი ვერ იქნება. მეორე მხრივ, უაზროა კრიმინალიზაცია იმ ქმედებისა, რომელიც საზოგადოებაში დამკვიდრებული ცხოვრების წესს გამოხატავს. აქედან გამომდინარე, კანონმდებელმა ამ ორი უკიდურესობიდან უნდა შეარჩიოს ქმედებათა ის წრე, რომელიც განსაზღვრულ ტიპურ ნიშნებში გამოიხატება და მისი ზრდის სანაღმდეგო მექანიზმების ამოქმედებით სოციალურ მართვას ექვემდებარება. სისხლის სამართალი დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლის დამხმარე საშუალებაა, რადგან დანაშაულთა მიზეზები ადამიანის საქციელს ფატალისტურად არ განსაზღვრავს. მაშასადამე, ადამიანი თავისუფლების გარეშე ვერ მოიპყრება, ხოლო თავისუფლება თვითნებობა კი არაა, არამედ ზღვარდებულია პასუხისმგებლობით, როგორც მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი სუბიექტის პოზიტიური, პასუხისმგებლური დამოკიდებულებით. აქედან გამომდინარე, კანონმდებელი სისხლის სამართლის კანონში განსაზღვრულ ქმედებათა დანაშაულად კვალიფიკაციით, ამ დანაშაულთა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის ინტერესებით ადგენს სასჯელს ან **ზემოქმედების** სხვა ზომებს და ამით ცდილობს ზეგავლენა მოახდინოს საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე, თავიდან აიცილოს დანაშაულის ჩადენა და შექმნას მართლწესრიგი. სისხლის სამართლის კანონი ამ თვალსაზრისით ფრიად მნიშვნელოვანია, რადგან იგი განსაზღვრავს არა მარტო დანაშაულსა და სასჯელს, არამედ სახელმწიფოს წინაშე სისხლის სამართლის

სუბიექტის პოზიტიურ პასუხისმგებლობას მართლზომიერი ქმედებისა და მართლწესრიგის შექმნისათვის.

ამრიგად, განსაზღვრულ ქმედებათა დანაშაულად საკანონმდებლო კვალიფიკაცია თვითნებური აქტი კი არაა, არამედ გათვლილია გარკვეული მიზნებისათვის. ამ მხრივ განმსაზღვრელია დანაშაულთა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი ბრძოლა, რომელსაც საზოგადოების მართვის სისტემაში თავისი კუთვნილი ადგილი უჭირავს. გასაგებია ისიც, რომ სისხლის სამართალი სამართლის ერთ-ერთი ფუნდამენტური დარგია და სამართლებრივ ჩარჩოებში დანაშაულთა წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებათა მოქცევა მკაცრ კანონიერებასაც გულისხმობს. სხვაგვარად შეუძლებელია არა მარტო დემოკრატიის განვითარება, არამედ თვით სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეაც.

§3. კრიმინალიზაციის საზრისი

როგორც უკვე აღინიშნა, კრიმინალიზაციის ობიექტია სუბიექტის მოტივისა და მიზნის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხი. ისმის კითხვა: რა ინვეს ამ ანტისაზოგადოებრივ ქმედებას? თუ სისხლის სამართლის ანთროპოლოგიური სკოლის წარმომადგენლებს დაუფუჯერებთ, ამ ქმედებას, მათ შორის დანაშაულისაც კი, ინვეს ადამიანის თანდაყოლილი ბიოლოგიური კანონზომიერება. თუ ეს ასეა, მაშინ ამა თუ იმ ქმედების დანაშაულად გამოცხადებას არავითარი ზარი არა აქვს, რადგან ეს თანდაყოლილი ბიოლოგიური კანონზომიერება, როგორც ასეთი, სოციალური მართვის ობიექტი ვერ იქნება, მაშასადამე, ვერც სასჯელის ზემოქმედების ობიექტი გახდება. აქედან გამომდინარე, განსაზღვრულ ქმედებათა კრიმინალიზაციას არავითარი საზრისი არ გააჩნია, რადგან ბიოლოგიური დეტერმინიზმი და სისხლის სამართლის საქმეზე მართლმსაჯულება – შეუთავსებელი ცნებებია.

ამრიგად, დანაშაულთა მიზეზებში უკიდურესი ბიოლოგიზმი არსებითად აუქმებს სისხლის სამართალს, რადგან ამ უკანასკნელს არ შეუძლია ადამიანის ბიოლოგიური კანონზომიერება შეცვალოს.

ისიც გასაგებია, რომ ბიოლოგიური დეტერმინიზმი ადამიანის შესახებ ბუნებისმეტყველური შეხედულებითაა განსაზღვრული, მაშინ, როდესაც ადამიანი, მართალია, ბუნების ნაწილია, ე.ი. ბუნებისმეტყველური მეცნიერების შესწავლის ობიექტიცაა, მაგრამ ადამიანი არსებითად სოციალური არსებაა. იგი ადამიანად სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში ყალიბდება. ამიტომ ანტისაზოგადოებრივი ქმედების მიზეზებსა და ხელშემწყობ პირობებში განმსაზღვრელი სწორედ სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზები და პირობებია. ამიტომ სახელმწიფო ვალდებულია ადამიანებს შეუქმნას ცხოვრების მინიმალური პირობები მაინც, რათა ისინი იძულებული არ გახდნენ, თავი ანტისაზოგადოებრივი ქმედების ჩადენით ირჩინონ. ეს ვითარება კი ნიშნავს უკიდურეს აუცილებლობას, რომლის ნიადაგზე არც დანაშაულია და არც სასჯელი. აქედან გამომდინარე, ამ ვითარებაში სახელმწიფოს არავითარი მორალური უფლება არა აქვს დაანესოს სასჯელი, როგორც დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლის სამართლებრივი ღონისძიება. აშკარაა, რომ ამ მიმართებით იკვეთება მეორე უკიდურესობა – ადამიანის დაყვანა მისი ქმედების სოციალურ-ეკონომიკურ მიზეზებსა და პირობებზე. ადამიანი მატერიალური ცხოვრების პირობებისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია, მაგრამ ისიც ცნობილია, რომ ადამიანი იდეალურითაც არის ამაღლებული და ამიტომაც არის ძალმოსილი იმოქმედოს თავისუფლების ვითარებაში, მაშასადამე, იყოს პასუხისმგებელი თავისი ქმედებისათვის. ცხადია, თავისუფლება არაა აბსოლუტური, როგორც ეს სისხლის სამართლის კლასიკურ სკოლაში იყო წარმოდგენილი. ნების აბსოლუტური თავისუფლების იდეიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს დასკვნა, რომ ადამიანის საქციელს არავითარი კანონზომიერი ხასიათი არა აქვს. ამიტომ დანაშაული შემთხვევითია, ე.ი. ხორციელდება შემთხვევიდან შემთხვევამდე. ამ ლოგიკურ ვითარებაში კი კრიმინალიზაციას არავითარი საზრისი არა აქვს, რადგან ამგვარი შემთხვევითობის გათვალისწინება და კრიმინალიზაცია შეუძლებელია.

სისხლის სამართლის სოციოლოგიური სკოლა არ უარყოფდა იმას, რომ დანაშაული სოციალური მოვლენაა, მაგრამ დანაშაულის მიზეზების იმდენად მრავალფეროვან ფაქტებს წააწყდა, მათ შორის

ბუნებისმეტყველების სფეროშიც, რომ ფაქტობრივად შეუძლებელი გახდა დანაშაულის უმთავრესი მიზეზის ძიება. სისხლის სამართლის სოციოლოგიურმა სკოლამ ადამიანი დანაშაულის, ე.წ. ფაქტორთა სისტემაში ჩაკარგა და, მაშასადამე, მისი თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის დასაბუთება ვერ მოახერხა. ამდენად, კრიმინალიზაციის საზრისი აქაც გაურკვეველი აღმოჩნდა.

სამწუხაროდ, დანაშაულთა მიზეზებისა და ხელშემწყობი პირობების თეორია, რომელიც არსებითად კრიმინოლოგიურია, არ შეესაბამება დღევანდელ მოთხოვნებს, რადგან ამ მხრივ ბევრი საკითხია ბურუსით მოცული. ჩვენ კი, მხოლოდ იმის თქმა გვინდოდა, რომ დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში გადამწყვეტია სოციალურ-ეკონომიკური, იდეოლოგიურ-პოლიტიკურ ღონისძიებათა სისტემა, ხოლო სისხლისსამართლებრივი ღონისძიება ამ თვალსაზრისით დამხმარეა. ამიტომ ხელისუფლება, რომელიც დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში მხოლოდ სისხლის სამართლის კანონის იმედზეა, თავს იტყუებს. ასეთ ვითარებაში სისხლის სამართლის კანონიც ნაკლებად ეფექტურია, რადგან სისხლის სამართლის კანონი საზოგადოების სხვა ნორმატიულ სისტემათა კავშირში მოქმედებს და არა ამა სისტემისაგან მოწყვეტით.

ამრიგად, დანაშაულის მიზეზებში უმთავრესია სოციალურ-ეკონომიკური პირობები, ხოლო ხელშემწყობ პირობათა შორის შეიძლება დავასახელოთ იდეოლოგიურ-პოლიტიკური პირობები, მათ შორის სუბიექტისათვის დამახასიათებელი ნიშნებიც. აქედან გამომდინარე, დანაშაული თავისი არსით სოციალური მოვლენაა. უფრო მეტიც, დანაშაული თავისი მიზეზებით, არსითა და შედეგებით სოციალურია, მიუხედავად იმისა, რომ იგი არაა მოწყვეტილი თვით პიროვნების დამახასიათებელ ნიშნებსაც. ეს განსაკუთრებით თავს იჩენს ბრალის პრობლემატიკაში, რომელსაც ცალკე შევხებით. ამჯერად კი, დავამთავრებთ დასკვნით, რომ სწორედ ბრალის პრობლემა ადასტურებს, რომ სუბიექტს შეუძლია იმოქმედოს მართლზომიერად და, ამდენად, სისხლის სამართლის კანონის შექმნას დანაშაულთა თავიდან აცილებაში ფრიად სერიოზული მნიშვნელობა აქვს. მაშასადამე, კრიმინალიზაცია უსაზრისო აქტი არ არის. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ყოფილ საბჭოთა კავშირში დანა-

შაულის მიზეზებს კაპიტალისტური სამყაროს არსებობას უკავშირებდნენ (აღამიანთა ცნობიერებაში კაპიტალიზმის გადმონათესებთან ერთად). ამ ლოგიკურ ვითარებაში კრიმინალიზაცია კაპიტალისტური სამყაროს ლიკვიდაციის მოთხოვნით თუ იქნებოდა გამართლებული. იდეოლოგია, რომელიც კაპიტალისტური სამყაროს ლიკვიდაციის მოთხოვნით სულდგმულობდა, თავად იქცა ამ სამყაროს კანონზომიერ მსხვერპლად, სწორედ იმის გამო, რომ ამ იდეოლოგიას ღრმამეცნიერული საფუძველი არ გააჩნდა.

§ 4. დანაშაულებრივი ქმედების სოციალური საშიშროების საკითხი

როგორც უკვე აღინიშნა, დანაშაული, თავისი არსით, სოციალური მოვლენაა. ამიტომ ისმის საკითხი დანაშაულებრივი ქმედების სოციალური საშიშროების შესახებ. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ეხება კრიმინალიზაციის ობიექტს, რადგან საფიქრებელია, რომ კანონმდებელი ამა თუ იმ ქმედების კრიმინალიზაციისას მხედველობაში იღებს ამ ქმედების სოციალურ საშიშროებასაც. სამწუხაროდ, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის პირველ ნაწილში დანაშაულის ცნება გაგებულია ფორმალური ნიშნების მიხედვით, როგორც ქმედების შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ერთიანობა. ამიტომაც, რომ ამ კოდექსში დანაშაულის სოციალური საშიშროების ცნება გამოყენებული არ არის. ეს ცნება შეცვლილია „მართლწინააღმდეგობის“ ცნებით. მართლწინააღმდეგობა კი დანაშაულის ის ელემენტია, რომელიც სამართლებრივი ურთიერთობის ფორმიდან გაიგება. ეს ბუნებრივია, რადგან მართლზომიერების ცნების გარეშე მართლწინააღმდეგობის ცნება შეუძლებელია. ამდენად, მართლწინააღმდეგობის ცნება ქმედების სოციალურ საშიშროებას პირდაპირი ლოგიკური გზით არ გამოხატავს. ამიტომ დანაშაულის ცნების ფორმალური განსაზღვრება სოციალური არსისაგან მისი მოწყვეტა იქნებოდა. არც ისაა შემთხვევითი, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის მეორე ნაწილში მითითებულია დანაშაულისათვის დამახასიათებელი ზიანის შესახებ. კერძოდ, აქ ნათქვამია, რომ

მცირე მნიშვნელოვანი ქმედება, რომელიც ფორმალურად შეესაბამება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებს, არ შეიძლება დანაშაულად ჩაითვალოს. აქედან გამომდინარე, დანაშაულად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ის ქმედება, რომელიც განსაზღვრულ ზიანს იწვევს ან ქმნის ამგვარი ზიანის მიყენების საფრთხეს. ეს უკვე იმის აღიარებაა, რომ დანაშაული სოციალურად საშიში ქმედებაა. დანაშაულისათვის დამახასიათებელი სოციალური საშიშროება ახასიათებს, პირველ ყოვლისა, კრიმინალიზაციის ობიექტს, ე.ი. ადამიანის განსაზღვრულ ქმედებას. კანონმდებელი დიახაც ითვალისწინებს ქმედების ამ სოციალურ საშიშროებას, როგორც დანაშაულის სოციალური თვისების გამოხატულებას. ეს ბუნებრივია, რადგან, თუ მცირემნიშვნელოვანი ქმედება დანაშაულად არ ითვლება, მაშინ საჭიროა ქმედების ის მნიშვნელობა, რაც დანაშაულისთვისაა დამახასიათებელი. აშკარაა, რომ საქმე შეეხება შეფასებით ცნებას, რადგან მცირე თუ დიდი მნიშვნელობა შეფასებას თავის თავში მოიცავს. აქედან გამომდინარე, ქმედების, როგორც კრიმინალიზაციის ობიექტის, სოციალური საშიშროება შეფასებითი ცნებაა. იგულისხმება, უპირველეს ყოვლისა, ქმედების საზოგადოებრივი შეფასება მისი მნიშვნელობების მიხედვით. საზოგადოება, როგორც სუბიექტი, თავისი წევრების საქციელს განსაზღვრულ შეფასებას აძლევს და ამით განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობასაც აწესრიგებს. იგულისხმება ქმედების სოციალური (საზოგადოებრივი) საშიშროების შეფასებითობაც, რადგან საზოგადოება უფლებამოსილია სახელმწიფოსაგან მოითხოვს კრიმინალიზაცია იმ ქმედებისა, რომელიც ზიანს აყენებს საზოგადოებას ან ამგვარი ზიანის მიყენებით ემუქრება მას. სახელმწიფო, თავის მხრივ, ვალდებულია ყურად იღოს საზოგადოების ეს მოთხოვნა და საკუთარი პოლიტიკური მოტივაციის გათვალისწინებით დანაშაულად გამოაცხადოს იგი.

ამრიგად, სოციალური საშიშროებისაგან მოწყვეტით დანაშაული შეუძლებელია. ცხადია, დანაშაულებრივი ქმედება ზნეობრივი შეფასებისაგან მოწყვეტით არ არსებობს, ისევე, როგორც დანაშაული შეიძლებელია პოლიტიკური შეფასების გარეშე. აქ უკვე თავს იჩენს

დანაშაულის კლასობრივი ბუნების პრობლემატ. მარქსისტული დებულება, რომ დანაშაული კლასობრივი ბრძოლის ფორმაა, განსაზღვრული ზომით ეხება მონათმფლობელურ და ფეოდალურ ეპოქებს, რადგან მონათა და გლეხთა აჯანყებანი ამ უკანასკნელთა უმძიმესი ხვედრით იყო განპირობებული. თანამედროვე სახელმწიფოები კი მეტ-ნაკლები ხარისხით საზოგადოების უმრავლესობის ნებას გამოხატავენ და, მაშასადამე, ქმედების დანაშაულად სახელმწიფოებრივი კვალიფიკაცია ამ ქმედების სოციალურ საშიშროებას გამოხატავს. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ისიც, რომ ყოფილ საბჭოთა კავშირში „სამშობლოს მოღალატედ“ ფასდებოდა ისიც, ვინც ქმედებას ჭეშმარიტად მაღალი პატრიოტული გრძნობით ჩადიოდა. საქართველოს ახალმა სისხლის სამართლის კოდექსმა ეს წინააღმდეგობა თავიდან აიცილა, როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულს „სახელმწიფოს ღალატის“ კვალიფიკაცია მიანიჭა.

მოკლედ რომ ვთქვათ, სოციალური საშიშროება დანაშაულის თვისებაა, რომელიც საჭიროა როგორც კრიმინალიზაციის, ისე ქმედების დანაშაულად სასამართლო კვალიფიკაციის ეტაპზე, რადგან ქმედების სოციალური საშიშროების ხასიათი და ხარისხი ბრალის ხასიათისა და ხარისხის დადგენის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა. ამიტომ მიზანშეწონილი იქნებოდა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის მეორე ნაწილში ქმედების სოციალურ საშიშროებაზე მითითებაც. სხვა საკითხია, თუ სისხლის სამართლის კოდექსის სხვადასხვა მუხლებში საკმარისია მითითება ქმედების მართლწინააღმდეგობაზე, რადგან წინასწარი გამოძიება ქმედების მართლწინააღმდეგობაზე მხოლოდ სავარაუდო დასკვნას აკეთებს, მაშინ, როდესაც სასამართლო ქმედებას მართსაწინააღმდეგოდ აფასებს სწორედ მისი სოციალური საშიშროების თვალსაზრისით შეფასების საფუძველზე.

ამრიგად, დანაშაულებრივი ქმედება მისი სოციალური საშიშროების გარეშე წმინდა ფორმალური რამ იქნებოდა. ამიტომ ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ქმედების სოციალური საშიშროების ხასიათისა და ხარისხის ცნებები კვლავ უნდა დაუბრუნდეს თავის კანონიერ

მფლობელს – სისხლის სამართლის კანონმდებლობას. ამ დებულებას სხვა კუთხითაც დავასაბუთებთ.

§5. კრიმინალიზაციის პრინციპების შესახებ

ქმედების დანაშაულად საკანონმდებლო კლასიფიკაცია, რომელიც საქმიანობის ერთ-ერთი რთული სფეროა, განსაზღვრული პრინციპების კვალობაზეა შესაძლებელი. ამ პრინციპებს ის დანიშნულება აქვთ, რომ ხსენებულ სფეროში სახელმწიფოს თვითნებობა გამოირიცხოს და აღნიშნული საქმიანობაც უფრო ეფექტურად და თანმიმდევრულად განხორციელდეს.

კრიმინალიზაციის ზოგად პოლიტიკურ პრინციპებს აქ არ შევხებით. მოკლედ მივუთითებთ სისხლის სამართლის პრინციპებზე, რომელთა თანახმადაც სახელმწიფო უნდა მოქმედებდეს. ჯერ კიდევ ჩეზარე ბეკარია თავის სახელგანთქმულ შრომაში („დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ“) მისთვის დამახასიათებელი სიცხადით გამოხატავდა იმ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფო, როგორც სუვენერული სუბიექტი, ვალდებულია პრაქტიკულად განახორციელოს პრინციპი, რომლის თანახმად, „არ არსებობს დანაშაული კანონის გარეშე“ რაც იმასაც ნიშნავს, რომ „არ არსებობს სასჯელი კანონის გარეშე“.

ეს იყო უაღრესად დიდი მნიშვნელობის მოთხოვნა, რომელიც საბჭოთა კავშირში მხოლოდ 1958 წელს განხორციელდა. იგულისხმება ანალოგიის აკრძალვა და ლეგალობის პრინციპის დამკვიდრება. კერძოდ, დანაშაული არის სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება. ეს არსებითად არის, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს სამართლებრივი შებოჭვა, მისი მტკიცე დავალდებულება, რომ ყველა ქმედება, რომელსაც იგი დანაშაულად მიიჩნევს, სისხლის სამართლის კანონში იქნეს გათვალისწინებული. მეორე მხრივ, ესაა პიროვნების უფლებებისა და თავისუფლების უზრუნველყოფის მოთხოვნაც, რადგან სუბიექტს ნეგატიური პასუხისმგებლობა ეკისრება მხოლოდ კანონის შესაბამისად და მის ფარგლებში.

ამრიგად, კანონიერების პორინციპი სისხლის სამართალში ავალდებულებს სახელმწიფოს, რომ ქმედება, რომელსაც იგი დანაშაულ-

ად მიიჩნევს, გათვალისწინებული იყოს სისხლის სამართლის კოდექსში.

სისხლის სამართლის პრინციპებს შორის არსებითია ის პრინციპიც, რომ სისხლის სამართალი იყოს ქმედების სამართალი, ე.ი. კრიმინალიზაციის ობიექტი უნდა იყოს არა პიროვნების თვისება, ხასიათი, თუ აზრთა წყობა, არამედ ქმედება, როგორც სუბიექტის აზრთა წყობის გამოხატვის ხერხი. იგულისხმება ისეთი ქმედება, რომლის აღწერა სისხლის სამართლის კოდექსში ამა თუ იმ ნიშნებზე მითითებებით მაინც ხდება შესაძლებელი. ამ მხრივ წარსულის მწარე გამოცდილებაც გვარწმუნებს. მაგალითად, საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში განსაკუთრებით საშიში სახელმწიფო დანაშაულთა სისტემაში გათვალისწინებული იყო „ანტისაბჭოთა აგიტაცია და პროპაგანდა“, რომელიც იმდენად აბსტრაქტული გახლდათ, რომ საბჭოთა ხელისუფლების ნაკლოვანებათა ჯანსაღი კრიტიკაც კი შეიძლებოდა დანაშაულად ჩაეთვალა. მითუმეტეს, თუ საბჭოთა ხელისუფლების ნაკლოვანებათა კრიტიკით გამოვიდოდა რომელიმე დისიდენტი, რომელსაც ანტისაბჭოთა აგიტაციისა და პროპაგანდისათვის სასჯელი გარანტირებული ჰქონდა. თუ საბჭოთა ხელისუფლების ნაკლოვანებებზე მიუთითებდა რომელიმე მსხვილი პარტიული ფუნქციონერი, მაშინ იგი „გაბედული კომუნისტის“ სახელს იძენდა.

აშკარაა, რომ ამგვარი აბსტრაქტული შემადგენლობა, რომელიც ფაქტობრივად დისიდენტების სამხილებლად იყო დანიშნული, სისხლის სამართლის პრინციპებთან შეუთავსებელია.

სისხლის სამართლის პრინციპებს შორის არსებითია ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპი, რომლის თანახმად არ არსებობს დანაშაული ბრალის გარეშე. ამიტომ კანონმდებელი ვალდებულია სისხლის სამართლის კოდექსში ნათლად ჩამოაყალიბოს არა მარტო ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპი, არამედ ბრალის ცნება და ფორმები, ამ ფორმების სახეების ზუსტად დამახასიათებელი ნიშნები.

ისიც ცნობილია, რომ სისხლის სამართლის სფეროში მოქმედებს პირადი პასუხისმგებლობის პრინციპი, რომლის თანახმად დანაშაულის ჩადენისათვის ნეგატიური წესით პასუხს აგებს მხოლოდ მისი

ჩამდენი პირი და არა ამ პირის მშობელი, მეურვე თუ მზრუნველი. ამიტომ კანონმდებელი ვალდებულია სისხლის სამართლის კოდექსში შექმნას დანაშაულთა მკაცრად ინდივიდუალური შემადგენლობანი, მათ შორის დანაშაულში თანამონაწილეთა პირადი პასუხისმგებლობის პრინციპის პრაქტიკული განხორციელებისათვის. დაბოლოს, უაღრესად აუცილებელია პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციის პრინციპი, რომელიც სისხლის სამართლის კოდექსში სასჯელთა დიფერენციისა და მათი მკაცრი სამართლებრივი რეგლამენტაციის გზით ხორციელდება.

ჩვენ არაფერს ვამბობთ სხვა პრინციპებზე (მაგალითად, სამართლიანობის, ჰუმანიზმის და ა.შ. შესახებ), რადგან ამჯერად ძირითადში დანაშაულის ცნების ასპექტით ვიფარგლებით.

ანალოზი ცხადყოფს, რომ სისხლის სამართლის ყველა პრინციპი მიმართულია კანონმდებელზე, რათა ამ უკანასკნელმა სისხლის სამართლის კანონი ამ პრინციპების მიხედვით ააგოს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფო სისხლის სამართლის კანონშემოქმედებაში მარტო არ არის. ამავე დროს, ყურადსაღებია სისხლის სამართლის მეცნიერების საგნის პრობლემაც, რადგან დანაშაულის ნორმატიული ცნება სისხლის სამართლის მეცნიერების საგნის ასახვას წარმოადგენს.

§6. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი და დანაშაულის ცნება

სისხლის სამართლის მეცნიერების საგნად, როგორც წესი, მიჩნეულია დანაშაული და სასჯელი. ეს მოსაზრება ზედაპირულია, რადგან დანაშაული და სასჯელი სოციალური მოვლენებია, ხოლო მეცნიერებას აფუძნებს არა მოვლენათა სამყარო, არამედ განსაზღვრული კანონზომიერება. კერძოდ, რაკი დანაშაულის ცნება სისხლის სამართლის მეცნიერების პირველადი, ამოსავალი ცნებაა, იგი არ შეიძლება არ ასახავდეს სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანს. კერძოდ, ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ დანაშაულის ცნების წმინდა ფორმალური განსაზღვრება დაუშვებელია, რადგან ამ ლოგიკით დანაშაული არსებითად მოწყდებოდა თავის სოციალურ ბუნებას. დანაშაუ-

ლი სოციალურად საშიში ქმედებაა, რადგან იგი განსაზღვრულ ზიანს იწვევს ან ქმნის ამგვარი ზიანის მიყენების საფრთხეს. მით უმეტეს, რომ ეს თვისება ახასიათებს ქმედებას, როგორც კრიმინალიზაციის ობიექტს. ეს იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოების ზოგიერთი წევრი ანტისაზოგადოებრივად მოქმედებს. ამიტომ საზოგადოებამ ამგვარ ქმედებას სათანადო შეფასება უნდა მისცეს, რათა სახელმწიფომ მოახდინოს მისი კრიმინალიზაცია. საზოგადოებას უფლება აქვს სახელმწიფოსაგან მოითხოვოს განსაზღვრულ სოციალურ ქმედებათა კრიმინალიზაცია, ხოლო სახელმწიფო ვალდებულია გაითვალისწინოს საზოგადოების ეს მოთხოვნა. ცხადია, სახელმწიფო, როგორც პოლიტიკური სუბიექტი, საზოგადოებაზე არ დაიყვანება და ამა თუ იმ ქმედების კრიმინალიზაციისას მისთვის პოლიტიკური მოტივი უცხო არ არის, მაგრამ საზოგადოებისაგან მოწყვეტით სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება შეუძლებელია. სახელმწიფო, მისი დემოკრატიულობის კვალობაზე, ითვალისწინებს ადამიანთა ქმედების საზოგადოებრივ შეფასებებს. შემთხვევითი არ იყო ის ფაქტი, რომ ყოფილ საბჭოთა კავშირში სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების პრობლემა სახელმწიფოს ჩინოვნიკურ აპარატში წყდებოდა და მხოლოდ იდეოლოგიური ფარსი იყო მტკიცება – „საბჭოთა კანონები საბჭოთა ხალხის ნებას გამოხატავენ“.

ცხადია, სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება სახელმწიფოს საზოგადოებისაგან მოწყვეტით არ შეუძლია. ამიტომაც, რომ სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება საზოგადოებისა და სახელმწიფოს განსაზღვრულ თანაფარდობაში ხორციელდება. ქმედების სოციალური საშიშროების ნიშანი ამ ქმედების საზოგადოებრივ შეფასებას გამოხატავს, ხოლო კრიმინალიზაციის ეტაპზე ამ ქმედების სახელმწიფოებრივი შეფასება მისი მართლწინააღმდეგობის ნიშანია. მაშასადამე, დანაშაულის ცნებაში სოციალური საშიშროების ცნება საზოგადოებაზე მიუთითებს, ხოლო მართლწინააღმდეგობის ცნება – სახელმწიფოზე. ეს არის საზოგადოებისა და სახელმწიფოს კანონშემოქმედებითი ურთიერთობა, რომელიც სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანია.¹

¹ ამის შესახებ უფრო დანერჩილებით იხ. გ. ნაჭყებია, სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, თბ., 1998.

დანაშაულის ნორმატიულ ცნებაში ბრალის ნიშანი გამოხატულია პიროვნებით, რომლის ანტისაზოგადოებრივი ქმედება კრიმინალიზაციის ობიექტია და აზრს აძლევს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს კანონშემოქმედებით ურთიერთობას.

ამრიგად, დანაშაულის ცნებაში სოციალური საშიშროება, მართლწინააღმდეგობა და ბრალი მიუთითებს საზოგადოების, სახელმწიფოსა და პიროვნების ურთიერთობაზე, რომელიც სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების ეტაპზე მყარდება. პიროვნება, უფლებამოსილია აქტიურად მონაწილეობდეს სისხლის სამართლის კანონშემოქმედებაში, ხოლო სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს პიროვნების ამ აქტივობას (მაგალითად, კანონპროექტის საყოველთაო-სახალხო განხილვისათვის გამოქვეყნებით). ეს ხელს უწყობს პიროვნების მიერ სისხლის სამართლის კანონის ათვისებას და მოთხოვნებისადმი მისი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების შემუშავებას. თუ პიროვნება ვალდებულია პრაქტიკულად განახორციელოს სისხლის სამართლის კანონის მოთხოვნა, მაშინ სახელმწიფოც ვალდებულია ხელი შეუწყოს პიროვნების მიერ მართლზომიერი ქმედების ჩადენას და დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან მართლწესრიგის დაცვას. ამ თვალსაზრისით ლოგიკურია მსჯელობა დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობის შესახებ, რაც დანაშაულის ცნების აგების აუცილებელი ლოგიკური ნაწილია, მაგრამ ამ საკითხს ცალკე შევხებით.

სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება

§1. დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება

ყოფილ საბჭოთა კავშირში გაბატონებული გახლდათ თვალსაზრისი, რომ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა დანაშაულის ჩადენის გამო წარმოიშობა. ამ თვალსაზრისის თანახმად, დანაშაული არის იურიდიული ფაქტი, რომელიც ქმნის დანაშაულის ჩამდენი პირის ვალდებულებას, პასუხი აგოს მის მიერ ჩადენილი დანაშაულისთვის და სახელმწიფოს უფლებას, გამოიყენოს დანაშაულის ჩამდენი პირის მიმართ სისხლის საწართლის კანონით გათვალისწინებული სასჯელი. ეს მოსაზრება გაბატონებულია თანამედროვე რუსეთის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც. მართალია, აღიარებენ დანაშაულით თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობასაც, მაგრამ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეას არავენ უარყოფს.

ამ იდეის წინააღმდეგ არაერთი სერიოზული არგუმენტის მოტანა შეიძლება.¹ მაგრამ ამჯერად წინა პლანზე წამოვწევთ დანაშაულის იურიდიული ცნების აგების ინტერესებს. კერძოდ, დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის შესახებ იდეის საფუძველზე დანაშაულის იურიდიული ცნება შეუძლებელია. მართლაც, ამ იდეის თანახმად, დანაშაულის ჩადენა წინ უსწრებს სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას, რადგან დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დანაშაულის ჩამდენი პირის მოვალეობადაა წარმოდგენილი. ეს მოვალეობა, თავის მხრივ, დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტადაა მიჩნეული. ამ ურთიერთობის მეორე ელემენტად დასატკეპლულია სასჯელის გამოყენებაზე სახელმწიფოს უფლება.

¹ ამის შესახებ უფრო დეტალურად იხ. გ. ნაჭყალია, სისხლის სამართლის საგანი, თბ., 1997.

გამოდის, რომ სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას ლოგიკურად წინ უსწრებს დანაშაული და არა სისხლის სამართლის ნორმა. თუ დანაშაულის ჩადენა წინ უსწრებს სისხლისსამართლის ნორმას, მაშინ როგორღაა შესაძლებელი ქმედების მართლწინააღმდეგობა? ეს უკანასკნელი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, თუ დანაშაულის ჩადენას წინ უსწრებს სისხლისსამართლის ნორმა, რომლის წინააღმდეგაც სუბიექტი მოქმედებს. აქედან გამომდინარე, ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთებისათვის აუცილებელია იმისი აღიარება, რომ თავდაპირველად არსებობს სისხლისსამართლის ნორმა, რომელსაც დანაშაულებრივი ქმედება ეწინააღმდეგება. იგულისხმება, რომ სისხლისსამართლის კანონშემოქმედების ეტაპზე იკრძალება აქტიური მოქმედება (მაგალითად ქურდობა, ძარცვა, ყაჩაღობა და ა.შ.), მეორე მხრივ, უმოქმედებით დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას უპირისპირდება აქტიური მართლზომიერი ქმედების ჩადენის ვალდებულება, რაც სისხლისსამართლის კანონშია დადგენილი.

ამრიგად, თუ დანაშაული ქმნის სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას სახელმწიფოსა და დანაშაულის ჩამდენ პირს შორის, სადღაა სისხლის სამართლის ნორმა, რომელიც ქმედების მართლწინააღმდეგობას აფუძნებს? აშკარაა, რომ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლის სამართლებრივი ურთიერთობის იდეაში „დანაშაული“ გაგებულია მისი მართლწინააღმდეგობის გარეშე, ვიმეორებთ, ქმედების მართლწინააღმდეგობა მხოლოდ მაშინ ხდება შესაძლებელი, თუ დანაშაულის ჩადენას წინ უსწრებს სისხლის სამართლის ნორმა, აგრეთვე წინდახედულობის ნორმაც, რომელიც განმტკიცებულია სისხლის სამართლის კანონში. ამ პოზიციიდან ლოგიკურია მტკიცება, რომ დანაშაულებრივი ქმედება ეწინააღმდეგება სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნას. თუ პირიქითაა, ე.ი. დანაშაული ქმნის სისხლის სამართლებრივ ურთიერთობას, მაშინ გაუგებარია, როგორაა დანაშაული მართლწინააღმდეგო ქმედება? აქედან გამომდინარე, დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა დანაშაულის ცნებას მისი მართლწინააღმდეგობის გარეშე აფუძნებს. ეს კი დანაშაულის ცნების წმინდა სოციოლოგიური გაგებაა, რადგან ამ ლოგიკით დან-

აშუღლი დო კრიმინალიზაციის ობიექტი ერთი დო იგივეა: როგორც კრიმინალიზაციის ობიექტს წინ არ უსწრებს სისხლის სამართლის კანონი, ისე დანაშაულის, როგორც, ვითომდა იურიდიული ფაქტის, განხორციელებას წინ არ უსწრებს სისხლის სამართლის კანონი. კრიმინალიზაციის ობიექტზე დანაშაულის იურიდიული ცნების დაყვანა დანაშაულის პრობლემატიკაში აშკარა სოციოლოგიზმია, რადგან ამ ლოგიკით სისხლის სამართლის სოციალურ ფაქტებზეა დაყვანილი დო, როგორც შეფარდებით დამოკიდებული ნორმატიული სისტემა, არ არსებობს.

ის ფაქტი, რომ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა სოციოლოგიურია დო არა იურიდიული, შეიძლება დასაბუთდეს იქიდანაც, რომ წმინდა იურიდიული თვალსაზრისით, „დანაშაული“ ჩადენილად ითვლება მხოლოდ მაშინ, თუ ის დადასტურებულია კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენით. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაული ბრალის გარეშე არ არსებობს, ხოლო ჩადენილ ქმედებაში ბრალის დადგენა მხოლოდ სასამართლოს (ზოგჯერ მოსამართლის) საქმეა. მაშასადამე, დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა იურიდიულად შეუძლებელია. ამიტომ ის შეიძლება იყოს წმინდა ფაქტობრივი ურთიერთობა, რომელიც სისხლის სამართლის კანონის გარეშე არსებობს. ეს კი არსებობთად სოციოლოგიური თვალსაზრისია.

აშკარაა, რომ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა ეწინააღმდეგება, უპირველეს ყოვლისა, დანაშაულის ცნების აგების ინტერესებს. კერძოდ, მართლწინააღმდეგობა დანაშაულის იურიდიული ცნების ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტია, ხოლო მართლწინააღმდეგობის ცნებებისათვის აუცილებელია, რომ ქმედებას წინ უსწრებდეს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, რომლითაც დანაშაულებრივი ქმედებაა აკრძალული. ამ პოზიციიდან კი დანაშაული თავისი ადგილით მეორეულია დო არა პირველადი, როგორც, ვითომდა, იურიდიული ფაქტი. ამიტომ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა ყალბია, რადგან ამ იდეის საფუძველზე დანაშაულის იურიდიული ცნების აგება შეუძლებელია. მით უმეტეს, რომ

მართლწინააღმდეგობის გარეშე დანაშაულის გაგება ლოგიკურად ნიშნავს ბრალის გაგებას მართლწინააღმდეგობის გარეშე, ხოლო ამ ლოგიკით ბრალი წმინდა ფსიქოლოგიური ცნებაა, როგორც ნებისმიერი ქცევის ფსიქოლოგიური კონცეფციის სინონიმი. შემთხვევითი არ არის, რომ თანამედროვე რუსეთის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია ბატონობს.

ამრიგად, დანაშალის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა სხვა არაფერია, თუ არა სისხლის სამართლის, როგორც სამართლის დარგის, უგულებელყოფა, რადგან დანაშაულის იურიდიული ცნება აქ კრიმინალიზაციის ობიექტზეა დაყვანილი. კრიმინალიზაციის ობიექტი „დანაშაული“ კი არაა, არამედ სისხლის სამართლის კანონმდებელს არსებული სოციალური რეალობა. აქედან გამომდინარე, ამ ნიადაგზე სისხლის სამართლის მეცნიერების, როგორც იურიდიული ცოდნის, დაფუძნება შეუძლებელია და მაშინ რჩება მხოლოდ სოციოლოგია, რომელიც კრიმინალიზაციის ობიექტის შესწავლას ემსახურება. გასაგებია, რომ დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა არსზე ჯერარსის დაყვანის შედეგია: ნაცვლად იმისა, რომ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის საწყის მომენტად ელიარე ბინათ სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, რომელსაც დანაშაული უპირისპირდება, პირიქით, ამ საწყის მომენტად აღიარეს „დანაშაული“, თანაც ისე, რომ ამ „დანაშაულს“ ნორმასთან არავითარი შეხების წერტილი არა აქვს. ცხადია, სისხლის სამართლის ნორმას შეგნებულად არავინ უარყოფს, მაგრამ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეამ ამ მხრივ ყველაფერი თავდაყირა დააყენა. უმთავრესი ისაა, რომ ამ ლოგიკით დანაშაულის იურიდიული ცნება შეუძლებელია, რაც იმასაც ამტკიცებს, რომ ამ იდეიდან არც სისხლის სამართლის მეცნიერებაა შესაძლებელი. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაული, როგორც უკვე ითქვა, სისხლის სამართლის მეცნიერების პირველადი, ამოსავალი ცნებაა, ხოლო ამ ცნების ძირითადი ნიშნების უგულებელყოფა ამ მეცნიერების უგულებელყოფასაც წარმოადგენს.

§2. დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლის-სამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება

როგორც უკვე აღინიშნა, დანაშაულის ჩადენას წინ უნდა უსწრებდეს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, რომლითაც დანაშაულის ჩადენაა აკრძალული. ამ პოზიციიდან ლოგიკურია მტკიცება, რომ დანაშაულებრივი ქმედება ეწინააღმდეგება სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნას და, მაშასადამე, მართლსაწინააღმდეგოა. ამ პოზიციიდან აშკარაა, რომ არსებობს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, როგორც განსაზღვრული ჯერარსი, ე.ი. ჯერ არ განხორციელებული, არსში ე.ი. მართლწესრიგში ჯერარგადასული, მაგრამ განხორციელების ღირსი მოთხოვნა. აშკარაა, რომ იგულისმება მართლზომიერი ქმედების მოხვნა.

ეს მოთხოვნა კი არაა მონყვეტილი სოციალურ რეალობას, საზოგადოდ – მართლწესრიგს, მაგრამ არც მართლწესრიგზე დაიყვანება. ეს დებულება გასაგები გახდება, თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ დანაშაულის ჩადენას წინ უსწრებს არა მარტო სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა, არამედ ამ მოთხოვნის ადრესატიც. კერძოდ, სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა მიმართულია სუბიექტზე, რომელსაც უნარი აქვს სწორად აღიქვას ამ ნორმის მოთხოვნა და თავისი მართლზომიერი ქმედებით იგი მართლწესრიგში გადაიყვანოს.

აშკარაა, რომ სისხლის სამართლის კანონის უკან დგას სახელმწიფო, რომელიც არა მარტო ქმნის ამ კანონს, არამედ დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლის ინტერესებში პრაქტიკულად აამოქმედებს. ამ თვალსაზრისით სახელმწიფო დანაშაულთა წინააღმდეგ ბრძოლის ორგანიზატორია. დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში კი გადამწყვეტია დანაშაულთა თავიდან აცილება. შემთხვევითი არაა, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის პირველი მუხლის მესამე ნაწილში მითითებულია: „ამ კოდექსის მიზანია დანაშაულებრივი ხელყოფის თავიდან აცილება და მართლწესრიგის დაცვა“. ეს მიზანი კი, ცხადია, ხორციელდება არა დანაშაულის ჩად-

ენით, არამედ, პირიქით, დანაშაულთა თავიდან აცილებით. კერძოდ, სისხლის სამართლის კანონის ძალაში შესვლის მომენტიდან სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის ყალიბდება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა. პიროვნება სახელმწიფოს წინაშე ვალდებული თავისი მართლზომიერი ქმედებით განახორციელოს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა და შექმნას მართლწესრიგი. მაშასადამე, სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა მართლწესრიგში უშუალოდ კი არ გადადის, არამედ სახელმწიფოსთან პიროვნების სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის მეშვეობით. აქედან გამომდინარე, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმას წარმოადგენს.

ამრიგად, სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა მართლწესრიგისაგან მოწყვეტილი არ არის, მაგრამ უშუალოდ არც მართლწესრიგზე დაიყვანება, რაკი არსებობს დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმა. ამიტომ აქ თავიდანაა აცილებული როგორც ნორმატივიზმი (მართლწესრიგისგან სამართლის ნორმის მოწყვეტა), ისე სოციალოგიზმი (მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანა).

ყოველივე ეს აუცილებელია იმისათვის, რომ სწორად ავაგოთ სისხლის სამართლის მეცნიერების ცნებათა სისტემა. მათ შორის დანაშაულის ცნებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა სისხლის სამართლის მეცნიერების საგნის ელემენტია. კერძოდ, ამ მეცნიერებას საგნობრივად აფუძნებს სისხლის სამართლის კანონმდებლობითი ურთიერთობა, მაგრამ საქმე ისაა, რომ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა წინასწარვე გულისხმობს სისხლის სამართლის კანონის პრაქტიკული მოქმედების მექანიზმის გათვალისწინებას, ე.ი. სისხლისსამართლებრივი რეგულირების ხერხებისა და მეთოდების ერთიანობას. კერძოდ, აქტიური მოქმედების გზით დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას

სისხლის სამართლის კანონი უპირისპირებს აკრძალვის ხერხს (აკრძალულია ქურდობა, ძარცვა, ყაჩაღობა და ა.შ.). უმოქმედობის გზით დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას კანონმდებელი უპირისპირებს აქტიური მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას; კანონით მინიჭებული უფლებამოსილების (მაგალითად, აუცილებელი მოგერიებისას) განხორციელების პირობად კანონმდებელი ადგენს განსაზღვრულ ფარგლებს, რათა სუბიექტი ამ უფლებამოსილების განხორციელებას სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობით მოეკიდოს (ე.ი. არ გადააცილოს აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს); დაბოლოს, კანონმდებელი დანაშაულთა თავიდან აცილების მიზნით იყენებს წახალისების მეთოდსაც. კერძოდ, კანონმდებელი ნეგატიური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებას ჰპირდება იმ პირს, რომელმაც დანაშაულის ჩასადენად განსაზღვრული მოსამზადებელი საქმიანობა განხორციელა, მაგრამ ნებაყოფლობით თქვა უარი დანაშაულის ბოლომდე მიყვანაზე.

ეს წახალისება ეხება არა მარტო ინდივიდუალურად მოქმედ პირს, არამედ როლების დანაწილების ფორმით დანაშაულში თანამონაწილეებსაც (ორგანიზატორს, წამკეზბელსა და დამხმარეს).

ამრიგად, აქტიური მოქმედების აკრძალვით, აქტიური მართლზომიერი ქმედების ჩადენით, დავალდებულებით, კანონით მინიჭებული უფლების განხორციელების ფარგლების დადგენითა და დანაშაულის ჩადენისაგან ნებაყოფლობით ხელის ალების წახალისებით კანონმდებელი ქმნის დანაშაულთა თავიდან აცილების მექანიზმს, რაც სისხლისსამართლებრივი რეგულირების ხერხებსა და მეთოდებზე მიუთითებს. აქედან გამომდინარე, აშკარაა, რომ კანონმდებელი სისხლის სამართლის კანონს ისე ვერ შექმნის, თუ წინასწარ არ გაითვალისწინებს სისხლის სამართლის კანონის პრაქტიკული მოქმედების თავისებურებას ანუ სისხლისსამართლებრივი რეგულირების მექანიზმს დანაშაულთა თავიდან აცილების მიზნებით. ეს იმასაც ადასტურებს, რომ სისხლის სამართლის კანონშემოქმედებითი ურთიერთობა და დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა ერთიანია. სისხლის სამართლის მეცნიერება სწორად ამ ერთიანობაზეა დაფუძნებული. ბუნებრივ-

ია, თუ დანაშაულის ცნება ამ ერთიანობის ნიადაგზე აიგება. კერძოდ, დანაშაული არაა მოწყვეტილი კრიმინალიზაციის ობიექტისაგან (სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების ეტაპი), ხოლო არსებითად განისაზღვრება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობით. დანაშაულის ჩადენას, ამ ლოგიკით, წინ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, რომლითაც დანაშაულის ჩადენაა აკრძალული. ცხადია, დანაშაული მართლსაწინააღმდეგოა, ე.ი. ეწინააღმდეგება სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნას, თუმცა ქმედების მართლწინააღმდეგობის ცნებისათვის ნორმისადმი ქმედების ეს ფორმალური წინააღმდეგობა საკმარისი არ არის. კერძოდ, იმისათვის, რომ სწორად გავიგოთ ქმედების მართლწინააღმდეგობის ბუნება, აუცილებელია წინასწარვე ნათლად დავადგინოთ ქმედების მართლზომიერების ბუნება. ეს უკანასკნელი კი სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებას მოითხოვს.

მართლზომიერი ქმედება სამართლის ნორმის მიზანია. ეს ქმედება არა მარტო ფორმალურად შეესაბამება სამართლის ნორმას, არამედ ამ ნორმის პრაქტიკულ განხორციელებასაც წარმოადგენს. სამართლის ნორმა მართლწესრიგში მართლზომიერი ქმედების მეშვეობით გადადის. ცხადია, მართლზომიერი ქმედება სამართლებრივი ურთიერთობის ფორმაში ხორციელდება. ვიდრე სუბიექტი მართლზომიერად მოქმედებს, იგი სამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებშია. იგულისხმება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა. კერძოდ, სისხლის სამართალში მართლზომიერი ქმედების სუბიექტს სისხლის სამართლის სუბიექტი ეწოდება. სწორედ ამ სუბიექტს ეკისრება სახელმწიფოს წინაშე ვალდებულება, რომ იმოქმედოს მართლზომიერად, ე.ი. თავისი მართლზომიერი ქმედებით განახორციელოს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა. მაშასადამე, მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტია. ამ ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება კი ამ ვალდებულების პრაქტიკული განხორციელების ანუ მართლზომიერი ქმედების ჩადენის პირობაა. სისხლის სამართლის

სუბიექტი მოწოდებულია მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობის ვითარებაში აღასრულოს.

ასეა, რომ დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლის-სამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმა, ამავე დროს, არის სახელმწიფოს წინაშე სისხლის სამართლის სუბიექტის პოზიტიური პასუხისმგებლობის გამოვლენის იურიდიული ფორმა. აქედან გამომდინარე, ვიდრე სისხლის სამართლის სუბიექტი პასუხისმგებლურად ეკიდება მართლზომიერი ქმედების ჩადენის ვალდებულებას, იგი მოქმედებს მართლზომიერად, თუმცა მართლზომიერი ქმედება შეიძლება ჩადენილ იქნეს დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში სასჯელის გარდუვალობის შეგნებითაც. ვიდრე სუბიექტი მართლზომიერად მოქმედებს, იგი ურთიერთობაშია სახელმწიფოსთან. როგორც კი იგი დანაშაულის შემადგენლობას განხორციელებს, გადის სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ, რაც დანაშაულის შემადგენლობის ბუნების გასაღებია. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება კი ავტომატურად არ უდრის ამ ქმედების მართლწინააღმდეგობას. ამიტომ, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ფორმაა. თუ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას სუბიექტი გაჰყავს სახელმწიფოსთან ურთიერთობის გარეთ, მაშინ სავარაუდოა, რომ სუბიექტმა დაარღვია მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება, ე.ი. ნორმა მართლწესრიგში არ გავიდა. ეს კი მართლწესრიგის ხელყოფაა, რაც ქმედების მართლწინააღმდეგობის ნიშანია. თუ სისხლის სამართლის სუბიექტი მოწოდებულია მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობით მოეკიდოს, მაშინ უნდა დადგინდეს, რომ სუბიექტს შეეძლო ამ ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება ჰქონოდა. ამის დადგენა კი ლოგიკურად იმას ნიშნავს, რომ მართლსაწინააღმდეგო ქმედება გასცდა არა მარტო მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, არამედ ამ ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ფარგლებსაც, ე.ი. მართლსაწინააღმდეგო

ქმედებით სუბიექტი გადავიდა სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის ვითარებაში. ეს კი სუბიექტის ბრალის ნიშანია.

ამრიგად, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის პოზიციიდან აშკარაა, რომ ურთიერთობა ზუსტად ასაბუთებს დანაშაულის ცნების იმ მოდელს, რაც საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის პირველ ნაწილშია გათვალისწინებული. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება სცილდება სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებს და ამიტომ მართლზომიერი აქტი არ არის. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების დადგენის კვალობაზე წინასწარი გამოძიება ვარაუდობს ქმედების მართლწინააღმდეგობას, თუ მოცემულ შემთხვევაში არ არსებობს ქმედების მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავი რომელიმე გარემოება. ქმედების დანაშაულად სასამართლო კვალიფიკაციის ეტაპზე კი სასამართლო გადადის თვისებრივად ახალ დონეზე – ადგენს იმ სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას, რომელშიც განსასჯელი სისხლის სამართლის სუბიექტის სახით იმყოფებოდა. ამ პოზიციიდან აშკარაა, რომ სასამართლო ადგენს ქმედების მართლწინააღმდეგობას, დარღვევას, როგორც მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების, ე.ი. მართლწესრიგის ხელყოფას. თუ დადგინდა, რომ სუბიექტს შეეძლო მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება ჰქონოდა, მაშინ მისი მართლწინააღმდეგო ქმედება სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის აქტია. ეს კი სუბიექტის ბრალის ნიშანია.

ამრიგად, აშკარაა, რომ დანაშაულის ცნების ის მოდელი, რაც საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის პირველ ნაწილშია გათვალისწინებული, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის საფუძველზე საბუთდება. ესაა დანაშაულის ცნების გერმანული მოდელი და, მაშასადამე, მოსალოდნელი იყო, რომ გერმანელი კოლეგები დანაშაულის თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეას საგანგებო ყურადღებას დაუთმობდნენ. სამწუხაროდ, ეს მოლოდინი არ მართლდება, რადგან გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში სისხლისსამართლებრივი

ურთიერთობის პრობლემა არც დასმულა. არც დანაშაულის ჩადენის გამო და, პირიქით, არც დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა აქ ტრადიციული არ არის. ამ ვითარების ახსნა ძნელია, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამ პრობლემატიკისაგან თავკმეკავება სოციოლოგიზმის შიშითაა გამოწვეული, რადგან სამართლებრივი ურთიერთობა სამართლის ნორმას მართლწესრიგში გადაიყვანს. მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანა მართლაც სოციოლოგიზმია, მაგრამ საქმე ისაა, რომ სამართლებრივი ურთიერთობა საზოგადოდ არის სამართლის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმა. ამ დებულებაში თავიდანაა აცილებული როგორც ნორმატივიზმი (მართლწესრიგისაგან სამართლის ნორმის მოწყვეტა), ისე სოციოლოგიზმი (მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანა). ამდენად, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის პრობლემა იურიდიული აზროვნების ლოგიკური საფუძველია. ამიტომ გერმანელი კოლეგებისადმი ღრმა პატივისცემის მიუხედავად, ვერ დავფარავთ იმ გარემოებას, რომ სამართლის ნორმის, როგორც ჯერარის, აღიარება და სამართლებრივი ურთიერთობის უგულვებელყოფა მართლწესრიგისაგან სამართლის ნორმის მოწყვეტის ტოლფასია. ეს კი ნორმატივიზმია, რომელიც მრავალ სიძნელეებს განაპირობებს.

რაკი დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის პირველი ელემენტია, პირველ რიგში ამ ნიშანს შევხებით.

დანაშაულის შემადგენლობის ცნება და აღგილი დანაშაულის სისტემაში

§1. ტერმინი „დანაშაულის შემადგენლობა“

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის პირველ ნაწილში მითითებულია, რომ დანაშაული არის სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება. აქ, როგორც უკვე ჩანს, აშკარადაა გამოკვეთილი დანაშაულის ორი ელემენტი: მართლსაწინააღმდეგობა და ბრალი. ისმის კითხვა: გამოთქვამს თუ არა დანაშაულის დამოუკიდებელ ელემენტს დებულება, რომ დანაშაული „გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით“? ცხადია, არ არსებობს დანაშაული კანონის გარეშე, მაგრამ დანაშაული, როგორც განსაზღვრული მთლიანობა, უფრო მეტია, ვიდრე მისი გათვალისწინება სისხლისსამართლის კანონით. ეს დასტურდება იმითაც, რომ პრაქტიკულად ხორციელდება არა „დანაშაული“, როგორც ასეთი, ან ვთქვათ, ქურდობა საზოგადოდ, ე.ი. „ზოგადი ქურდობა“, არამედ ამა თუ იმ კონკრეტული დანაშაულის კონკრეტული შემადგენლობა. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი იქნებოდა იმისი თქმა, რომ სისხლისსამართლის კანონით გათვალისწინებულ ქმედებაში იგულისხმება, უპირველეს ყოვლისა, დანაშაულის შემადგენლობა, რომელიც, ამ თვალსაზრისით, დანაშაულის უპირველეს ელემენტს წარმოადგენს.

ამრიგად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის პირველ ნაწილში დანაშაულის ცნება განმარტებულია სამი ელემენტის ერთიანობით: დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი, მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება, ამიტომ დანაშაულის ეს ელემენტები ცალკე-ცალკე უნდა განვიხილოთ. რადგან ამ თვალსაზრისით პირველია დანაშაულის შემადგენლობა, თავდაპირველად ამ ელემენტს შევხებით.

ვიდრე დანაშაულის შემადგენლობის ცნებასა და სტრუქტურას შევხებოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია ტერმინოლოგიური საკითხის მოგვარებაც. კერძოდ, ტერმინი „შემადგენლობა“ ბუნებრივად ნიშ-

ნავს საგნის სტრუქტურას, მის ელემენტებს, რომელთაგან ეს საგანი შედგება. აქედან გამომდინარე, რაკი იგულისხმება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება, საქმე სწორედ ამ ქმედების შემადგენლობას შეეხება. მეორენაირად რომ ვთქვათ, იგულისხმება ამ ქმედების შემადგენელი ელემენტები. ამიტომაც, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში ხშირად იყენებენ ტერმინ „ქმედების შემადგენლობას“. ეს უფრო მეტად გავრცელებულია გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში. აქვე იმასაც ვიტყვით, რომ დანაშაულის სამნიშნოვანი დაყოფა დანაშაულის ცნების გერმანული მოდელია.

ამრიგად, „ქმედების შემადგენლობაში“ იგულისხმება ამ ქმედების შემადგენელი ელემენტები (მაგალითად, მოქმედება ან უმოქმედობა, შედეგი, მიზეზობრივი კავშირი ქმედებასა და შედეგს შორის და ა.შ.), მიუხედავად ამისა, ტერმინი „ქმედების შემადგენლობა“ საკმაოდ გაურკვეველია, რადგან აქედან არ ჩანს, თუ რომელი ქმედების შემადგენლობაზეა საუბარი. ცხადია, იგულისხმება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება, რადგან ამ კანონით გაუთვალისწინებული ქმედება არ შეიძლება დანაშაულად ჩაითვალოს. რაკი სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებულია ცალკეული დანაშაული (ქურდობა, მკვლელობა, გენოციდი და ა.შ.), ბუნებრივი იქნებოდა იმისი თქმა, რომ საქმე შეეხება სისხლის სამართლის კანონის კერძო ნაწილით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის შემადგენლობას. ამ ლოგიკით კი ტერმინი „დანაშაულის შემადგენლობა“ ლოგიკურად გარდუვალი ხდება. ცხადია, დანაშაული მართლწინააღმდეგობისა და ბრალისაგან შედგება, მაგრამ ამ შემთხვევაში იგულისხმება დანაშაულის ზოგადი ცნება, მაშინ, როდესაც ტერმინი „შემადგენლობა“ შეესაბამება სისხლის სამართლის კანონის კერძო ნაწილით გათვალისწინებული ცალკეული დანაშაულის შემადგენლობას. საქმე შეეხება ქურდობის, ძარცვის, ყაჩაღობის და ა.შ. არა ცნებებს, არამედ შემადგენლობებს. მაგალითად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 177-ე მუხლში განმარტებულია ქურდობის ცნება, როგორც სხვისი მოძრავი ნივთის ფარული დაუფლება მართლსაწინააღმდეგო მისაკუთრების მიზნით. ამ ცნებაში იგულისხმება ქურდობის მარტივი შემადგენ-

ლობაც, მაგრამ ქურდობის ცნება და მისი მარტივი შემადგენლობა ერთი და იგივე არ არის. ჯერ ერთი, შესაძლებელია მცირე მნიშვნელობის ქურდობა, ხოლო მცირე მნიშვნელოვანი ქმედება, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, დანაშაულად არ შეიძლება ჩაითვალოს. აქედან გამომდინარე, მცირე მნიშვნელობის ქურდობის შემადგენლობა სისხლისსამართლებრივად შეუძლებელია. თუ ტერმინი „ქმედობის შემადგენლობიდან“ ამოვალთ, მაშინ მცირე მნიშვნელობის ქურდობის შემადგენლობაც იარსებებს, რადგან ქმედების გარეშე არც მცირე მნიშვნელობის ქურდობაა შესაძლებელი. ეს კი არსებითად სწორი არ არის.

ამრიგად, მცირე მნიშვნელოვანი ქურდობის შემადგენლობა „დანაშაულის შემადგენლობა“ ვერ იქნება, ამიტომ ქურდობად ქმედების კვალიფიკაციისას საჭიროა იმის დადგენა, რომ მოცემულ შემთხვევაში ქურდობა მცირე მნიშვნელოვანი არ არის. მეორე მხრივ, ქურდობა, ჩადენილი დიდი ოდენობით, გათვალისწინებულია 177-ე მუხლის მესამე ნაწილით, როგორც ქურდობის მაკვალიფიცირებული ნიშანი. მაშასადამე, ქურდობის მარტივი შემადგენლობის დასადგენად ქურდობის ზოგადი ცნება საკმარისი არ არის. აქედან გამომდინარე, უფრო ლოგიკურია გამოვიყენოთ ტერმინი „დანაშაულის შემადგენლობა“, როგორც სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ამა თუ იმ კონკრეტული დანაშაულებრივი ქმედების სტრუქტურა, მისი ელემენტების ერთობლიობა, ვიდრე „ქმედების შემადგენლობა“. მაგალითად, მკვლელობა შეიძლება განისაზღვროს როგორც სხვა ადამიანის სიცოცხლის მართლსაწინააღმდეგო და განზრახი მოსპობა, ხოლო პრაქტიკულად ხორციელდება მკვლელობის კონკრეტული შემადგენლობანი. იგულისხმება მკვლელობის მარტივი შემადგენლობა (საქ. სსკ 108-ე მუხლი), რომელიც ერთ შემთხვევაში შეიძლება გამოიხატოს ეჭვიანობის მოტივით, მეორეში – შურისძიებით, მესამეში – სისხლის აღებით და ა.შ. არსებობს მკვლელობის მაკვალიფიცირებული გარემოებანი (საქ. სსკ 109-ე მუხლი), რომელნიც ამ სახის მკვლელობის დამოუკიდებელ შემადგენლობებს წარმოადგენენ. მაგალითად, მკვლელობა ორი ან მეტი პირისა, ან ანგარებით, შეკვეთით, ხულიგ-

ნური ქვენაგრძნობით და ა.შ. ცნობილია მკვლელობა პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებებშიც (მაგალითად, ფიზიოლოგიური აფექტის მდგომარეობაში, აუცილებელი მოგერიების გადაცილებით და ა.შ.), რომელნიც ამ სახის მკვლელობის დამოუკიდებელ შემადგენლობებს წარმოადგენენ.

ამრიგად, ერთია ამ თუ იმ კონკრეტული დანაშაულის ცნება და მეორეა ამ კონკრეტული დანაშაულის შესატყვისი შემადგენლობანი, რომელთა შესაბამისად ესა თუ ის ქმედება ხორციელდება. მაგალითად, ყაჩაღობა შეიძლება განხორციელდეს არა მარტო ინდივიდუალურად მოქმედი პირის მიერ, არამედ ჯგუფურად, არაერთგზის, დიდი ოდენობის ნივთის დაუფლების მიზნით და ა.შ.

დანაშაულის შემადგენლობაში ნიშნები გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის ზოგად ნაწილშიც (მაგალითად, დანაშაულისთვის მზადების ან დანაშაულის ჩადენის მცდელობის ნიშნები), მაგრამ სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის ნიშნებთან ერთად. ასე რომ, დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის არც ზოგადი ცნებაა და არც ცალკეული, კონკრეტული დანაშაულის (ქურდობის, ძარცვის და ა.შ.) ცნება. დანაშაულის შემადგენლობა ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის კონკრეტული ხერხია. მართლაც, თუ, მაგალითად, მკვლელობის აბსტრაქტული ცნება კი არ ხორციელდება, არამედ ამ დანაშაულის ცალკეული შემადგენლობანი, მაშინ ეს შემადგენლობანი მკვლელობის ჩადენის ხერხებია. ამიტომ ტერმინი „დანაშაულის შემადგენლობა“ გულისხმობს ამა თუ იმ კონკრეტული დანაშაულის, ამა თუ იმ გზით განხორციელებას, როგორც ეს აღწერილია სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში.

შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ტერმინი „ქმედების შემადგენლობა“ აუცილებელია სისხლის სამართლის პროცესში სისხლის სამართლის საქმის აღძვრისა და შემდგომი გამოძიების თვალსაზრისით, მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ სისხლის სამართლის საქმის აღძვრისას აუცილებელია სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობაზე მითითება რომელიმე მუხლის, მუხლის ნაწილის ან პუნქტზე მითითებით. ამიტომ აქაც იგულისხმება რომელიმე კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობა.

ამრიგად, ტერმინი „ქმედების შემადგენლობა“ იმდენად გაურკვეველია, რომ ძნელად მოსახერხებელია როგორც სისხლის სამართლის, ისე სისხლის სამართლის პროცესის თვალსაზრისით. ამიტომ უმჯობესია სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულებრივ ქმედებას „დანაშაულის შემადგენლობა“ ეწოდოს. ეს შემადგენლობა, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს ნიშანთა განსაზღვრული ერთიანობა. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ამ ნიშნებში აუცილებელია მოქმედება ან უმოქმედობა, რომლის გარეშე დანაშაულის ჩადენა შეუძლებელია. ზოგიერთ შემთხვევაში დანაშაულის შემადგენლობა უფრო მეტი ნიშნების ერთობლიობაა (შედეგი, მიზნობრივი კავშირი ქმედებასა და შედეგს შორის, დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის ადგილი, დრო, ხერხი, საშუალება, ვითარება). ამის შესაბამისად დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებში შეიძლება გამოვეყნოთ აუცილებელი და ფაკულტატიური ნიშნებიც, მაგრამ ამჯერად დავამთავრებთ დასკვნით, რომ ტერმინოლოგიურად უფრო ლოგიკურია ტერმინი „დანაშაულის შემადგენლობა“, ვიდრე „ქმედების შემადგენლობა“, რადგან ამ უკანასკნელ შემთხვევაში გაურკვეველია, თუ რომელ „ქმედებაზე“ ლაპარაკი, მაშინ, როდესაც სინამდვილეში იგულისხმება სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში გათვალისწინებული რომელიმე კონკრეტული დანაშაულის შესაბამისი შემადგენლობა.

§2. დანაშაულის შემადგენლობის ცნება

დანაშაულის შემადგენლობის ტერმინოლოგიური დაზუსტების შემდეგ მიზანშეწონილი იქნებოდა მისი ლოგიკური ფორმის ანუ ცნების ჩამოყალიბებაც. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობა არის სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედების, როგორც დანაშაულის ჩადენის ხერხის, ინდივიდუალურად გამოკვეთილი ობიექტური და სუბიექტური ნიშნების ერთობლიობა, რომელიც ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

ჯერ ერთი, დანაშაულის შემადგენლობა გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით; მეორეც, დანაშაულის შემადგენლობა ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის ხერხია, რადგან პრაქტიკულად ხორციელდება არა დანაშაულის ზოგადი ცნება ანუ „ზოგადი დანაშაული“ ან „ზოგადი ქურდობა“, არამედ ქურდობის, ძარცვის, ყაჩაღობის და ა.შ. დანაშაულთა შემადგენლობა; მესამე, დანაშაულის შემადგენლობა სისხლის სამართლის კანონში აღწერილია ამა თუ იმ დანაშაულის პრაქტიკული განხორციელების ყველა შესაძლო ვარიანტის გათვალისწინებით მკაცრად ინდივიდუალური ნიშნებით, რაც პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციის აუცილებელი პირობაა; მეოთხე, დანაშაულის შემადგენლობა არაა ქმედების მხოლოდ გარეგანი აქტი, არამედ სუბიექტური საზრისით ხასიათდება. იგულისხმება სუბიექტის ქცევის მოტივი და მიზანი, რომელიც განზრახ დელიქტებში დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების სუბიექტურ, ფსიქიკურ საზრისს გამოხატავენ, ხოლო გაუფრთხილებელ დელიქტებში დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების წინაპირობას წარმოადგენენ.

დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში ბრალი არ შედის, რადგან ბრალი, ქმედების მართლწინააღმდეგობასთან ერთად, დანაშაულის ელემენტია და არა დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი, თუმცა ბრალი შემადგენლობისგან მონყვევით არ არსებობს, ყოველივე ეს შემდგომ დასაბუთებას მითხოვს.

§ 3. დანაშაულის შემადგენლობის სახეები

დანაშაულის შემადგენლობის სამ სახეს განასხვავებენ: მარტივს, რომელიც სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში გამოცემულია პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ და დამამძიმებელ გარემოებათა გარეშე; კვალიფიციურს, რომელიც კოდექსში გათვალისწინებულია პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებებით და პრივილიგირებულს, რომელიც პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებებს მოიცავს.

დანაშაულის მარტივი შემადგენლობა ან გათვალისწინებულია, როგორც დამოუკიდებელი მუხლის ფორმაში, ან ამ თუ იმ დანა-

შაულის შემადგენლობის მომცველი მუხლის პირველ ნაწილში. მაგალითად, მკვლელობის მარტივი შემადგენლობა გათვალისწინებულია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 108-ე მუხლში, რომელშიც არც მკვლელობის ცნებაა განმარტებული და არც მკვლელობის რომელიმე გარემოება. ამიტომ იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მკვლელობა და მისი მარტივი შემადგენლობა ერთმანეთს ემთხვევა. სინამდვილეში მკვლელობის ეს მარტივი შემადგენლობაც კი შეიცავს ამგვარი მკვლელობის სხვადასხვა ვარიანტს. კერძოდ, ამ სახის მკვლელობა ერთ შემთხვევაში ხორციელდება ექვიანობის მოტივით, მეორეში – შურისძიების, მესამეში – სისხლის აღების, მეოთხეში – ჩხუბის ნიადაგზე...

დანაშაულის მარტივი შემადგენლობა ხშირადაა გადმოცემული ამ თუ იმ მუხლის პირველ ნაწილში, როგორც, მაგალითად 177-ე მუხლში (ქურდობა), მაგრამ აქაც იგულისხმება ქურდობის ცნებისა და მისი მარტივი შემადგენლობის განსხვავება. მაგალითად, ჩვეულებრივი ქურდობა განსხვავდება ჯიბის ქურდობისაგან, რადგან ამ უკანასკნელს სპეციფიკური მიდგომა და კვალიფიკაცია სჭირდება.

დანაშაულის მარტივი შემადგენლობა ზოგჯერ გადმოცემულია ალტერნატიული ვარიანტით. მაგალითად, გაფიცვის უფლების ხელყოფა (მუხლი 165-ე) შეიძლება განხორციელდეს ძალადობით ან ძალადობის მუქარით, ანდა მატერიალური, სამსახურებრივი, ან სხვაგვარი მდგომარეობის გამოყენებით. ამ შემთხვევაში ერთ-ერთი ქმედება ან დამოკიდებულების სახე საკმარისია იმისათვის, რომ ქმედება დანაშაულად დაკვალიფიცირდეს.

როგორც ჩანს, დანაშაულის მარტივი შემადგენლობა ტიპური დელიქტია, რომელიც საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ ამ ტიპური დელიქტისაგან მაკვალიფიცირებელი და პრივილეგირებული შემადგენლობების არსებითი სხვაობა.

დანაშაულის მაკვალიფიცირებელი შემადგენლობა – ესაა პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებანი, რომელნიც სისხლის სამართლის კოდექსში ზოგჯერ დამოუკიდებელ მუხლშია გათვალისწინებული, ხოლო უფრო ხშირად – ამა თუ იმ მუხლის ნაწილის თუ პუნქტის სახით. მაგალითად, საქ. სსკ 109-ე მუხლში გათვალისწინებულია მკვლელობის დამამძიმებელი გარემოებანი (ორი ან

მეტი პირისა, ხულიგნური ქვენაგრძნობით, ანგარებით ან შეკვეთით და ა.შ.). მართალია, ამ მუხლში გათვალისწინებული გარემოებანი, როგორც წესი, ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად ხორციელდება, მაგრამ არაა გამორიცხული შემთხვევა, როდესაც ერთდროულად რამდენიმე შემადგენლობა ხორციელდება (მაგალითად, ორი ან მეტი პირისა ანგარებით). ამ უკანასკნელ შემთხვევაში დანაშაულთა ერთობლიობა გამორიცხულია და ქმედება უნდა დაკვალიფიცირდეს ხსენებული მუხლის ცალკეული პუნქტების მიხედვით, რაც თავის პრაქტიკულ შედეგს სასჯელის ზომაში პოულობს.

უფრო ხშირ შემთხვევაში დანაშაულის მაკვალიფიცირებელი გარემოებანი გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის მუხლებში მეორე, მესამე ან მეტი ნაწილით, ან პუნქტით. მაგალითად, 177-ე მუხლში (მეორე და მესამე ნაწილით) გათვალისწინებულია ქურდობის მაკვალიფიცირებელი გარემოებანი. თუ, მაგალითად, ქურდობა, ჩადენილი პირთა ჯგუფის მიერ, გათვალისწინებულია ამ მუხლის მეორე ნაწილით, იგივე ქმედება, ჩადენილი ორგანიზებული ჯგუფის მიერ, გათვალისწინებულია ამ მუხლის მესამე ნაწილით. გამორიცხული არ არის ამავე მუხლის ფარგლებში ქურდობად ქმედების კვალიფიკაცია მეორე და მესამე ნაწილებით ან ცალკეული პუნქტის მიხედვით.

დანაშაულის მაკვალიფიცირებელი გარემოებანი გადმოცემულია არა მარტო განზრახ, არამედ გაუფრთხილებელ დელიქტებშიც. უფრო მეტიც, განზრახ ქმედებას შეიძლება უფრო მძიმე შედეგი გაუფრთხილებლობით მოჰყვეს. მაგალითად, ჯანმრთელობის განზრახ მძიმე დაზიანებას შეიძლება მოჰყვეს სასიცვდილო შედეგი (მუხლი 119-ე), რაც ბრალის, ე.წ. შერეული ფორმების საფუძველია, რაკი სუბექტის განზრახვა ამ მძიმე შედეგს არ მოიცავს. შესაძლებელია თვით გაუფრთხილებელი დელიქტის მაკვალიფიცირებელი შემადგენლობაც (მაგალითად, ავტოსატრანსპორტო დანაშაულში ჯანმრთელობის მძიმე დაზიანება ან სასიცვდილო შედეგი ან ორი, ან მეტი პირის მიმართ).

სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში დანაშაულის შემადგენლობა გადმოცემულია პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოებებით, რომელთაც პრივილეგირებულ შემადგენლობებს

უნოდებენ. მაგალითად, მკვლელობა მსხვერპლის თხოვნით ან ფიზიოლოგიური აფექტის მდგომარეობაში, ან აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებით და ზოგიერთი სხვა – მკვლელობის პრივილეგირებული შემადგენლობებია, რადგან ამ შემთხვევაში მკვლელობის საბაბი იმდენად სერიოზულია, რომ პასუხისმგებლობის შემსუბუქებას სამართლიანობის ელემენტარული გრძნობაც მოითხოვს. მაგალითად, ფიზიოლოგიური აფექტის ვითარებას იწვევს მსხვერპლის მხრიდან აფექტის სუბიექტის ან მისი ახლობლის მიმართ მართლსაწინააღმდეგო ძალადობა, ან მძიმე შეურაცხყოფა, ან ამორალური ქმედება, ზოგჯერ ამორალური ქმედების შედეგად მძიმე ფსიქიკური ტრავმა.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ამ კვალიფიკაციას უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს როგორც ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის, სასჯელის დანიშვნის, ისე პასუხისმგებლობისაგან, ისე სასჯელისაგან გათავისუფლების საკითხის გადასაწყვეტად.

ბოლოს, აქ ერთი შესაძლო გაუგებრობა უნდა ავიცილოთ თავიდან. კერძოდ, შემდგომში ჩვენ ვნახავთ, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის ანუ აღწერილობითი მსჯელობაა, ე.ი. იგი შეფასებითი არ არის. თუ ეს ასეა, მაშინ როგორაა შესაძლებელი დანაშაულის შემადგენლობის ეს კლასიფიკაცია, რომელშიც ქმედების ამა თუ იმ თვალსაზრისით შეფასებასთანაა დაკავშირებული? ამ კითხვაზე პასუხისათვის საჭიროა ერთმანეთისგან განვასხვაოთ დანაშაულისთვის პასუხისმგებლობის ზომა და ხარისხი და თვით დანაშაულის შემადგენლობა. კერძოდ, შემადგენლობათა ეს კლასიფიკაცია — აზრის მქონეა მხოლოდ ამა თუ იმ დანაშაულთან მიმართებაში, მაშინ, როდესაც დანაშაულის ჩადენის მექანიზმის თვალსაზრისით საქმის ვითარება არსებითად სხვაგვარია. მართლაც, მკვლელობა ანგარებით ამ დანაშაულის მაკვალიფიცირებელი ნიშანია, მაგრამ, რამდენადაც იგი დანაშაულის ერთ-ერთი შემადგენლობაა, იგი, როგორც დამოუკიდებელი შემადგენლობა, თავისთავად აღებული, არც მარტივია, არც კვალიფიციური და არც პრივილეგირებული. ეს ასეა, რადგან ამ შემთხვევაში დანაშაულის შემადგენლობა შედგება ობიექტური (ადამიანის სიცოცხლის მოსპობის) და სუბ-

იექტური (ანგარების) მხარეებისგან. ასე რომ, დანაშაულის შემადგენლობა, როგორც ასეთი, შეფასებითი არ არის, მაგრამ რამდენადაც დანაშაულის შემადგენლობა ამ თუ იმ დანაშაულისგან მონყვევით შეუძლებელია, კანონმდებელი ბუნებრივად ითვალისწინებს ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის გარემოებებს, რომელთაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისთვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვთ.

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის კონსტრუქციის მიხედვით განასხვავებენ მატერიალურ და ფორმალურ (ე.წ. შეკვეცილ) შემადგენლობებს. მატერიალური სახის შემადგენლობას განეკუთვნებიან სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტში მავნე ცვლილების მატერიალური გამოხატულება (მკვლელობა, ჯანმრთელობის დაზიანებანი, ნივთის დაზიანება ან განადგურება) ან ამგვარი დაზიანების მიყენების საფრთხეს (საფრთხის შემქმნელი დელიქტები). ფორმალურ შემადგენლობებში დანაშაული დამთავრებულია თვით ქმედების ჩადენის მომენტში (მაგალითად, ყაჩაღობა, უკანონო შეიარაღებული ფორმირების შექმნა, ხელმძღვანელობა ან მასში მონაწილეობა, ბანდიტიზმი და ა.შ.). რაც შეეხება დაუმთავრებელ დანაშაულებრივ ქმედებებს, მას ცალკე შევხებით.

§ 4. დანაშაულის შემადგენლობის ოთხნევროვანი დაყოფა და მისი პრაქტიკული შედეგები

ყოფილ საბჭოთა კავშირში, როგორც წესი, დამკვიდრებული გახლდათ ტრადიცია, რომლის თანახმად, დანაშაულის შეადგენლობა ოთხი ელემენტისაგან შედგება: დანაშაულის ობიექტი, ე.ი. რასაც ხელყოფს დანაშაულებრივი ქმედება; დანაშაულის ობიექტური მხარე, ე.ი. ადამიანი ნების გარეგანი აქტი, ქმედების (მოქმედების ან უმოქმედობის), შედეგის და ა.შ. ნიშნებით; დანაშაულის სუბიექტი, ე.ი. ის, ვინც ჩაიდინა დანაშაული და ნეგატიური წესით, პასუხისმგებელია სახელმწიფოს წინაშე; დანაშაულის სუბიექტური მხარე, ე.ი. ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება, გამოხატული ბრალის, მოტივისა და მიზნის ერთიანობით. დანაშაუ-

ლის შემადგენლობის ეს გაგება გაბატონებულია თანამედროვე რუსეთის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც.

დანაშაულის შემადგენლობის ეს ოთხწევროვანი დაყოფა მთელი რიგი სიძნელების წყაროა. უპირველეს ყოვლისა, ეს ითქმის დანაშაულებათა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის პრაქტიკის შესახებ. კერძოდ, თუ დანაშაულის შემადგენლობა ამ ოთხი ელემენტის გარეშე არ არსებობს, მაშინ როგორ დაუკავშირდება იგი სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის პრაქტიკას? მართლაც, ცნობილია, რომ სისხლის სამართლის საქმე სუბიექტის მიმართ კი არ აღიძვრის, არამედ ქმედების ფაქტზე. ეს ბუნებრივია, რადგან სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის ეტაპზე სუბიექტი ხშირად უცნობია, მაგრამ ცნობილიც რომ იყოს, მას მხოლოდ ფაქტის მნიშვნელობა აქვს, რადგან წინასწარი გამოძიების სტადიაზე „სუბიექტი“ ის პირია, რომელიც ოფიციალურადაა აღიარებული ეჭვმიტანილად ან ბრალდებულად, ხოლო ეს პროცესუალური წესი სისხლის სამართლის საქმეს უკვე აღძრულად გულისხმობს.

ამრიგად, თუ დანაშაულის შემადგენლობა „დანაშაულის სუბიექტის“ გარეშე არ არსებობს, ხოლო სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის ეტაპზე სუბიექტი პროცესუალურად შეუძლებელია, მაშინ გამოდის, რომ ამ ეტაპზე დანაშაულის შემადგენლობა არ არსებობს. თუ ეს ასეა, მაშინ აშკარაა, რომ სისხლის სამართლის საქმე დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებზე არ აღიძვრის. ამიტომ იყო, რომ სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის საფუძვლად „დანაშაულის შემთხვევა“ იქნა მიჩნეული. „დანაშაულის შემთხვევის“ ცნებას კი სისხლის სამართალი არ იცნობს, რადგან „დანაშაული“ ბრალის გარეშე შეუძლებელია, ხოლო „შემთხვევა“ ანუ „კაზუსი“ არაბრალეული ქმედებაა. ამიტომ „დანაშაულის შემთხვევის“ ცნება წინააღმდეგობრივია.

თუ სისხლის სამართლის საქმე დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებზე კი არა, არამედ „დანაშაულის შემთხვევაზე“ აღიძვრის, მაშინ სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის ლოგიკური კავშირი შეუძლებელია. საინტერესოა: რა უნდა ამტკიცოს წინასწარმა გამოძიებამ, თუ არა ჩადენილ ქმედებაში დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნები?

ამკარაა, რომ „დანაშაულის სუბიექტი“ არ შეიძლება დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტად ჩაითვალოს, თუ დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში „დანაშაულის სუბიექტი“ არ არსებობს, მაშინ დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში არც „დანაშაულის ობიექტი“ არსებობს, რადგან ობიექტი და სუბიექტი თანაფარდობითი ცნებებია.

მოკლედ შევეხებით დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში ბრალის შეტანის პრაქტიკულ შედეგებსაც. კერძოდ, თუ ბრალი დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის აუცილებელი ნიშანია, მაშინ ბრალის დადგენა წინასწარი გამოძიების საქმეა, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის გარეშე წინასწარი გამოძიების საქმიანობა შეუძლებელია. თუ ბრალის დადგენა წინასწარი გამოძიების სტადიაზე ხდება, მაშინ ბრალდებული ამავე დროს ბრალეულიცაა. თუ ეს ასეა, მაშინ სად არის არაბრალეულობის პრეზუმფცია? მართლაც, ეჭვმიტანილი, ბრალდებული და განსასჯელი, თავიანთი პროცესუალური მდგომარეობის თანახმად, არაბრალეული პირებია, ვიდრე მათი ბრალი ჩადენილ ქმედებაში დადგენილი არ იქნება კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენით. მაშასადამე, სუბიექტის ბრალს ადგენს არა წინასწარი გამოძიება, არამედ სასამართლო. სხვა საკითხია, თუ წინასწარი გამოძიების საქმიანობა ბრალის ფორმების გარეშე შეუძლებელია, მაგრამ ბრალის ფორმების დადგენა ბრალის დადგენას ისევე არ უდრის, როგორც ფორმის დადგენა ჯერ კიდევ არაა შინაარსის დადგენა.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ოთხწევროვანი დაყოფა (დანაშაულის ობიექტის, ობიექტური მხარის, სუბიექტისა და სუბიექტური მხარის მიხედვით) ამკარად ეწინააღმდეგება დანაშაულუბათა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის პრაქტიკას. უფრო მეტიც, ის ეწინააღმდეგება ეჭვმიტანილის, ბრალდებულისა და განსასჯელის უფლებებსაც, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის სტრუქტურაში ბრალის შეტანის ლოგიკით ბრალი წინასწარმა გამოძიებამ უნდა დაადგინოს, მაშინ, როდესაც, ჯერ ერთი, სისხლის სამართლის პროცესში მოქმედებს არაბრალეულობის პრეზუმფცია, მეორეც, სუბიექტის ბრალის დადგენა მხოლოდ სასამართლოს (ზოგჯერ მოსამართლის) საქმეა.

მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობის ოთხნევროვანი დაყოფა არ შეიძლება სწორად ჩაითვალოს. დანაშაულის შემადგენლობის ამგვარი გაგების წინააღმდეგ მართებულად ილაშქრებდა პროფ. თ. წერეთელი და შემდეგ ქართველი კრიმინალისტები. ჯერ ერთი, თუ დანაშაულის შემადგენლობა ამ ოთხი ელემენტისაგან შედგება, მაშინ ის მთელი დანაშაულია. ამ ლოგიკით, დანაშაული და მისი შემადგენლობა იდენტური ცნებებია, მაშინ, როდესაც, პროფ. თ. წერეთლის აზრით, არ შეიძლება იდენტურ ცნებად მივიჩნიოთ.¹ მეორეც, დანაშაულთან დანაშაულის შემადგენლობის გაიგივება ამ დასკვნის საფუძველი ხდება, რომ დანაშაულის შემადგენლობა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველია. ეს დასკვნა კეთდებოდა ყოფილ საბჭოთა კავშირში და კეთდება თანამედროვე რუსეთის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც². პროფ. თ. წერეთელი ამტკიცებდა, რომ დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის ერთ-ერთი ნიშანია და, მაშასადამე, ის არ შეიძლება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ერთადერთ და საკმარის საფუძვლად ჩაითვალოს. ამ მოსაზრებას იზიარებდნენ სხვა ქართველი კრიმინალისტებიც, რომელთა შეხედულებებს დანაშაულის ცნებასთან კავშირში გზადაგზა შევეხებით.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ოთხნევროვანი დაყოფა არსებითად ამახინჯებს დანაშაულის შემადგენლობის ბუნებას, მის სტრუქტურასა და პრაქტიკულ დანიშნულებას. სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის კონკრეტული შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება (მაგალითად ქურდობა დიდი ოდენობით) ობიექტური და სუბიექტური მხარეების ერთიანობაა. ობიექტური მხრივ, ქურდობის ეს კონკრეტული შემადგენლობა სხვისი მოძრავი ნივთის ფარული, მართლსაწინააღმდეგოდ დაუფლების ხერხია. სუბიექტური მხრივ, იგი ხორციელდება იმის შეგნებით, რომ ნივთი, რომელსაც სუბიექტი ეუფლება, სხვისია, ხოლო ქურდობის ეს კონკრეტული შემადგენლობა სხვისი მოძრავი ნივთის მართლსაწინააღმდეგოდ დაუფლების მიზანს ახორციელებს.

¹ თ. წერეთელი, გ. ტყეშელაძე, მოძღვრება დანაშაულზე, თბ., 1969.

² Уголовное право. Общая часть, М, 2000, с. 115

აშკარაა, რომ სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილით გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება ობიექტური და სუბიექტური მხარეების ერთიანობაა. აქედან გამომდინარე, ობიექტი და სუბიექტი დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტებს არ წარმოადგენენ. ამ დებულების შემდგომ პარაგრაფში დავასაბუთებთ.

§ 5. დანაშაულის თავიდან აცილების გამო სისხლის სამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურა

დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურისა და მასში სუბიექტისა და ობიექტის შეტანა დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლის სამართლებრივი ურთიერთობის შესახებ არსებითად სოციოლოგიური შეხედულებების შედეგია. კერძოდ, თუ დანაშაულის ჩადენა წინ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმას, მაშინ დანაშაულის მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია, ხოლო მართლწინააღმდეგობის გარეშე დანაშაულის იურიდიული ცნება არ არსებობს. მართლწინააღმდეგობის გარეშე დანაშაულის ცნების წარმოდგენა კი სხვა არაფერია, თუ არა დანაშაულის წმინდა სოციოლოგიური გაგება ანუ კრიმინალიზაციის ობიექტზე დანაშაულის იურიდიული ცნების დაყვანა. ეს კი დანაშაულის ცნების პრობლემატიკაში სოციოლოგიზმია, რომლის ნიადაგზე სისხლის სამართლის მეცნიერების დაფუძნება შეუძლებელია.

დანაშაულის ცნებაში მართლწინააღმდეგობის დასაბუთებისათვის აუცილებელი ხდება იმისი აღიარება, რომ დანაშაულის ჩადენას წინ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, რომლითაც დანაშაულის ჩადენაა აკრძალული. ცხადია, რომ ეს აკრძალვა მიმართულია სუბიექტზე, რადგან სწორედ სუბიექტს შეუძლია და ევალება კიდეც თავისი მართლზომიერი ქმედებით განახორციელოს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა და შექმნას მართლწესრიგი. იგულისხმება, რომ სისხლის სამართლის კანონის ძალაში შესვლის მომენტიდან სახელმწიფოსა

და პიროვნებას შორის მყარდება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა, რომელიც მართლ-ზომიერი ქმედების იურიდიულ ფორმას წარმოადგენს. უფრო მეტიც, სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა მართლწესრიგში სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის მეშვეობით გადადის. ამიტომ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმას წარმოადგენს.

ამრიგად, სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა მართლზომიერი ქმედების იურიდიული ფორმაა. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ პრაქტიკულად შესაძლებელია მართსაწინააღმდეგო ქმედებაც, როდესაც სუბიექტი არ ასრულებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნას, რის შედეგადაც მართლწესრიგი ვერ შეიქმნება. მაშასადამე, თუ მართლზომიერი ქმედება მართლწესრიგის შექმნაა, მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, პირიქით, მართლწესრიგის ხელყოფას წარმოადგენს.

ცხადია, მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება ეკისრება იმ პირს, ვისაც უნარი აქვს აღიქვას სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა და მართლწესრიგად აქციოს იგი. იგულისხმება შერაცხადი პირი, რომელიც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკისა და სულიერი ჯანმრთელობის წყალობით (საქ. სსკ 33-ე და 34-ე მუხლები) პასუხისმგებელია სახელმწიფოს წინაშე როგორც პოზიტიურად (მართლწესრიგის შექმნისათვის), ისე ნეგატიურად (მართლწესრიგის მაღალსაწინააღმდეგო და ბრალეული ხელყოფისათვის). ამკარაა, რომ შერაცხად პირს შეუძლია პასუხისმგებლობით მოეკიდოს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას. რამდენადმე განსხვავებულია ამ მხრივ საქმის ვითარება შებლუდული შერაცხადობისას, როდესაც სუბიექტი განსაზღვრული ფსიქიკური დაავადების გამო სრულიად ვერ აცნობიერებს თავის ქმედებას (საქ. სსკ 35-ე მუხლი). თუ სრულწლოვანმა პირმა დანაშაული შებლუდული შერაცხადობის ვითარებაში ჩაიდინა, ის არ თავისუფლდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, თუმცა სასამართლოს შეუძლია გამოიყენოს სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიებაც. შებლუდული შე-

რაცხადობის ვითარებაში დანაშაულის ჩამდენი არასრულწლოვანი კი თავისუფლდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, ხოლო სასამართლოს შეუძლია მას შეუფარდოს სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიება.

თუ შეზღუდული შერაცხადობის პირს შეუძლია დანაშაულის ჩადენა, მაშინ მას შეუძლია განსაზღვრული ზომით პასუხისმგებლურად მოიქცეს და, მაშასადამე, იგი სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი იქნება. შეურაცხყო პირი კი სისხლის სამართლის სუბიექტი არ არის. ამ პირის მიერ საშიში ქმედების ჩადენის შემთხვევაში იგი ახორციელებს დანაშაულის შემადგენლობის მხოლოდ ობიექტურ მხარეს, რაც სრულიად საკმარისია მის მიმართ სამედიცინო ხასიათის ღონისძიების შეფარდებისათვის.

ამრიგად, მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება შეიძლება ჰქონდეს შერაცხად პირს, განსაზღვრულ ფარგლებში – შეზღუდული შერაცხადობის პირსაც, ხოლო პირს, რომელიც ვალდებულია მართლზომიერი ქმედებით შექმნას მართლწესრიგი, სისხლის სამართლის სუბიექტი ეწოდება. თუ არსებობს სამართლის სუბიექტი საზოგადოდ¹, მაშინ სისხლის სამართლის სუბიექტის ცნებაც დავას არ უნდა ინვევდეს. ეს სუბიექტი ხასიათდება არა მარტო შერაცხადობით, არამედ სპეციალური სუბიექტური ნიშნებითაც. მაგალითად, სამოხელეო ან სამხედრო დანაშაულის ამსრულებელი მხოლოდ მოხელე (ან მასთან გათანებრული) ან სამხედრო პირია. აშკარაა, რომ სამოხელეო ან სამხედრო დანაშაულის ჩადენამდეც ეს პირები სპეციალური სუბიექტები არიან.

აშკარაა, რომ სისხლის სამართლის სუბიექტი დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტია. ამიტომ იგი დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი ვერ იქნება. დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებში შესაძლებელია მხოლოდ მართლზომიერი ქმედება, მაშინ, როდესაც დანაშაულის შემადგენლობა არ შეიძლება მართლზომიერ აქტად ჩაითვალოს. მაშასადამე,

¹ ამის შესახებ იხ. გ. ინჯირველი, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, თბ., 2000.

სისხლის სამართლის სუბიექტი, რომელიც მართლზომიერი ქმედებისათვისაა დანიშნული, დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი კი არაა, არამედ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტი.

როგორც უკვე ჩანს. „დანაშაულის სუბიექტის“, როგორც დანაშაულის შემადგენლობის ვითომდა ელემენტის, ცნება დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის შესახებ სოციოლოგისტური შეხედულების შედეგია. აქედან გამომდინარე, „დანაშაულის სუბიექტის“ ცნება არ შეიძლება იურიდიულ ცნებად ჩაითვალოს. „სისხლის სამართლის სუბიექტის“ ცნება კი სწორედ იურიდიული ცნებაა, რადგან იგი დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ცნებიდანაა ნაწარმოები და, მაშასადამე, იურიდიული აზროვნების წესს გამოხატავს¹.

სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტს არა მარტო სისხლის სამართლის სუბიექტი წარმოადგენს, არამედ სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტიც. კერძოდ, სისხლის სამართლის სუბიექტის მართლზომიერი ქმედებით იქმნება მართლწესრიგი, ე.ი. ხორციელდება დანაშაულთა თავიდან აცილების მიზანი, რის გამოც განსაზღვრული სიკეთე სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტია. სისხლის სამართალი დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს ადამიანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, საკუთრებას, სახელმწიფოს და ა.შ. რომლებიც სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტებია.

ამრიგად, სისხლის სამართლის სუბიექტის მართლზომიერი ქმედება დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს განსაზღვრულ სიკეთეს იმიტომ, რომ სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტია. ეს უკანასკნელიც სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტია და არა დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი, როგორც ეს დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის შესახებ სოციოლოგისტურ შეხედულებაშია წარმოდგენილი. მაშასადამე, „დანაშაულის ობიექტის“ ცნებაც სოციოლოგიურია, მაშინ, როდესაც დანაშაულის ჩადენას ლოგიკურად და იურიდიუ-

1. ამის შესახებ უფრო დანერჩილებით იხ. გ. ნაჭყებია, ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის ზოგადი თეორიის შესავალი, თბ., 2000.

ლად წინ უსწრებს სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტი, რადგან დანაშაული ხელყოფს სწორედ სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტს, რომელიც სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტია.

ამრიგად, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა ის იურიდიული ფორმაა, რომელიც სისხლის სამართლის სუბიექტისა და სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტის იურიდიულ ცნებათა ლოგიკურ საფუძველს წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში არც „დანაშაულის სუბიექტი“ არსებობს და არც „დანაშაულის ობიექტი“. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაულის შემადგენლობა სისხლის სამართლის კანონშია აღწერილი, მაშინ, როდესაც დანაშაულის შემადგენლობის ოთხწევროვანი დაყოფის ლოგიკით დანაშაულის შემადგენლობა სოციალური სინამდვილის ფაქტია და არსებითად კრიმინალიზაციის ობიექტს ემთხვევა. შემთხვევითი არაა ის გარემოება, რომ სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში აღწერილი დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტობრივად განხორციელებულადაა წარმოდგენილი. ეს ბუნებრივია, რადგან სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში წარმოდგენილია კრიმინალიზაციის ობიექტის საკანონმდებლო კვალიფიკაცია და მისი იურიდიული შედეგები. ამ თვალსაზრისით, სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში გამოხატულია კანონმდებლის საქმიანობის საზრისი, ხოლო კრიმინალიზაციის ობიექტი ასახულია სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში სწორედ როგორც ოთხი ელემენტის (ობიექტის ობიექტური მხარის, სუბიექტისა და სუბიექტური მხარის) ერთიანობით.

ამრიგად, სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში საქმის ვითარება ისეა წარმოდგენილი, რომ დანაშაული უკვე ჩადენილია და, მაშასადამე, არსებობს დანაშაულის სუბიექტიც, მაგრამ თუ წარმოვიდგენთ სისხლის სამართლის კანონის მოქმედების მექანიზმს, მაშინ საქმის ვითარება არსებითად იცვლება. კერძოდ, სისხლის სამართლის კანონი მიმართულია სისხლის სამართლის სუბიექტზე, რომლის მართლზომიერი ქმედება დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს განსაზღვრულ ობიექტს, რომელიც ამიტომ სისხლისსამართ-

ლებრივი დაცვის ობიექტია. თუ წარმოვიდგენთ იმასაც, რომ დანაშაულის ჩადენა ხდება დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებით, ხოლო დანაშაულის შემადგენლობის განმახორციელებელი პირი გადის სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ, მაშინ დანაშაულებრივი ქმედების სტრუქტურაში სუბიექტი და ობიექტი არ შედის. ამ დებულებას უფრო თვალსაჩინოდ მომდევნო პარაგრაფში დავასაბუთებთ. აქ კი მოკლედ შევეხებით შემადგენლობის ობიექტურ მხარეში სუბიექტის შეტანის გერმანულ ტრადიციას.

§6. შემადგენლობის ობიექტურ მხარეში სუბიექტის შეტანის საფუძველი

გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში „სუბიექტი“ წარმოდგენილია ფართო გაგებით, რადგან იგულისხმება, რომ დანაშაულის შემადგენლობა მხოლოდ ადამიანმა შეიძლება განახორციელოს. სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში ცალკეული შემადგენლობის გადმოცემისას მითითებულია კიდეც „ვინც“ სუბიექტზე. ეს სუბიექტი კი შეიძლება იყოს როგორც შერაცხადი, ისე შეურაცხადი პირიც, მათ შორის მცირეწლოვანიც. გამოდის, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელება შეურაცხად პირსაც შეუძლია. ამიტომ სუბიექტი შეტანილია დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის სტრუქტურაში. შეურაცხადი პირის მიმართ ამგვარი ლოგიკა მისაღებია, რადგან შეურაცხად პირს არ შეუძლია დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარე განახორციელოს. მეორე მხრივ, შეურაცხადი პირის მიერ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელება ამ პირის მიმართ სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიებების გამოყენების საფუძველია. მიუხედავად ამისა, ძნელია გავიზიაროთ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეში შერაცხადი პირის შეტანის ტრადიცია. მართლაც, შერაცხად პირს შეუძლია იმოქმედოს ბრალეულად, მაგრამ ვიდრე იგი ბრალეულად იმოქმედებდეს, მას წინასწარვე უნდა დაეკისროს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება, რადგან ვინც ვალდებული არ არის, არც

ბრალეული შეიძლება იყოს. იგულისხმება, რომ შერაცხადი პირი, უპირველეს ყოვლისა, სისხლის სამართლის სუბიექტია, რომელიც მონოდებულია მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობის ვითარებაში მოეკიდოს. ეს უკვე იმას ნიშნავს, რომ შერაცხადი პირი სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ფორმაში ასრულებს პასუხისმგებლობის პოზიტიურ ასპექტს, როგორც მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების პრაქტიკულად აღსულების პირობას. სამწუხაროდ, გერმანელ კოლეგებს სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ცნება არა აქვთ შემუშავებული. ამიტომ „სისხლის სამართლის სუბიექტის“ ცნებაც არ გააჩნიათ. აქედან გამომდინარე, „სუბიექტი“ გაგებულია არაიურიდიულად. ამითაა განპირობებული ის გარემოებაც, რომ ასაკი სუბიექტის ნიშანი კი არაა, არამედ ბრალის ნიშანი, რამდენადაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის არარსებობა ბრალის გამომრიცხავ გარემოებად ითვლება.

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის (საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 33-ე მუხლის თანახმად – 14 წელი) არარსებობა ბრალს მართლაც გამორიცხავს, მაგრამ ასაკი მაინც სუბიექტის ნიშანია, რადგან იგი სუბიექტს ახასიათებს (კითხვას, თუ რამდენი წლისა, სუბიექტს უსვამენ და არა ბრალს).

ამრიგად, იმის გამო, რომ გერმანელ კოლეგებს სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ცნება არა აქვთ, ისინი იძულებული არიან „სუბიექტი“ ფართოდ გაიგონ და ასაკი ბრალის ნიშნად გამოაცხადონ. ეს კი განსაზღვრული სიძნელეა, რამდენადმე ხელოვნურია, მაშინ, როდესაც ბუნებრივი იქნებოდა სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ცნება, ასევე სისხლის სამართლის სუბიექტის ცნება, ხოლო ეს (ასაკისა და სულიერი ჯანმრთელობის ერთიანობით) სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტის ცნებასაც მოითხოვს.

ცხადია, დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში არც დანაშაულის სუბიექტი არსებობს და არც დანაშაულის ობიექტი. რჩება დასკვნა, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ქმედების ობიექტური და სუბიექტური მხარის ერთიანობისაგან შედგება. მოკლედ განვიხილოთ ეს საკითხი.

§7 სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის შემადგენლობის ბუნება

სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა სამართლებრივი ურთიერთობის ერთ-ერთი სპეციფიკური სახეა. სამართლებრივ ურთიერთობას კი განმარტავენ, როგორც იდეოლოგიური სახის ურთიერთობას¹, რადგან საქმე შეეხება ღირებულებით ურთიერთობას. კერძოდ, სამართლის ნორმა „ცარიელი ფორმა“ კი არაა, არამედ სამართლებრივი ღირებულების გამოხატვის ფორმა. ღირებულება-თა იერარქიაში არსებობს არა მარტო ეთიკური ან ესთეტიკური ღირებულება, არამედ სამართლებრივი ღირებულებაც, რომელიც სამართლებრივი შეფასების იდეალური საფუძველია. ამიტომაც, რომ სამართლის ნორმა ჯერარსის განსაზღვრული სახეა, რადგან სამართლის ნორმა სამართლის სუბიექტმა უნდა განახორციელოს. ქმედება, რომელიც სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნას ახორციელებს, მართლზომიერია, ხოლო ქმედება, რომელიც, პირიქით, არღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, მართლსაწინააღმდეგოა.

ამკარაა, რომ ვიდრე სუბიექტი მოქმედებს მართლზომიერად, იგი ურთიერთობაშია სახელმწიფოსთან. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებისას კი სუბიექტი გადის სახელმწიფოსთან სისხლის-სამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობის განმახორციელებელი პირი, ამ შემადგენლობის გამო და ფარგლებში, იურიდიულად არ არის ვალდებული გამოცხადდეს და არც უფლებამოსილია მიიმალოს. პირი, რომელიც იურიდიულად არც ვალდებულია და არც უფლებამოსილი, არ შეიძლება სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტად ჩაითვალოს. მაშასადამე სისხლის სამართლის სუბიექტი არსებობს მხოლოდ მანამ, სანამ იგი მართლზომიერად მოქმედებს. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების შემდეგ იგი (ამ ქმედების გამო და ფარგლებში) გადის სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ, სადაც სუბიექტის არც იურიდიული მოვალეობაა და არც იურიდიული უფლება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტი გადავიდა იურიდიულად გაურკვეველ

¹ გ. ინწიორველი, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, თბ., 2000.

ვითარებაში, სადაც მისი სამართლებრივი სტატუსი არ არსებობს. კერძოდ, მას არ შეიძლება „დანაშაუნი“ ეწოდოს, რადგან დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის პირველი ნიშანია და არა მთელი დანაშაული. მით უმეტეს, რომ დანაშაულის შემადგენლობის დადგენის ეტაპზე ქმედების მართ.ღწინააღმდეგობა და ბრალი ჯერ კიდევ დაადგენილი არ არის, მეორე მხრივ, დანაშაულის შემადგენლობის განმახორციელებელი პირი არც „უდანაშაულოა“, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის დადგენა იმ ვარაუდის საფუძველია, რომ პირს შეიძლება ჩადენილი ჰქონდეს დანაშაული.

ამკარაა, რომ დანაშაულის შემადგენლობის განმახორციელებელი პირის სამართლებრივ მდგომარეობა სისხლის სამართალი არ ადგენს. ამიტომ სისხლის სამართალს არა აქვს ცნება, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის განმახორციელებელი პირის „იურიდიული სახელი“ იქნებოდა. დანაშაულის შემადგენლობის განმახორციელებელ პირს, სისხლის სამართლის პროცესში ჩადენილი ქმედების დადგენის პროცესუალური წესისა და ეტაპების მიხედვით, ეჭვიმტანილი, ბრალდებული, განსასჯელი და მსჯავრდებული ეწოდება. მაშასადამე, დანაშაულის ჩამდენი პირის სამართლებრივ მდგომარეობას ადგენს არა სისხლის სამართალი, არამედ სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალი. აქედან ის დასკვნაც გამომდინარეობს, რომ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების მომენტიდან ფუნქციონალურად იქმნება სისხლის სამართლის საპროცესო ურთიერთობა, რომლის ფორმაში ხდება ჩადენილი ქმედების გამოძიება და სასამართლო განხილვა. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ კანონმდებელი ნაახალისებს პირს ნებაყოფლობითი გამოცხადებისაკენ, გულწრფელი მონანიებისაკენ და ა.შ. ამ ნახალისებულ ქმედებათა ჩადენისათვის პასუხისმგებლობის შემსუბუქების წინასწარი დაპირებით. ეს იმას ნიშნავს, რომ უკვე განხორციელებული დანაშაულის შემადგენლობის მიმართ სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა არ მოქმედებს, რის გამოც ბუნებრივად ექცევა წამახალისებელი ნორმების მოქმედების სფეროში, რათა სუბიექტი „შემოიტყუონ“ სისხლის სამართლის საპროცესო ურთიერთობაში.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას სუბიექტი გაჰყავს სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ. თუ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა ღირებულებითია, მაშინ ამ ღირებულებითი ურთიერთობის გარეთ შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ ფაქტობრივი ვითარება, რომელიც სამართლებრივად კვალიფიცირებული არ არის. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას სუბიექტი გადაჰყავს ფაქტობრივ ვითარებაში, ე. ი. იმ ვითარებაში, სადაც სუბიექტის იურიდიული სტატუსი არ არსებობს. შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ამ ფაქტობრივ ვითარებას ასახავს. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობა, როგორც ამის შესახებ სწორად აღნიშნავს პროფ. გ. ტყეშელიაძე, ფაქტის მსჯელობაა, აღწერილობითია, მაშინ, როდესაც მართლწინააღმდეგობა პირიქით, ღირებულებით მსჯელობას წარმოადგენს.¹

ცხადია, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ბუნება სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობის გარეთ არსებული ფაქტობრივი ვითარებით განისაზღვრება. ამიტომ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის ანუ აღწერილობითი მსჯელობაა. მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობა არ შეიძლება ქმედების შეფასებად ჩაითვალოს. დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების შეფასებისათვის დანიშნულია მართლწინააღმდეგობა, რომელიც ქმედების მართლზომიერების ანტიპოლია.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ბუნებას სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ არსებული ფაქტობრივი ვითარება განსაზღვრავს. ამიტომაც, რომ დანაშაულის შემადგენლობა მართლზომიერი აქტი არ არის, რამდენადაც დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება სცილდება სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის, როგორც მართლზომიერი ქმედების იურიდიული ფორმის, ფარგლებს, მაგრამ არც მართლსაწინააღმდეგოა, რამდენადაც ქმედება მართლსაწინააღმდეგოდ ჯერ არაა შეფასებული. აქედან ის დასკვნაც გამომდინარეობს, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის

¹ Г. Т. Ткешеладзе, Судебная практика и уголовный закон. Тб. 1975. с. 54.

კავშირის ფორმაა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მართლზომიერი ქმედება თავის დაპირისპირებულში ანუ მართლსაწინააღმდეგოში უშუალოდ არ გადადის. ეს გადასვლა უშუალოდ რომ იყოს, მაშინ მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირი შეუძლებელი იქნებოდა. ამიტომ სწორი არ არის მტკიცება, რომ ქმედება მართლზომიერია ან მართლსაწინააღმდეგო, მაშინ, როდესაც არსებობს გამაშუალებელი ვითარება, როდესაც ქმედება არც მართლზომიერია და არც მართლსაწინააღმდეგო. ასეთია სწორედ სიხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება, რომელიც სცილდება სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებს და, მაშასადამე, **მართლზომიერი აქტი არ არის, მაგრამ არც მართლსაწინააღმდეგოა, ვიდრე მისი ამგვარი ოფიციალური შეფასება არ მოხდება.**

მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობა კატეგორიაა, რადგან ის ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის აუცილებელი კავშირის ფორმაა. აშკარაა, რომ დანაშაულის შემადგენლობის კატეგორიალური ხასიათი განპირობებულია იმით, რომ არსებობს **სამართალდარღვევის შემადგენლობა**, როგორც სამართლის ზოგადი თეორიის კატეგორია, ხოლო დანაშაულის შემადგენლობა სამართალდარღვევის შემადგენლობის სპეციფიკური სახეა.

თუ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის მსჯელობაა, მაშინ ის არა მარტო მართლწინააღმდეგობას არ მოიცავს თავის თავში, არამედ არც სოციალურ საშიშროებას და არც ბრალს, მიუხედავად იმისა, რომ დანაშაულის შემადგენლობისაგან მონყვევით დანაშაულის სხვა ნიშნების დადგენა შეუძლებელია.

§ 8. დანაშაულის შემადგენლობის ფუნქციები

დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის ერთ-ერთი და პირველი ელემენტია, მაგრამ დანაშაულის სხვა ელემენტთა სისტემაში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. იგი ასრულებს მთელ რიგ ფუნქციას, რომელთაგან უპირველესია შემდეგი:

1. დანაშაულის ჩადენა დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების გზითაა შესაძლებელი. ამ დებულების მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს გარესამყაროსადმი ადამიანის დამოკიდებულების ფორმები. ადამიანი, უპირველეს ყოვლისა, პრაქტიკული არსებაა და გარესინამდვილისადმი მისი დამოკიდებულების პირველად ფორმას პრაქტიკულ-ღირებულებითი დამოკიდებულება წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით იგულისხმება ნორმა, როგორც ქცევის წესი, რომელიც განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობას აწესრიგებს. შეიძლება ითქვას, რომ მართლზომიერი ქმედება გარესინამდვილისადმი სუბიექტის პრაქტიკულ-ღირებულებით დამოკიდებულებას გამოხატავს. ცხადია, რომ ამ მხრივ გამონაკლისი არც მართლსაწინააღმდეგო ქმედებაა, რომელშიც გარესინამდვილისადმი სუბიექტის გარკვეული დამოკიდებულებაა გამოხატული. რამდენადაც ქმედების მართლწინააღმდეგობის დადგენას წინ უსწრებს დანაშაულის შემადგენლობის დადგენა, გასარკვევია საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ და რა გზით შეიძლება ჩადენილ იქნეს დანაშაული. ამ თვალსაზრისით საჭიროა დანაშაულის ცნებისა და მისი შემადგენლობის მიმართების დადგენაც. კერძოდ, არსებობს დანაშაულის ზოგადი ცნება, ხოლო ცნება, როგორც ცნობილია, გარე სინამდვილისადმი ადამიანის თეორიულ, შემეცნებით დამოკიდებულებას გამოხატავს. ეს თეორიული დამოკიდებულება პრაქტიკულთან მიმართებაში მეორეულია და პრაქტიკულ-ღირებულებით დამოკიდებულებაზე არ დაიყვანება.

ამრიგად, თუ გარესინამდვილისადმი ადამიანის პრაქტიკულ-ღირებულებითი დამოკიდებულების თვალსაზრისით განმსაზღვრელია ნორმა, როგორც ქცევის წესი, გარესინამდვილისადმი თეორიული დამოკიდებულების თვალსაზრისით განმსაზღვრელია ცნება და კატეგორია, როგორც აზრის ლოგიკური ფორმები. ამჟამად, რომ დანაშაულის ზოგადი ცნება გარესინამდვილისადმი ადამიანის თეორიულ დამოკიდებულებას გამოხატავს. დებულება, რომ „დანაშაული არის სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება“, მეცნიერული აზრის ლოგიკური ფორმაა. მაშასადამე, თეორიულად არსებობს დანაშაულის ზოგადი ცნება. რამდენადაც გარესინამდვილისადმი ადამიანის

თეორიული დამოკიდებულება პრაქტიკულ დამოკიდებულებაზე არ დაიყვანება, დანაშაულის ზოგადი ცნების პრაქტიკული განხორციელება შეუძლებელია. მართლაც, პრაქტიკულად „ზოგადი დანაშაულის“ ჩადენა არ ხდება. დანაშაული, რომელიც ან ქურდობა, ან ყაჩაღობა, ან მკვლელობა არ არის, პრაქტიკულად არ არსებობს.

ამრიგად, არსებობს დანაშაულის ზოგადი ცნება, მაგრამ პრაქტიკულად „ზოგადი დანაშაულის“ ჩადენა შეუძლებელია. ამავე ლოგიკით, არსებობს ცალკეული დანაშაულის ცნებაც, რომელიც გარესინამდვილისადმი თეორიულ დამოკიდებულებას გამოხატავს. მაგალითად, მკვლელობა არის სხვა ადამიანის სიცოცხლის მართლსაწინააღმდეგო და განზრახი მოსპობა. ესაა მკვლელობის ცნება, როგორც თეორიული აზრის ლოგიკური ფორმა. პრაქტიკულად კი „ზოგადი მკვლელობა“ ანუ მკვლელობის ზოგადი ცნების პრაქტიკული განხორციელება არ ხდება. კერძოდ, მკვლელობა, რომელიც ან შურისძიების, ან ანგარების, ან სისხლის აღების მოტივით არაა ჩადენილი, შეუძლებელია. მაშასადამე, თეორიულად არსებობს დანაშაულის როგორც ზოგადი ცნება, ისე ცალკეული დანაშაულის ცნებაც, მაგრამ პრაქტიკულად არც ერთი მათგანი არ ხორციელდება. აქედან დასკვნა ერთია: დანაშაულის ზოგადად ან საერთოდ ჩადენა შეუძლებელია.¹

ცხადია, დანაშაულის, როგორც ასეთის, ჩადენა შეუძლებელია. ამიტომ „დანაშაულის ჩადენის“ შესახებ მოარული ფრაზა აშკარად პირობითი ან ობივაციურია, რომელსაც არავითარი მეცნიერული საბუთი არ გააჩნია.

ამრიგად, აშკარაა, რომ დანაშაულის ჩადენა შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ ამა თუ იმ კონკრეტული დანაშაულის რომელიმე კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების გზით. მაგალითად, ხორციელდება არა ქურდობა საზოგადოდ, არამედ ქურდობის რომელიმე კონკრეტული შემადგენლობა; პრაქტიკულად ხორციელდება არა მკვლელობა საზოგადოდ, არამედ მკვლელობის რომელიმე კონკრეტული შემადგენლობა. ამ თვალსაზრისით, თვით მარტივი მკვლელობაც კი არაა ერთგვაროვანი, რადგან, როგორც

1. ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით იხ. გ. ნაჭყებია, ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის ზოგადი თეორიის შესავალი. თბ., 2001.

უკვე ითქვა, ერთ შემთხვევაში ხორციელდება მარტივი მკვლელობა ეჭვიანობის ნიადგზე, მეორეში – შურისძიების მოტივით, მესამეში – ე.წ. ჩხუბის ვითარებაში, როდესაც ამ ქმედებას თან არ ახლავს პასუხისმგებლობის არც შემამსუბუქებელი და არც დამამძიმებელი გარემოებანი.

იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში გადმოცემულია ერთნაწილიანი დანაშაულის შემადგენლობა, დანაშაულის შემადგენლობა ამ სახის დანაშაულის ცნებისაგან მაინც განსხვავდება. მაგალითად, თვითმკვლელობამდე მიყვანა დანაშაულია, მაგრამ მისი პრაქტიკული განხორციელება შეიძლება სხვადასხვა გზით ან ხერხით (მსხვერპლისადმი მუქარით, რომელიც ამ დანაშაულის ერთი შემადგენლობაა, მსხვერპლისადმი სასტიკი მოპყრობით – მეორე, პატივისა და ღირსების სისტემატური დამცირების გზით – მესამე). არ არის გამორიცხული თვითმკვლელობამდე მიყვანა ცილისწამებით გზით, დანაშაულის დაბრალებით. აქ უკვე ერთობლიობაა, რაც ერთხელ კიდეც ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ერთია ცალკეული დანაშაული და მეორეა ამ კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობანი, რომელნიც ამ თუ იმ დანაშაულის ჩადენის კონკრეტული ხერხებია.

აშკარაა, რომ სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების ეტაპზე კანონმდებელმა უნდა გათვალის დასაშაულის ჩადენის ყველა შესაძლო ვარიანტი, გზა თუ ხერხი, რაც მეტად რთული ამოცანაა. ამიტომაც, შესაძლებელი სისხლის სამართლის კანონში ხარვეზი, რომელიც აუცილებლად უნდა დაიდლოს.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება, რომელიმე კონკრეტული დანაშაულის განხორციელების ხერხია. მართალია, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება ჯერ კიდევ არ არის დანაშაული, მაგრამ დანაშაულის შემადგენლობის გარეშე დანაშაულის ჩადენაზე ლაპარაკიც კი შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება მისი დანაშაულად კვალიფიკაციის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა.

2. დანაშაულის შემადგენლობა, როგორც ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ფორმა, იმას ნიშ-

ნავს, რომ იგი არის სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის კავშირის პირველი ფორმა. შემთხვევით არ იყო ის ისტორიული ფაქტი, რომ დანაშაულის შემადგენლობას პროცესუალური წარმომავლობა აქვს და მხოლოდ შემდეგ იქნა იგი გადატანილი სისხლის სამართლის სფეროში.

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეზე სისხლის სამართლის საქმე აღიძვრის, ხოლო თუ შემადგენლობის კვალობაზე სავარაუდოდ მაინც გაკეთდა დასკვნა ამ ქმედების მართლწინააღმდეგობის შესახებ, მაშინ უკვე არსებობს განსაზღვრული ტიპის უმართლობა. ამ უმართლობის სუბიექტურ მხარეზე კი სისხლის სამართლებრივი დევნა აღიძვრის. მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობა სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი კი არაა, არამედ სისხლის სამართლებრივ პასუხისმგებებაში მიცემის საფუძველი.

3. დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულებათა წინააღმდეგ სისხლის სამართლებრივ ბრძოლაში კანონიერების არსებითი გარანტიაა. შემადგენლობა გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონში. ამიტომ სუბიექტის ქმედებაში დანაშაულის შემადგენლობის დადგენა ის ზღვარია, რომლის მიღმა სისხლის სამართლის საქმეზე ჭეშმარიტების დადგენას აზრი არა აქვს. მეორე მხრივ, დანაშაულის შემადგენლობის დადგენა ზღვარს უდებს ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციაში ყოველგვარ თვითნებობასა და სუბიექტივიზმს, რადგან ჩადენილი ქმედება კანონის შესაბამისად და ფარგლებში უნდა დაკვალიფიციროდეს დანაშაულად.

4. დანაშაულის შემადგენლობა ასრულებს გამმიჯნავ ფუნქციასაც. კერძოდ, სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში ამა თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობა ინდივიდუალური და განუმეორებელია, რადგან, ჯერ ერთი, ყოველი კონკრეტული დანაშაული რაიმე ნიშნით განსხვავდება მეორისაგან, ხოლო ეს, თავის მხრივ, დანაშაულის შემადგენლობის ინდივიდუალიზაციის პირობაა. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობის ამგვარი ინდივიდუალიზაცია სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციის პირობაა, მათ შორის დანაშაულში თანამონაწილეობის შემთხვევაშიც. ის ფაქტი, რომ დანაშაულის ყოველი კონკრეტული

შემადგენლობა ინდივიდუალური და განუმეორებელია, ქმნის ხელოვნებასთან სამართლის ანალოგიას (ყოველი მხატვრული სახე ინდივიდუალური და განუმეორებელია). ამავე დროს, დანაშაულის შემადგენლობა განსაზღვრული ტიპიზაციის ფორმაა. მაგალითად, არაერთგზის, დიდი ოდენობით პირთა ჯგუფის მიერ და ა.შ. გამოყენებულია არაერთი შემადგენლობის აღწერისას, მაგრამ ამ ტიპიზაციის მიღმა ყოველი კონკრეტული დანაშაულის ინდივიდუალური ნიშნები იმალება, რის გამოც ერთი დანაშაული და მისი შემადგენლობა განსხვავდება მეორე დანაშაულისა და მისი შემადგენლობისაგან.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის შემადგენლობა, ჯერ ერთი, ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის ინდივიდუალური ხერხია, მეორეც, დანაშაულის შემადგენლობა სისხლისსამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის კავშირის ფორმაა: სისხლის სამართლის საქმე დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნებზე აღიძვრის, ხოლო სუბიექტურ მხარეზე (უმართლობის დონეზე) – სისხლისსამართლებრივი დევნა. აქედან გამომდინარეობს, რომ დანაშაულის შემადგენლობა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემის საფუძველია და არა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი; მესამეც, დანაშაულის შემადგენლობა კანონიერების საგარანტიო ფუნქციას ასრულებს, დაბოლოს, დანაშაულის შემადგენლობა პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციის პირობაა.

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ცნება და ნიშნები

§1. დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ცნება

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე არის ადამიანის ნების გარეგანი აქტი, რომელიც სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედების პროცესისა და შედეგების იურიდიულ ნიშნებში გამოიხატება.

როგორც ჩანს, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე ადამიანის ნების გარეგანი აქტია, რადგან არსებობს ადამიანის ქცევის შინაგანი აქტიც, მოტივაციის, მიზნის დასახვის, გადაწყვეტილების მიღების ფსიქიკური პროცესი, რომელიც ქმედების ფსიქიკური მხარეა. ადამიანის ქმედება, როგორც წესი, ობიექტური და სუბიექტური მხარეების ერთიანობა, ამიტომ სუბიექტური ობიექტურში ვლინდება და ობიექტური სუბიექტურს გამოავლენს. ამ მხრივ გამონაკლისი არც დანაშაულებრივი ქმედებაა, მაგრამ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ცნებაში იგულისხმება ქმედების მხოლოდ გარეგანი აქტი, რომელიც მთელი რიგი იურიდიული ნიშნებით ხასიათდება. ამ ნიშნების იურიდიული ბუნება იმითაა განპირობებული, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედების პროცესსა და შედეგებზე ვლინდება. სახელმწიფო დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს განსაზღვრულ ობიექტს (სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, საკუთრებას, სახელმწიფო სუვერენიტეტს, და ა.შ.), ხოლო დანაშაული ამ ობიექტებზე ხელყოფით ვლინდება. აქ, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება ადამიანის ქმედება, როგორც აქტიური მოქმედების ან უმოქმედობის კრებითი სახელი. კერძოდ, დანაშაული შეიძლება ჩადენილ იქნეს როგორც აქტიური მოქმედებით (მაგალითად, ყაჩაღური თავდასხმით), ისე სავალდებულო მოქმედების შეუსრულებლობით ანუ უმოქმედობით, (მაგალითად, გადასახადისათვის თავის არიდებით). ეს არის ქმედების ვიწრო გა-

გება, რადგან „ქმედების“ ცნებაში უფრო ფართო შინაარსიც იგულისხმება. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ისეთი ნიშნებიც, როგორიცაა: შედეგი, მიზნობრივი კავშირი ქმედებასა და შედეგს შორის, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების საშუალება და ა.შ. როცა ვამბობთ, რომ „ქმედება უნდა დაკვალიფიცირდეს დანაშაულად“, ვგულისხმობთ „ქმედებას“ ფართო მნიშვნელობით, მათ შორის დანაშაულებრივ შედეგსაც.

მოუხედავად ამისა, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნების ზუსტად დადგენას უალრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. კერძოდ, მატერიალურ შემადგენლობებში (მკვლელობა, ჯანმრთელობის დაზიანება, ქურდობა და ა.შ.) ქმედების ცნება დანაშაულის შემადგენლობის მთელ ობიექტურ მხარესაც მოიცავს. იმ შემადგენლობებში, სადაც დანაშაული ქმედების ჩადენის მომენტში მთავრდება (მაგალითად ყაჩაღობა), შედეგი ფართო გაგებითაა ნაგულისხმევი, მართლაც, უშედეგო დანაშაული შეუძლებელია, რადგან დანაშაულებრივი ქმედება მორალურ-პოლიტიკურ შედეგებთან უშუალოდაა დაკავშირებული.

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნები საკმაოდ მრავალფეროვანია, მაგრამ ამჯერად ყურადღებას მივაქცევთ იმ გარემოებას, რომ სისხლის სამართალი ქმედების სამართალია. ეს იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტი სახელმწიფოს წინაშე როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური ასპექტით პასუხს აგებს არა მისი მრწამსისათვის, აზრთა წყობისა თუ ხასიათისათვის, არამედ ქმედებისათვის, რომელიც სუბიექტის მრწამსის, აზრთა წყობისა თუ ხასიათის გარეგანი, ობიექტური გამოვლინებაა. ცხადია, პოზიტიური პასუხიმგებლობისას იგულისხმება მართლზომიერი ქმედება, ხოლო ნეგატიური პასუხიმგებლობისას, პირიქით, მართლსაწინააღმდეგო ქმედება. ამიტომაც, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე ობიექტური შერაცხვის კრიტერიუმია. ცხადია, არსებობს სუბიექტური ანუ ბრალეული შერაცხვის პრინციპი, რომლის გარეშე თანამედროვე სისხლის სამართალი წარმოუდგენელია, მაგრამ საქმე სწორედ ის გახლავთ, რომ ბრალიც თავის გამოხატულებას დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამის და მართლსაწინააღმდეგი ქმედებაში პოულობს.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნების ზუსტი დადგენა ქმედების დანაშაულად სწორი კვალიფიკაციის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა. მით უმეტეს, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე სისხლისამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედების პროცესისა და შედეგების ერთიანობას გამოხატავს. ამიტომ ამ ობიექტზე მავნე ზემოქმედების, მისი დაზიანების საფრთხე თუ დაზიანების ხასიათი და ხარისხი ჩადენილი ქმედების სოციალური საშიშროების ხასიათისა და ხარისხის დადგენის აუცილებელი პირობაა. რა თქმა უნდა, ჩადენილი ქმედების სოციალური საშიშროების დადგენა ქმედების სუბიექტური ელემენტების დადგენასაც მოითხოვს, მაგრამ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე მაინც გადამწყვეტია. მით უმეტეს, რომ სისხლისამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედება შეიძლება მოახდინონ ბუნების სტიქიურმა ძალებმაც და მაშინ უეჭველად დადგება საკითხი იმის შესახებ, თუ რამ გამოიწვია ეს მავნე ცვლილება სისხლისამართლებრივი დაცვის ობიექტში? იგულისხმება, რომ ობიექტური მხრივ ადამიანის ქმედებას არ შეიძლება მიენეროს მავნე შედეგი, რომელიც თვით ადამიანის ქმედებასთან კავშირში არ არის. ეს უკვე არის ადამიანის ქმედებისა და სისხლისამართლებრივი დაცვის ობიექტში მავნე ცვლილებას შორის მიზეზობრივი კავშირის პრობლემა.

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნებში იგულისხმება დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების დრო, ადგილი, საშუალება, ვითარება და ზოგიერთი სხვა, მაგრამ ამჯერად დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის მხოლოდ ზოგადი დახასიათებით შემოვიფარგლეთ.

§2. აქტიური დანაშაულებრივი მოქმედება

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშანთა შორის განმსაზღვრელია ქმედება, რომლის გარეშეც დანაშაული არ არსებობს. ქმედების ცნებაში იგულისხმება როგორც აქტიური დანაშაულებრივი მოქმედება, ისე დანაშაულებრივი უმოქმედობა.

სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში გათვალისწინებულ დანაშაულთა უდიდესი ნაწილი აქტიური მოქმედებით ხორციელდება (ყაჩაღური თავდასხმით, დაჭრით, მოწამვლით და ა.შ.). უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება სუბიექტის მიერ განხორციელებული ფიზიკური აქტი (ცემა, ცეცხლსასროლ იარაღზე ჩახმახის გამოკვრა, ცეცხლის ნაკიდება და ა.შ.), მაგრამ დანაშაულებრივი მოქმედება წმინდა ფიზიკური აქტით არ ამოიწურება. ხშირია ფიზიკურ აქტთან დაკავშირებული, მაგრამ მისგან განსხვავებული აქტიური მოქმედებაც (სიტყვიერი მუქარა, წამქეზებლობა სიტყვიერი ფორმით, ფსიქიკური დახმარებით და ა.შ.), იშვიათი არ არის ჟესტი (მაგალითად, წამქეზებლობისას თავდასხმისაკენ ნიშნის მიცემა, თვალის ჩაკვრა მასში ნაგულისხმევი შინაარსით, როდესაც შესაძლოა ჯგუფური მოქმედების ორგანიზება, აბუჩად აგდება, რაც შეიძლება ფიზიოლოგიური აფექტის მიზეზი გახდეს და ა.შ.).

ამკარაა, რომ დანაშაულებრივი მოქმედება ხელყოფს სისხლის-სამართლებრივი დაცვის ობიექტს. ამიტომ სუბიექტი აქტიური მოქმედების ეფექტურობის მიზნით ხშირად იყენებს ამ ობიექტისათვის დამახასიათებელ კანონზომიერებებს. მაგალითად, იყენებს მორგებულ გასაღებს ბინაში შესაღწევად, საწამლავს ადამიანს სიცოცხლის მოსასპობად, ნაჯახს – სხვისი ვაზის ასაჩეხად და ა.შ. ამ შემთხვევაში, ერთი მხრივ, სახეზეა მოქმედების ეფექტურობის მიზნით გამოყენებული საშუალება, ხოლო მეორე მხრივ „მოქმედება“ მისი ფართო შინაარსით. კონკრეტულ შემთხვევაში ქმედების ჩადენის ვითარების მიხედვით, უნდა მოხდეს მოქმედებისა და გამოყენებული საშუალების გამიჯვნა. მაგალითად, დანაშაულის ჩადენა ისეთი საშუალებით, რომელიც საფრთხეს უქმნის მრავალი ადამიანის (და არა მარტო მსხვერპლის) სიცოცხლეს. ამიტომ საკუთრივ „მოქმედება“ და მისი „საშუალება“ ყოველ კონკრეტულ ვითარებაში უნდა დაზუსტდეს, რათა ერთმანეთში არ აგვერიოს ორი დამოუკიდებელი შემადგენლობა (მაგალითად, მარტივი მკვლელობა და მკვლელობა ისეთი საშუალებით, რომელიც საფრთხეს უქმნის სხვათა სიცოცხლეს ან ჯამრთელობას).

დანაშაულებრივი მოქმედება სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედების ხერხია. მაგალითად, ქურდობის ნებ-

ისმიერი შემადგენლობა ხორციელდება ფარულად, ძარცვისა – აშკარად, თაღლითობისა – მოტყუებით და ა. შ. ამიტომ ერთმანეთში არ უნდა აგვერიოს დანაშაულებრივი მოქმედება, როგორც სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედების ხერხი და ამ აქტიური მოქმედების განხორციელების ოპერაციული ასპექტი, რომელიც კირიმინალისტიკას აინტერესებს. მაგალითად, მკვლელობა ანგარებით ანგარების (მატერიალური გამორჩენის მიღების ან მატერიალური ვალდებულებისაგან გათავისუფლების საზრისის) დაკმაყოფილების ხერხია, მაგრამ თვით ეს მკვლელობა შეიძლება ჩადენილ იქნეს მოხრჩობით, მონამვლით, დაჭრით და ა.შ. ეს უკანასკნელი კი კირიმინალისტიკის სფეროა.

აქტიური დანაშაულებრივი მოქმედება, მართალია, ფსიქოლოგიური ქცევის ანუ მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხია, მაგრამ ფაქტი ისაა, რომ მასში არ იგულისხმება რეფლექტორული მოქმედება, რომელიც ბუნებრივი რეფლექსის (მაგალითად, სიმაღლიდან გადმოვარდნის შიშის) გამოვლენაა და ნების გარეგან აქტს არ წარმოადგენს. მასში არც იმპულსური მოქმედება იგულისხმება, რადგან ეს უკანასკნელი აქტუალური მოთხოვნილების იმპულსისა და მისი დაკმაყოფილობის უშუალო სიტუაციის დამთხვევის გამო არაცნობიერად ანუ ობიექტივაციის აქტის გარეშე ხორციელდება. ბოლოს, მასში არ იგულისხმება იმგვარი ფიზიკური იძულება, როდესაც სუბიექტს არა აქვს სხვაგვარად მოქმედების შესაძლებლობა (მაგალითად, პირი იმ დროს, როდესაც იგი ასრულებდა სახელმწიფო ობიექტის დაცვის მოვალეობას, მძევლად აიყვანეს, ხოლო სახელმწიფო ობიექტი გაქურდეს).

რა თქმა უნდა, სისხლისსამართლებრივი გაგებით მოქმედება არაა დაუძლეველი ძალის არსებობისას, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში, პათოლოგიური სიმთვრალის ან პათოლოგიური აფექტისას, შეურაცხადის ფაქტობრივად საშიში მოქმედებისას (თუმცა შეურაცხადის მოქმედებაში არის დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ზოგიერთი ნიშანი, რაც საკმარისია მის მიმართ სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიების შეფარდებისათვის).

რაც შეეხება ფიზიკური, ან ფსიქიკური იძულების ვითარებას, ამ ვითარებაში სუბიექტის ნება შეზღუდულია, მაგრამ არაა გამორიცხული.¹

დანაშაულებრივი მოქმედება, როგორც წესი, ძალადური აქტია (ყაჩაღობა, ბანდიტიზმი, ტერორიზმი, გენოციდი და ა.შ.), თუმცა არსებობს დანაშაულებრივი მოქმედება ძალადობის გარეშეც (ქურდობა, თაღლითობა, ქრთამის აღება და ა.შ.).

სისხლის სამართლის კანონში დანაშაულებრივი ქმედება აღწერილია განსაზღვრული ნიშნებით. მაგალითად, მარტივი მკვლელობა, მისი შინაარსის გასაგებობის გამო, აღწერილი არ არის, მაგრამ რიგი აქტიური მოქმედება აღწერილია მეტ-ნაკლები ხარისხით ან ალტერნატიული მოქმედებებით, რომელთაგან ერთ-ერთის ჩადენა საკმარისია დანაშაულად მისი კვალიფიკაციისათვის. ზოგ შემთხვევაში დანაშაულებრივი მოქმედება ერთიანი მიზნის რამდენიმე აქტადაც შეიძლება გამოვლინდეს (მაგალითად, განგრძობადი დანაშაული), ან ერთხელ ჩადენილი ქმედება უწყვეტად მიმდინარეობდეს (დენადი დანაშაული).

დანაშაულებრივი ქმედება შეიძლება ჩადენილ იქნეს სხვა პირებთან ერთად (თანამონაწილეობის ფორმით) ან სხვა პირების, მაგალითად, მცირეწლოვნის გამოყენებით (შუალობითი ამსრულებლობა).

§3. დანაშაულებრივი უმოქმედობა

დანაშაულებრივი მოქმედება თავისი აქტიური საწყისის გამო ზემოქმედებს სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტზე და იწვევს მავნე ცვლილებებს. ამიტომ, რომ აქტიური დანაშაულებრივი მოქმედება აკრძალულია. დანაშაულებრივი უმოქმედობა კი, პირიქით, არღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას და, მაშასადამე, უმოქმედობისას სუბიექტს აქტიური მართლზომიერი მოქმედება მოეთხოვება.

სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში გათვალისწინებულია დანაშაულებრივი უმოქმედობის არაერთი შესაძლებლობა. მაგალითად,

¹ თ. წერეთელი. დანაშაულებრივი ქმედობა და მისი შედეგი, თბ., 1966.

განსაცდელში მიტოვება პირისა, რომელიც სიცოცხლისათვის საშიშ მდგომარებაში იმყოფებოდა, მაგრამ მოკლებული იყო შესაძლებლობას დაეცვა თავი, თუ მიმტოვებელს ევალებოდა მასზე ზრუნვა და შეეძლო მისი დახმარება (მუხლი 128-ე). უმოქმედობით ხორციელდება დაუხმარებლობაც (მუხლი 129-ე), როცა სიცოცხლისათვის საშიშ მდგომარეობაში მყოფ პირს არ გაუწევენ აუცილებელ და აშკარა გადაუდებელ დახმარებას, როდესაც ეს დახმარება შესაძლებელია ან არ შეატყობინებენ სათანადო დაწესებულებას, ან პირს ამ პირისათვის დახმარების აღმოჩენის შესახებ.

უმოქმედობით ხორციელდება დანაშაულის სხვა შემადგენლობაც (169-ე მუხლი) – სამუშაოზე აღდგენის შესახებ სასამართლო გადაწყვეტილების შეუსრულებლობა, გადასახადისათვის თავის არიდება (მუხლი 218 -ე), აქციზური მარკის გარეშე საქონლის გამოშვება, რეალიზაცია, გადაზიდვა (მუხლი 200-ე) და სხვა. უმოქმედობა შეიძლება გამოვლინდეს ამა თუ იმ სპეციალური წესების (მაგალითად, სახანძრო თუ შრომის უსაფრთხოების) მოთხოვნათა შეუსრულებლობითაც.

აშკარაა, რომ უმოქმედობით დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების ხვედრითი წილი მცირეა აქტიური მოქმედებით დანაშაულის ჩადენის ხვედრით წილთან შედარებით, მაგრამ ეს მაინც არ აკნინებს უმოქმედობით ჩადენილ დანაშაულთა სოციალურ საშიშროებას, რადგან უმოქმედობას ხშირად მოჰყვება მძიმე შედეგები. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაულებრივი უმოქმედობა სუბიექტის სრულიად უწყინარი, პასიური მდგომარეობა კი არაა, არამედ ჩართულია ადამიანთა ურთიერთობებში სუბიექტისაგან ამა თუ იმ ვალდებულების აქტიური მოქმედებით შესრულების მოლოდინის მეშვეობით. კერძოდ, სოციალურ ფსიქოლოგიაში ცნობილია, რომ ერთი და იგივე ადამიანი სხვადასხვა მიმართებაში სხვადასხვა სოციალური როლის მატარებელია. მაგალითად, სახელმწიფოს მიმართ იგულისხმება მოქალაქის როლი, შვილების მიმართ – მშობლისა, ამ უკანასკნელის მიმართ შვილისა და ა.შ. აშკარაა, რომ თითოეულ ამ როლს შესაბამისი აქტიური მოქმედების მოლოდინი¹ მიენერება.

¹ მ. გომელაური, სოციალურ მოლოდინთა მოტივაციური მნიშვნელობის საკითხისათვის, თბ, 1968.

სახელმწიფო მოქალაქისაგან კანონების აღსრულებას მოელის, ისევე როგორც მოქალაქე მოელის სახელმწიფოსაგან თავისი მოვალეობის აღსრულებას. მეწარმისაგან მოსალოდნელია გადასახადის გადახდა, ამა თუ იმ წარმოება-დანესებულებაში უსაფრთხოების ინჟინრისაგან მოსალოდნელია შრომის უსაფრთხოების წესების დაცვა და ა.შ.

აშკარაა, რომ ბუნების მოვლენებისაგან განსხვავებით, რომლებშიც მოძრაობა-განვითარება აქტიური სანყისის, მიზნის გარეშე შეუძლებელია, საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, გარდა აქტიური მოქმედებით გამოწვეული შედეგისა, მავნე შედეგი შეიძლება გამოწვეულ იქნეს უმოქმედობითაც, როდესაც სუბიექტი არ ასრულებს მისი სოციალური როლიდან გამომდინარე აქტიურ მოქმედებას და იწვევს იმ შედეგს, რაც სუბიექტის აქტიური მოქმედებით თავიდან იქნებოდა აცილებული.

ამრიგად, საზოგადოებრივი ურთიერთობა იშვიათად არ არის აგებული ამ თუ იმ პირის სოციალური როლიდან გამომდინარე საქციელის მოლოდინებზე, ხოლო როდესაც ეს მოლოდინი არ მართლდება, ე.ი. სუბიექტი არ ასრულებს აქტიური მართლზომიერი მოქმედების ვალდებულებას, მავნე შედეგიც, როგორც წესი, არ აყენებს. მაგალითად, ვინც ვალდებული იყო მოსახლეობისათვის მიეწოდებინა ინფორმაცია ადამიანთა სიცოცხლისათვის, ჯანმრთელობის ან გარემოსათვის საფრთხის შექმნის შესახებ, ინფორმაციას მაღავს და თავისი უმოქმედობით საფრთხეს უქმნის ადამიანთა სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას ან გარემოს, რადგან ამ ინფორმაციის გავრცელებით ეს შედეგები თავიდან იქნებოდა აცილებული. როგორც ჩანს, უმოქმედობის გზით დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებისათვის აუცილებელია, რომ, ჯერ ერთი, სუბიექტი ვალდებული იყოს იმოქმედოს აქტიურად, მართლზომიერად. მეორეც, მას შეეძლოს ამ ვალდებულების შესრულება. თვით აქტიური მართლზომიერი მოქმედების ვალდებულება გამომდინარეობს კანონიდან, კანონქვემდებარე აქტიდან, პროფესიიდან და ა.შ.

განასხვავებენ წმინდა უმოქმედობას, როდესაც ამ თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება მხოლოდ უმოქმედობის გზითაა შესაძლებელი (მაგალითად, დახმარების აღმოუჩენლობა, გა-

დასახადისაგან თავის არიდება და ა.შ.). არსებობს ე.წ. შერეული უმოქმედობაც, როდესაც დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება, როგორც წესი, ხდება აქტიური მოქმედებით, მაგრამ შესაძლებელია მისი ჩადენა უმოქმედობითაც. მაგალითად, მკვლელობა, როგორც წესი, ხორციელდება აქტიური მოქმედებით, მაგრამ შესაძლებელია მისი ჩადენა სპეციალური მოვალეობის დარღვევით (მაგ. როდესაც დედა სპეციალურად არ კვებავს ბავშვს, რათა იგი შიმშილით დაიღუპოს). აღსანიშნავია ისიც, რომ უმოქმედობის გზით დანაშაულის ჩადენა ხშირად დაკავშირებულია დენად დანაშაულთან. (მაგალითად, იარაღის უკანონო ტარება, ალიმენტის გადახდისაგან თავის არიდება და ა.შ.), რადგან ამ შემთხვევაში ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულების დარღვევა ნიშნავს დანაშაულის შემადგენლობის უწყვეტად განხორციელებას, ვიდრე სუბიექტი თავისი მართლზომიერი ქმედებით თვითონ არ შეწყვეტს მას (მაგალითად, ნებაყოფლობით ჩააბარებს იარაღს ან ოფიციალური წესით დაიკანონებს მას, ან არ გატარდება მის მიმართ კანონით დადგენილი ღონისძიება).

ამრიგად, დანაშაულებრივი უმოქმედობა სუბიექტის პასიური მდგომარეობა კი არაა, არამედ აქტიური მართლზომიერი მოქმედების ვალდებულების დარღვევა, როდესაც სუბიექტს შეუძლია ამ ვალდებულების აღსრულება და, მაშასადამე, მოსალოდნელი ზიანის ან ამგვარი ზიანის მიყენების საფრთხის თავიდან აცილება. ამიტომ სუბიექტი ნეგატიური წესით პასუხისმგებელია ამგვარი უმოქმედობისათვის.

§4. დანაშაულებრივი შედეგი

დანაშაულებრივი ქმედება ხელყოფს სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტს და იწვევს მასში მავნე ცვლილებებს, რომელთაც დანაშაულებრივი შედეგების კვალიფიკაცია ეძლევათ. დანაშაულებრივი შედეგი ისევე, როგორც დანაშაულებრივი ქმედება, გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით. კანონმდებელი ამ შედეგზე პირდაპირ ყოველთვის არ უთითებს, როდესაც ეს შედეგი ქმედების აუცილებელი თანმხლებია. მაგალითად, მკვლელო-

ბა თავისთავად გულისხმობს ადამიანის სიცოცხლის მართლსაწინააღმდეგო და განზრახ მოსპობას, მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებელი მკვლელობის ცნებას არ განსაზღვრავს. გაუფრთხილებლობისას კი პირდაპირაა მითითებული ადამიანის სიცოცხლის მოსპობაზე. კანონში პირდაპირაა მითითებული ჯანმრთელობის დაზიანებაზე მისი ხარისხებისა და ჩადენის გარემოებათა მიხედვით, როგორც დანაშაულებრივ შედეგებზე. ასე იქცევა კანონმდებელი ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი აღწერს ამა თუ იმ მატერიალური დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეს, თუმცა აქაც იგულისხმება თვით დანაშაულებრივი ქმედების ტიპი. მაგალითად, ქურდობის ან ძარცვის შემადგენლობაში პირდაპირაა მითითებული, რომ საქმე შეეხება სხვისი მოძრავი ნივთის მართლსაწინააღმდეგოდ დაუფლებას. ყაჩაღობას კი კანონმდებელი განმარტავს როგორც სიცოცხლის ან ჯანმრთელობისათვის საშიშ თავდასხმას სხვისი მოძრავი ნივთის მართლსაწინააღმდეგოდ მისაკუთრების მიზნით. იგულისხმება, რომ ყაჩაღური თავდასხმა, ამ მიზნით დამთავრებულია თავდასხმის მომენტიდან და ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის მნიშვნელობა არა აქვს იმას, დაეუფლა თუ არა ყაჩაღი სხვის ნივთებს. ამ ნივთების ფაქტობრივ დაუფლებას მნიშვნელობა აქვს სასჯელის დანიშვნისას ან ყაჩაღობის მაკვალიფიცირებელი გარემოების დადგენისას. კერძოდ, თუ ყაჩაღობა ჩადენილია დიდი ოდენობის ნივთის დაუფლების მიზნით, ეს ყაჩაღობისათვის პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებაა, ხოლო თუ ყაჩაღმა მოახერხა ამ ოდენობის ნივთის ფაქტობრივი დაუფლება, მაშინ პასუხისმგებლობა ყაჩაღობისათვის კიდევ უფრო მძიმდება.

ცხადია, კანონმდებელი დანაშაულებრივ შედეგს აღწერს იმის მიხედვით, თუ როგორია თვით დანაშაულის ტიპი. ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ ე.წ. „ფორმალურ“ შემადგენლობებს, როდესაც მოქმედება თავის თავში მოიცავს შედეგს მორალურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით. კერძოდ, დანაშაული საზოგადოებას აყენებს არა მარტო მატერიალურ, არამედ მორალურ-პოლიტიკურ ზიანსაც. თვით მატერიალური შემადგენლობანიც (მკვლელობა, ჯანმრთელობის დაზიანებანი, ქურდობა და ა.შ.) მორალურ-პოლიტიკურ შედეგებსაც იწვევენ. ცხადია, ამ შემთხვევაში

„დანაშაულებრივი შედეგი“ გაგებულია ფართო აზრით და ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ უშედეგო დანაშაული არ არსებობს. მით უმეტეს, რომ სისხლის სამართლის კანონში გათვალისწინებულია ე.წ. საფრთხის შემქნელი დილოქტები (მაგალითად, დაუხმარებლობა, ავადმყოფის განსაცდელში მიტოვება, შიდსის შეყრის საფრთხე და ა.შ.), რომლებიც საფრთხეს უქმნიან ადამიანის სიცოცხლეს ან ჯანმრთელობას.¹

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულთა ერთი ჯგუფი იწვევს მატერიალური ხასიათის შედეგებს (ადამიანის სიცოცხლის მოსპობას, ჯანმრთელობის დაზიანებას, ნივთის დაზიანებას ან განადგურებას და ა.შ.), რომელნიც მორალურ-პოლიტიკურ შედეგებს უკავშირდებიან. დანაშაულთა მეორე ჯგუფი მორალურ-პოლიტიკურ შედეგებთან ერთად საფრთხეს უქმნიან არა მარტო ადამიანის სიცოცხლეს ან ჯანმრთელობას, არამედ საზოგადოდ სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტს (მაგალითად, აფეთქება საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 229-ე მუხლის პირველ ნაწილში განმარტებულია როგორც განზრახი მოქმედება, რომელიც საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას ან ქონებას). მესამე შემთხვევაში იგულისხმება მორალური ზიანი. მაგალითად, ქურდმა მოპარული ნივთი შეიძლება მესაკუთრეს ნებაყოფლობითაც დაუბრუნოს. ამ შემთხვევაში სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობა არ არსებობს, მაგრამ, სისხლისსამართლებრივად ქურდობა უკვე ჩადენილია, ე.ი. მორალური ზიანი მაინც გამოწვეულია, რადგან ქურდმა ერთხელ კიდევ დაამკვიდრა ქურდული ცხოვრების ამორალიზმი. ამიტომ იგი პასუხს აგებს ჩადენილი დანაშაულისათვის, თუმცა იმის გათვალისწინებით, რომ მან მოპარული ნივთი ნებაყოფლობით დააბრუნა.

დანაშაულთა განსაზღვრული ნაწილი ამკარადაა დაკავშირებული პოლიტიკურ შედეგებთან. მაგალითად, ქრთამის აღების სოციალური საშიშროება ის კი არაა რომ ქრთამის მიმცემს ქრთამად გაღებული თანხა აკლდება და ქრთამის ამღების ქონებას ემატება. ამგვარი რამ ხდება საჩუქრის შემთხვევაშიც. ქრთამის აღების

1. საფრთხის შემქნელი დილოქტების შესახებ, იხ. მ. უგრეხელიძე, ბრალი საფრთხის დილოქტებში, თბ., 1982.

პოლიტიკური შედეგი ისაა, რომ მოხელე ან მასთან გათანაბრებული პირი სახელს უტეხს სახელმწიფოს, როგორც პოლიტიკურ სუბიექტს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ამ შემთხვევაში სახელმწიფო მოქალაქეთა თვალში კარგავს ავტორიტეტს, ხოლო თუ სახელმწიფოში ფეხმოკიდებულია კორუფცია, ე.ი. სახელმწიფო მოხელის მოსყიდვა, მაშინ სახელმწიფო ქილიკისა და დაცინვის ობიექტი ხდება. სახელმწიფოს, რომელსაც მოქალაქეთა თვალში ავტორიტეტი არ გააჩნია, სახელმწიფო არ არის, რადგან თავისი მოქალაქეების დასამორჩილებლად მას სხვა არაფერი რჩება, თუ არა ძალადობა.

ამრიგად, დანაშაული საზოგადოებას, სახელმწიფოსა და პიროვნებას აყენებს არა მარტო მატერიალურ ზიანს, ან არა მარტო ამ ზიანის მიყენებით ემუქრება მას, არამედ მორალურ-პოლიტიკურ ზიანსაც. ამიტომ ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისათვის დანაშაულებრივი შედეგების დადგენასა და შეფასებას უალრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. მით უმეტეს, რომ სისხლის სამართლის კოდექსში დანაშაულებრივი შედეგი ბევრ შემთხვევაში გამოცემულია შეფასებითი ნიშნებით. მაგალითად, ადგილსამყოფელის თავისუფლად არჩევის უფლების ხელყოფა დანაშაულია მხოლოდ მაშინ, თუ მან მნიშვნელოვანი ზიანი გამოიწვია (152-ე მუხლის პირველი ნაწილი). „მნიშვნელოვანი ზიანი“ ზოგჯერ ქმედების მაკვალიფიცირებელ (პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ) გარემოებადაა მიჩნეული (მაგალითად, 177-ე მუხლში ქურდობა მნიშვნელოვანი ზიანით მაკვალიფიცირებელ ნიშნად ამ მუხლის მეორე ნაწილშია გათვალისწინებული).

დანაშაულებრივი შედეგი სისხლის სამართლის კოდექსში გამოცემულია სხვა შეფასებითი ნიშნებით, მაგალითად, მატარებლის თვითნებურად გაჩერებას, გარდა ადამიანის სიცოცხლის მოსპობისა, შეიძლება მოჰყვეს სხვა მძიმე შედეგი (282-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ამგვარი შედეგი ხშირადაა გათვალისწინებული მთელ რიგ სხვა შემადგენლობებში (მაგალითად, სპეციალური წესების დარღვევისას), ხოლო დანაშაულებრივი შედეგი ზოგჯერ მითითებულია როგორც მარტივ, ისე მაკვალიფიცირებელ შემადგენლობებში, რაც პასუხისმგებლობას კიდევ უფრო ამძიმებს, აქ არაფერს ვამბობთ იმაზე, რომ მაკვალიფიცირებელი შედეგის მიმართ ხშირადაა ნაგულისხმევი

ბრალის გაუფრთხილებელი ფორმა, მაგრამ ბრალის პრობლემას აქვერ შევხებით.

დანაშაულებრივი შედეგის მნიშვნელობა, მისი სოციალური საშუალებების ხასიათი და ხარისხი დამოკიდებულია სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტის მნიშვნელობაზე და ღირებულებათა სისტემაში ამ ობიექტის ადგილზე. ეს ბუნებრივია, რადგან „დანაშაული“ შეფასებითი ცნებაა და მის უარყოფით მნიშვნელობას სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტის მნიშვნელობაც განსაზღვრავს, ცხადია, ერთმანეთში არ უნდა აგვერიოს დანაშაულებრივი ქმედების იურიდიული შედეგი, რომელიც მოცულია სუბიექტის განზრახვით ან – უკიდურეს შემთხვევაში – გაუფრთხილებლობით, და ეს ფაქტობრივი შედეგი, რაც დანაშაულის ჩადენას შეიძლება მოჰყვეს. მაგალითად, გამორიცხული არ არის შემთხვევა, როდესაც ძვირფასი ადამიანის მკვლელობას ჭირისუფლის ღრმა სევდა და შემდეგ სიკვდილი მოჰყვება, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ შეიძლება სუბიექტს ბრალად შეერაცხოს და, მაშასადამე, დანაშაულებრივ შედეგად ჩაითვალოს. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ „დანაშაული“ განსაზღვრული მთლიანობაა და მისი შემადგენლობის ობიექტური და სუბიექტური ნიშნების ცალ-ცალკე განხილვა მხოლოდ ანალიზის ინტერესებს აკმაყოფილებს, ხოლო ანალიზი სინთეზისაკენ ანუ დანაშაულის, როგორც მთლიანობის, დადგენისაკენ მიმავალ გზას წარმოადგენს.

ამრიგად, ფართო აზრით, უშედეგო დანაშაული არ არსებობს და ამიტომ ე.წ. ფორმალურ შემადგენლობებში, სადაც დანაშაული დამთავრებულად ითვლება, თვით ქმედების ჩადენის მომენტიდან, „შედეგი“ მორალურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით იგულისხმება. არსებობს შედეგის უფრო ვიწრო გაგება, როდესაც საქმე შეეხება მატერიალური ხასიათის შემადგენლობებს (მაგალითად, ნივთის დაზიანება ან განადგურება), და მაშინ აუცილებელია თვით მოქმედებისა თუ უმოქმედობის და საკუთრივ შედეგის მკაცრი გამოიჯენა. იგივე შეიძლება ითქვას იმ შემთხვევაზე, როდესაც ქმედება საფრთხეს უქმნის სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტს. დანაშაულებრივი შედეგი შეიძლება გადმოიცეს შეფასებით ცნებებშიც (მაგალითად, მნიშვნელოვანი ზიანი) ან როგორც ქმედების დანაშაულად კვალი-

ფიკაციის აუცილებელი პირობა, ან როგორც პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოება. ბოლოს, როგორც აღინიშნა, არ არსებობს დანაშაული, რომელიც მორალურ-პოლიტიკურ შედეგებთან არ იყოს დაკავშირებული, მაგრამ ქმედების ხასიათისა და სისხლის-სამართლებრივი დაცვის ობიექტის მიხედვით, ხან წინა პლანზე იწვევს მორალური ასპექტი (მაგალითად, ქურდობისას), ხან კი – პოლიტიკური ასპექტი (მაგალითად, ქრთამის აღება).

§5. მიზეზობრივი კავშირი ქმედებასა და შედეგს შორის

სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტი შეიძლება დააზიანოს არა მარტო ადამიანის ქმედებამ, არამედ ბუნების სტიქიურმა ძალებმაც (მაგალითად, ხანძარმა, ე.წ. მოკლე ჩართვის გამო). ამიტომ ამ ობიექტისათვის მავნე შედეგის დადგომის მიზეზის გარკვევა აუცილებელი ხდება. არის თუ არა დამდგარი მავნე შედეგის მიზეზი ადამიანის ქმედება? ამ კითხვაზე პასუხისათვის აუცილებელია მიზეზისა და შედეგის ფილოსოფიური კატეგორიის გამოყენება, რადგან მოვლენათა და საგანთა ურთიერთობა არსებობს არა მარტო ბუნებაში, არამედ საზოგადოებაშიც. ამიტომ საჭიროა მიზეზობრივი კავშირის უზოგადესი კატეგორია, რომელიც ამ კატეგორიის ყველა სპეციფიკურ გამოვლენას გვიჩვენებს. გამონაკლისი ამ მხრივ არც სისხლის სამართალია, რადგან ეს უკანასკნელი მიზეზობრივი კავშირის საკუთარ გაგებას კი არ ქმნის, არამედ ამ კატეგორიის სპეციფიკური გამოვლენის სფეროა.

მიზეზობრივი კავშირი მოვლენათა და საგანთა შორის არსებული ობიექტური კავშირია, რომელიც ადამიანის ცნობიერებისა და ნებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ადამიანს შეუძლია ასახოს ეს კავშირი თავის ცნობიერებაში და გამოიყენოს პრაქტიკული მიზნებით. აქედან გამომდინარე, მიზეზობრივი კავშირი ადამიანის ქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის არის ობიექტური კავშირი, რომლის არსებობა ან არარსებობა ადამიანის ნებასა და ცნობიერებაზე არაა დამოკიდებული. სისხლის სამართალში ეს ნიშნავს, რომ ადამიანის ქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის დადგენა ჩადენილი ქმედების ბრალულობის დადგენის აუცი-

ლებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის, რადგან თუ მიზეზობრივი კავშირი ობიექტურია, ბრალი სუბიექტის უპასუხისმგებლობის გამოვლენაა. მეორე მხრივ, ე.წ. „ფორმალურ შემადგენლობებში“ რომლებშიც დანაშაული თვით მოქმედების ან უმოქმედობის ჩადენის მომენტშივე მთავრდება (მაგალითად, ყაჩაღობა), მიზეზობრივი კავშირის საკითხი არც დაისმის, რადგან ამ შემთხვევაში „დანაშაულებრივი შედეგი“ გაგებულია მორალურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით და ეს შედეგი თვით მოქმედების განუყოფელი თვისებაა.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-8 მუხლის თანახმად, ქმედებასა და შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის დადგენა აუცილებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება დამთავრებულად ჩაითვლება მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის ან ამგვარი შედეგის განხორციელების კონკრეტული საფრთხის შექმნის მომენტიდან. მაგალითად, მკვლელობისას უნდა დადგინდეს მიზეზობრივი კავშირი ადამიანის ქმედებასა და მსხვერპლის სიკვდილს შორის, ან კიდევ: შიდა სისხეყრის საფრთხესა და ექიმის მოქმედებას შორის ამ უკანასკნელის მიერ არასტერილიზებული ნემსის გამოყენების გამო.

ამრიგად, მიზეზობრივი კავშირის საკითხი პრაქტიკულად მხოლოდ მაშინ დადგება, როდესაც დანაშაული მთავრდება მართლსაწინააღმდეგო შედეგით ან ამგვარი შედეგის დადგომის კონკრეტული საფრთხის შექმნით. მაშასადამე, უნდა დაგინდეს, რომ ეს მართლსაწინააღმდეგო შედეგი ან ამ შედეგის დადგომის საფრთხე ადამიანის ქმედებითაა გამოწვეული. იგულისხმება არა მარტო აქტიური მოქმედება, არამედ უმოქმედობაც. აქტიური მოქმედების გზით სისხლისამართლებრივ დაცვის ობიექტში მავნე ცვლილებების შეტანა ძნელი დასანახი არ არის, მაშინ, როდესაც უმოქმედობის მიზეზობრიობის შესახებ სერიოზული ეჭვიც გამოუთქვამთ, მაგრამ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ უმოქმედობა სუბიექტის პასიური მდგომარეობა კი არაა, არამედ სუბიექტის ამა თუ იმ სოციალური როლიდან გამომდინარე, აქტიური მოქმედების მოლოდინია, რომელზედაც მოცემულ შემთხვევაში აგებულია ადამიანთა ურთიერთობა. მაგალითად, წარმოება-დანესებულებაში უსაფრთხოების ინჟინრისაგან ხელმძღვანელობა შრომის უსაფრთხოების წესების აქტიურ დაც-

ვას მოელის, სახელმწიფო მოქალაქისაგან – სამხედრო ვალდებულების მოხდას, მენარმისაგან – გადასახადის გადახდას და ა.შ. როდესაც ამგვარი აქტიური მართლზომიერი მოქმედების მოლოდინი არ მართლდება, ბუნებრივია, თუ სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტს ზიანი მიაღდეს ან ამგვარი ზიანის მიყენების საფრთხე შეექმნას. მაშასადამე, უმოქმედობისას სუბიექტს ეკისრება აქტიური მართლზომიერი მოქმედების ვალდებულება და შეუძლია კიდევ ამ მოქმედების ჩადენით თავიდან აიცილოს სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტისათვის ზიანის მიყენება ან ამგვარი ზიანის მიყენების საფრთხე (საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-8 მუხლის მესამე ნაწილი).

ისმის კითხვა: როდის შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ქმედება მიზეზობრივ კავშირშია დამდგარ შედეგთან? ამ საკითხთან დაკავშირებით საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-8 მუხლის მესამე ნაწილში მითითებულია: „მიზეზობრივი კავშირი არსებობს მაშინ, როდესაც ქმედება წარმოადგენდა ამ კოდექსით შესაბამისი მუხლით გათვალისწინებულ მართლსაწინააღმდეგო შედეგის ან კონკრეტული საფრთხის აუცილებელ პირობას, ურომლისოდაც ამჯერად ეს შედეგი არ განხორციელდებოდა ან ასეთი საფრთხე არ შეიქმნებოდა“.

ამრიგად, ქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირი მხოლოდ მაშინ არსებობს, თუ ეს ქმედება ამ შედეგის აუცილებელი პირობაა, ურომლისოდაც ეს შედეგი არ დადგებოდა; მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ მიზეზშედეგობრივი ჯაჭვი ასე მარტივი და მექანიკური არ არის. შედეგი, როგორც წესი, პირობათა ურთიერთგადახლართვის გზით ხორციელდება. მაგალითად, მითრიდატე ან ცეზარი სანამლავის გამოყენებით არ მოკვდებოდა, რადგან სანამლავს ბავშვობიდან შეაგუეს. თუ ამგვარი ადამიანის სანამლავით მოკვლას გადაწყვეტენ, სასიკვდილო შედეგი არ დადგება. მაშასადამე, განსაზღვრული შედეგის დადგომა თვით სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტის თავისებურებაზეა დამოკიდებული. ამ ვითარებაში ქმედება შედეგის დადგომის პირობად ობიექტის თვისებაც ჩაითვლება. მეორე მხრივ, სასიკვდილო შედეგის დადგომა თვით სანამლავის თვისებაზე ან მის დოზაზეც არის დამოკიდებული. ამ

თვალსაზრისით შედეგის დადგომის წინაპირობა საკმაოდ მრავალფეროვანია. ამიტომ, ბუნებრივად დგება საკითხი ამ წინაპირობათა ტოლფასოვნობის თუ, პირიქით, არატოლფასოვნობის შესახებ.

მიზნობრიობაში პირობათა ტოლფასოვნობის თეორია ეკვივალენტური თეორიის სახილავა ცნობილი. ამ თეორიის თანახმად, ყველა წინაპირობა შედეგისათვის თანაბრად ეკვივალენტურია, რადგან, თუ ამ პირობათაგან ერთი რომელიმე პირობა ამოვარდება, შედეგი არ დადგება და, მაშასადამე, სხვა დანარჩენი პირობა შედეგს ვერ გამოიწვევს, მეკდარ მასად გარდაიქმნება. ამ თეორიის ერთი მართებული თეზისი ისაა, რომ ქმედება შედეგის დადგომის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმადგენს. ამ თვალსაზრისით აშკარაა, რომ ქმედების გარეშე შედეგი არ დადგებოდა. მაგრამ აქედან სრულიად არ გამომდინარეობს, რომ ქმედება შედეგისათვის ისეთივე მნიშვნელობისაა, როგორც, მაგალითად, სისხლისსმართლებრივი დაცვის ობიექტის თვისება, განიცადოს ეს ზიანი. სწორედ ამ ასპექტში ვლინდება ეკვივალენტური თეორიის ალოგიზმი: იმ დებულებიდან, რომ ქმედება დამდგარი შედეგის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა, ამ პირობათა ტოლფასოვნობა არ გამომდინარეობს. მეორე მხრივ, პირობათა ტოლფასოვნობის თეორია სისხლის სამართლის სპეციფიკურ პრობლემებს სრულიად არ შეესაბამება. როგორც მართებულად აღნიშნავს პროფ. თ. წერეთელი, ამ თეორიის თანახმად დანაშაულებრივი შედეგის დასადგომად თანაბარი მნიშვნელობა აქვს დანაშაულისთვის მზადებასა და მცდელობას ან ორგანიზატორისა და დახმარების მოქმედებას¹.

აშკარაა, რომ პირობათა ტოლფასოვნობის თეორია მიუღებელია, რადგან ამ თეორიის მიხედვით, დანაშაულებრივი შედეგის დასადგმად აუცილებელია მოქმედება იმ ტაქსის მძღოლისა, რომელმაც მკვლეელი დანაშაულის ჩადენის ადგილას მიიყვანა. ამ შემთხვევაში ყურადღების გარეშე რჩება ის ფაქტი, რომ ტაქსის მძღოლის მოქმედება მკვლელობის დაჩქარების პირობაა, მაშინ, როდესაც აქ გადამწყვეტი თვით მკვლელის მოქმედებაა. ტაქსის მძღოლის მოქმედება კლიენტის მომსახურებაა. აქედან გამომდინარე, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-8 მუხლის მეორე ნაწილში

¹ გ. ტყეშელაძე, თ. წერეთელი, მოძღვრება დანაშაულზე, თბ., 1969.

ეკვივალენტური თეორიის შთაბეჭდილების გასაფანტავად უნდა ჩაემატოს დებულება, რომ ქმედება შედეგის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა.

ამრიგად, პირობათა ტოლფასოვნობის თეორია, ერთი მხრივ, სწორია, რადგან დანაშაულებრივი ქმედება შედეგის დადგომის ერთ-ერთი და არა ერთი (მექანიკური) პირობაა. მიზეზობრიობის ჯაჭვი საკმაოდ რთულია და მრავალ პირობათა გადახლართვას გულისხმობს, მაგრამ, მეორე მხრივ, არასწორია, რადგან შედეგის გამომწვევ პირობათა შორის არსებითი სხვაობაა. კერძოდ, ზოგი მათგანი მხოლოდ ხელშემწყობია შედეგისათვის, ხოლო პირობათაგან უმთავრესი მაინც ადამიანის ქმედებაა, რომლის გარეშე ეს შედეგი არ დადგებოდა ან დადგებოდა სულ სხვაგვარად, ან სხვა პირობებში, თვით ადამიანის მოქმედების გარეშეც. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში დამდგარი მავნე შედეგის მიზეზად მოქმედება ვერ ჩაითვლება.

როგორც ჩანს, სისხლის სამართალში მიზეზობრივი კავშირი იმ პრაქტიკულ მიზანს ემსახურება, რომ დადგენილ იქნეს ბრალეული პასუხისმგებლობის ობიექტური საფუძველი. თუ დამდგარი მავნე შედეგის დადგომაში ადამიანის ქმედებას არავითარი წვლილი არ მიუძღვის, მაშინ დანაშაულის შესახებ საკითხი არც დაისმის. თუ დადგინდა, რომ მავნე შედეგის დადგომაში ადამიანის მოქმედებაც მონაწილეობდა, მაშინ დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ რა წვლილი შეიტანა ამ შედეგის დადგომაში ადამიანის მოქმედებამ და, მაშასადამე, ამ საკითხის გადანყვეტის შემდეგ უნდა გადანყდეს საკითხი დანაშაულებრივ შედეგთან სუბიექტის ბრალეული კავშირის შესახებ. აქედან გამომდინარე, ქმედებასა და შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის არსებობა თავისთავად არ უდრის ამ ქმედებაში ბრალის არსებობასაც. ადამიანის სიკვდილი შეურაცხადის მოქმედებამაც შეიძლება გამოიწვიოს, მაგრამ შეურაცხადს, ცხადია, ბრალეული ქმედება არ შეუძლია. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლება ერთმანეთში ავურიოთ მიზეზობრივი კავშირისა და ბრალის საკითხი. მაგალითად, თუ ერთმა პირმა მეორე დანით დაჭრა, ხოლო ეს უკანასკნელი საავადმყოფოში სისხლის მონამვლით გარდაიცვალა, მიზეზობრივი კავშირი არსებობს, მაგრამ სუბიექტის ქმედება უნდა

დაკვალიფიცირდეს ჯანმრთელობის დაზიანებად და არა მკვლევლობად. ამიტომ არ შეიძლება სწორად ჩაითვალოს მტკიცება, რომ მიზეზობრივი კავშირი ქმედებასა და შედეგს შორის თითქოს მხოლოდ მაშინ არსებობს, როდესაც შედეგი ამ ქმედების თანაარსია და, მაშასადამე, ამ ქმედებიდან კანოზომიერად გამომდინარეობს. აქედან კეთდება დასკვნა, რომ არსებობს აუცილებელი და შემთხვევითი მიზეზობრივი კავშირი. კერძოდ, ადამიანის დაჭრასა და საავადმყოფოში სისხლის მონამვლის გამო მის გარდაცვალებას შორის მიზეზობრივი კავშირი არ არსებობს ან ეს კავშირი შემთხვევითია. არც ერთი მოსაზრება სწორი არ არის. ჯერ ერთი, თუ ქმედებასა და შედეგს შორის რაიმე მიზეზობრივი კავშირია, მაშინ ეს კავშირი აუცილებელია და არა შემთხვევითი. მეორეც, დაწყებული მიზეზობრივი კავშირი სხვა ფაქტორების გადახლართვით შეიძლება გართულდეს, ამის გამო სხვა შედეგი დადგეს, ვიდრე ეს მიზეზობრიობის დასაწყისში იყო, მაგრამ ამის გამო მიზეზობრივი ჯაჭვის გადაწყვეტა არ ხდება. მესამეც, „შემთხვევითი“ მიზეზობრივი კავშირის თეორია ფილოსოფიური შეცდომაა, რადგან იგი ერთმანეთში ურევს მიზეზისა და შედეგის კატეგორიას და აუცილებლობისა და შემთხვევითობის კატეგორიას. საქმე ისაა, რომ შემთხვევითობა აუცილებლობის გამოვლენის ფორმაა და თავისი საფუძვლების მიმართ შემთხვევითი აუცილებელია, რაკი იგი უმიზეზო არ არის. მეორე მხრივ, აშკარაა, რომ „შემთხვევითი“ მიზეზობრიობის თეორია შემთხვევითობას უმიზეზოდ წარმოიდგენს, რადგან მან მისი მიზეზი არ იცის. ეს მიზეზი რომ სცოდნოდა, მაშინ შემთხვევითი აუცილებელი გახდებოდა. მაშასადამე, მიზეზობრიობა ობიექტური მოვლენა კი არაა, არამედ ადამიანის ცნობიერებაზე დამოკიდებული.

ამრიგად, „შემთხვევითი“ მიზეზობრივი კავშირის თეორია მიუღებელია, რადგან იგი მიზეზობრიობას ადამიანის ცნობიერებასთან აიგივებს. ამ პოზიციიდან აშკარაა, რომ ერთმანეთში ირევა მიზეზობრივი კავშირი, მისი შემეცნება, რაც, თავის მხრივ, მიზეზობრივი კავშირისა და ბრალის აღრევა იქნებოდა. ეს პოზიცია, მისი ლოგიკური განვითარების შემთხვევაში, გადადის მიზეზობრივი კავშირის იმ თეორიაში, რომელსაც ადეკვატური თეორია ეწოდება. ამ თეორიის თანახმად, ქმედება მხოლოდ მაშინ არის შედეგთან მიზე-

ეზობრივ კავშირში, თუ ეს შედეგი ამ ქმედების ადეკვატურია, ე.ი. მოცემულ შემთხვევაში შედეგი ტიპურია, კანონზომიერია და არა შემთხვევითი, ე.ი. ეს შედეგი ამგვარ ქმედებას მოსდევს საზოგადოდ, ადამიანთა პრაქტიკული გამოცდილების განზოგადებული დასკვნის შესაბამისად. აქედან ლოგიკურად გამომდინარეობს, რომ იმ შემთხვევაში, როცა შედეგი ქმედებიდან კანონზომიერად არ გამომდინარეობს, მათ შორის მიზეზობრივი კავშირი არ არსებობს და, მაშასადამე, ბრალის საკითხი არ დასმის. მაგალითად, თუ ხულიგნური მოტივით მოქმედი პირი თავში მსუბუქად ჩაარტყამს იმას, ვინც სულ ახალახან თავის ქალის ოპერაცია გადაიტანა, ხოლო ეს უკანასკნელი თავში სისხლის ჩაქცევით გარდაიცვლება, იგი პასუხს აგებს ხულიგნობისთვის და არა მკვლელობისათვის, რაკი მან არ იცოდა და არც შეიძლება სცოდნოდა, რომ თავის ხულიგნურ მოქმედებას ამგვარი შედეგი მოჰყვებოდა. მაშასადამე, მას მკვლელობის განზრახვა არ ჰქონია. ადეკვატური თეორიის მიხედვით კი აქ მიზეზობრივი კავშირი მოქმედებასა და შედეგს შორის არ არსებობს, რადგან თავში მსუბუქად ჩაარტყმას ადამიანის სიკვდილი ადეკვატურად არ მოჰყვება. თუ აქ მიზეზობრივი კავშირი არ არსებობს, მაშინ არც ბრალეული კავშირი არსებობს. მიუხედავად ამისა, შეიძლება წარმოვიდგინოთ ვითარება, როდესაც პირმა იცის, რომ თავში ურტყამს ავადმყოფს, რომელმაც თავის ქალის ოპერაცია სულ ახალახან გადაიტანა. ამ შემთხვევაში სუბიექტი მოქმედებს განზრახი ბრალით. ადეკვატური თეორია აქ იძულებული იქნება აღიაროს მიზეზობრივი კავშირი, რაკი სუბიექტი ითვალისწინებდა შედეგის ამგვარად განვითარების შესაძლებლობას. მაშასადამე, მიზეზობრივი კავშირის არსებობა ბრალის არსებობაზეა დამკვიდრებული. ცხადია, ეს სრულიად მიუღებელი დასკვნაა. სინამდვილეში მიზეზობრივი კავშირი არსებობს ორივე შემთხვევაში, ხოლო პირველ შემთხვევაში ქმედება დაკვალიფიცირდება ხულიგნობად, ხოლო მეორე შემთხვევაში – მკვლელობად.¹

ამრიგად, მიზეზობრივი კავშირის ეკვივალენტური თეორია დანაშაულებრივი შედეგის გამომწვევ პირობათა ტოლფასოვნობის თეზისიდან ამოდის, მაშინ, როდესაც ადეკვატურობის თეორია არ უარყოფს ამ პირობათა ტოლფასოვნობას, მაგრამ ამოდის იქიდან,

¹ თ. წერეთელი, გ. ტყეშელაძე, მოძღვრება დანაშაულზე, თბ., 1969.

რომ შედეგი ქმედების ადეკვატურია, საზოგადოებრივი პრაქტიკის ზოგადი გამოცდილებიდან გამომდინარე, საზოგადოდ, კანონზომიერად იწვევს ამ შედეგს. თუ პირველი თეორია პირობათა ტოლფასოვნობის გამო შეუძლებელს ხდის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციას, ერთმანეთისგან ვერ მიჯნავს დანაშაულის მომზადებასა და მცდელობას, აგრეთვე დანაშაულში თანამონაწილეთა მოქმედებას, მეორე თეორია უძლურია დაასაბუთოს მიზეზობრივი კავშირის ობიექტური თვისება, ადამიანის ცნობიერებისაგან მისი დამოკიდებულება. ამ პოზიციიდან დაუსაბუთებელი ხდება მიზეზობრივი კავშირის ტიპური, განსაკუთრებული, ვითომდა „შემთხვევითი“ გამოვლინებაა, როდესაც სუბიექტი კონკრეტულ შემთხვევაში იყენებს მისთვის კონკრეტულად ცნობილ გარემოებას, ვერაგულად კლავს თავის მსხვერპლს ქმედებით, რომელიც მხოლოდ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში და არა საერთოდ იწვევს დანაშაულებრივი შედეგის დადგომას. ამ შემთხვევაში მიზეზობრივი კავშირი ან უარყოფილი იქნება, ან იგი აღიარებულია ადამიანის ცნობიერებაზე დამოკიდებულებით. ეს კი მიზეზობრივი კავშირისა და ბრალის ცნებათა აღრევამდე მიგვიყვანს. მიზეზობრივი კავშირი, იმის მიუხედავად, აცნობიერებს თუ არა მას სუბიექტი, ობიექტურად არსებობს, მათ შორის შეურაცხადი პირის მოქმედებაშიც. ამიტომ, რომ მიზეზობრივი კავშირი დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ერთ-ერთი ნიშანია და არა სუბიექტური მხარის ნიშანი. მიზეზობრივი კავშირის დადგენის შემდეგ ლოგიკურად დგება ბრალის საკითხი, ხოლო თუ მიზეზობრივი კავშირი მოცემულ შემთხვევაში არ არსებობს, მაშინ არც ბრალის საკითხი დაისმის.

მიზეზობრივი კავშირის თეორიების გარდა, ლიტერატურაში ასახელებენ მიზეზობრივი კავშირის სახეებს: ალტერნატიულს (ორმაგს), როდესაც შედეგი გამოიწვია ორ ან მეტმა ქმედებამ, თუმცა ამ შედეგის დადგომისათვის საკმარისი იყო ერთი ქმედება; კუმულაციურს, როდესაც შედეგის დადგომისათვის ერთი მოქმედება საკმარისი არ არის; ჰიპოთეტურს, როდესაც ქმედება აჩქარებს იმ შედეგს, რომელიც მოგვიანებით მაინც დადგებოდა¹.

¹ მ. ტურავა, სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბ., 2000. გვ. 40-41.

§6 დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის სხვა ნიშნები

დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეს, ქმედების, შედეგისა და მიზეზობრივი კავშირის გარდა, ახასიათებს სხვა ნიშნებიც, რომელთაგან ზოგიერთი კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება იყოს ფაქტულტატურიც. მაგალითად, ყოველთვის არ არის აუცილებელი, რომ დადგენილ იქნეს დანაშაულის ჩადენის ვითარება, თუ ეს არ არის დაკავშირებული ქმედების ამ თვალსაზრისით შეფასებასთან (მაგალითად, სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების შეცვლა).

მოკლედ განვიხილოთ ეს ნიშნებიც:

1. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების ხერხი. იურიდიულ ლიტერატურაში „ხერხის“ ცნება საკმაოდ ბუნდოვანია. ერთ შემთხვევაში ლაპარაკობენ იმაზე, რომ, მაგალითად, ქურდობა სხვისი ნივთის მართლსაწინააღმდეგო დაუფლების ფარული ხერხია, ძარცვა – აშკარა, ყაჩაღობა – ძალადური ხერხი და ა.შ. ამ ლოგიკით აშკარაა, რომ დანაშაული თვითონაა განსაზღვრული ხერხი. მეორე შემთხვევაში ლაპარაკობენ „დანაშაულის ჩადენის ხერხზე“, და მაინც იმავე შინაარსით. მაგალითად ამტკიცებენ, რომ საბაჟო წესების დარღვევისას (კონტრაბანდა) ყალბი დიკუმენტების გამოყენება ამ დანაშაულის ჩადენის ხერხია. მესამე შემთხვევაში იგულისხმება „ხერხის“ კრიმინალისტური მნიშვნელობა.

ამ საკითხის გასარკვევად უნდა ამოვიდეთ იქიდან, რომ, მართალია, დანაშაული განსაზღვრული მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხია, მაგრამ რამდენადაც პრაქტიკულად ხორციელდება არა „დანაშაული საზოგადოდ“ ან „ზოგადი დანაშაული“, არამედ ამა თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობა, ამდენად, თვით შემადგენლობა დანაშაულის ჩადენის ხერხია. მაგალითად, ქურდობა ხორციელდება არა ზოგადად, არამედ ამ თუ იმ შემადგენლობის განხორციელებით (მაგალითად, ბინაში, სადგომსა თუ საცავეში შეღწევით). აქედან გამომდინარე, უფრო მართებული იქნებოდა გვეთქვა, რომ საქმე ეხება „დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების ხერხს“. მაგალითად, წამქეზებლობის განხორციელება შეიძლება

თხოვნით. მუქარით, შანტაჟით და ა.შ. მკვლელობის ზოგიერთი შემადგენლობის განხორციელება სხვა დანაშაულის დაფარვის ხერხია, ხოლო თვით მკვლელობის შემადგენლობა შეიძლება განხორციელდეს ჩასაფრების, მიპარვის, შინიდან მსხვერპლის გამოტყუების და ა.შ. ხერხებით, რომელთა კრიმინალისტური მნიშვნელობაც დავას არ ინვეს.

ამრიგად, „ხერხის“ ცნება გამოყენებულ უნდა იქნეს კონტექსტის მიხედვით, რადგან, ზოგადად აღებული, არაა შეცდომა იმისი თქმა, რომ დანაშაული არის ფსიქოლოგიური ქცევის განხორციელების ხერხი, ისევე, როგორც არაა შეცდომა იმისი თქმა, რომ ქურდობა სხვისი მოძრავი ნივთის მართლსაწინააღმდეგო მისაყუთრების ფარული ხერხია. მიუხედავად ამისა, მაინც გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ დანაშაულის ჩადენა დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების გზითაა შესაძლებელი და მაშინ თვით დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის ჩადენის ხერხია. დანაშაულის შემადგენლობაც, თავის მხრივ, ხორციელდება სხვადასხვა ხერხით (მაგალითად, მოტყუებით, შეცდომაში შეყვანით, როდესაც სახეზეა შუალობითი ამსრულებლობა, ძალადობის გამოყენებით და ა.შ.), ბოლოს, შეიძლება დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების ხერხს ჰქონდეს კრიმინალისტური მნიშვნელობაც (მაგალითად, მძევლად ხელში ჩაგდებისას მოტყუების გამოყენება – თითქოსდა ნაცნობ ქალთან შესახვედრად მიჰყავს), რაც საინტერესოა გამოძიებისათვის, ხოლო სისხლისსამართლებრივად უმნიშვნელოა.

2. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების საშუალება. „საშუალება“ უახლოვდება „ხერხის“ ცნებას, მაგრამ საშუალება მიზანთან მიმართებაში იაზრება და ამიტომ „ხერხის“ ცნებას არ ემთხვევა. მით უმეტეს, რომ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებისას სუბიექტი ხშირად იყენებს, მაგალითად, ტექნიკურ საშუალებას (ქურდობისას – მორგებული გასაღები, მკვლელობისას – ცეცხლსასროლი იარაღი, სანამლაფი, ხულიგნური ქმედებისას – კასტეტი და ა.შ.). დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების საშუალება ზოგჯერ პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებაა

(მაგალითად, მკვლელობა იმ საშუალებით, რომელიც საფრთხეს უქმნის სხვათა სიცოცხლეს).

დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების საშუალება, როგორც წესი, პროცესუალური წესით უნდა იქნეს ამოღებული და საქმეზე ნივთმტკიცებად დართული, რადგან მას დიდი მტკიცებითი მნიშვნელობა აქვს.

დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების საშუალებასთან ზოგჯერ დაკავშირებულია დანაშაულის საგანიც, მაგალითად, ქრთამის მიცემისას ფული არის ქართამის მიცემის საშუალება და ქრთამის საგანიც. დანაშაულის საგანი სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტთანაა დაკავშირებული, თუმცა ამ უკანასკნელს არ ემთხვევა. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელებისას სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტს ზიანი (მორალური თვალსაზრისით მაინც) ყოველთვის ადგება, მაშინ, როდესაც დანაშაულის საგანი ზოგჯერ შეიძლება გაუმჯობესდეს კიდეც (მაგალითად, მოპარული ტელევიზორი ტექნიკურად უფრო გააუმჯობესეს), თუმცა სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტზე მავნე ზემოქმედება ხშირ შემთხვევაში საგანზე ზემოქმედებით ხორციელდება (მაგალითად, ნივთის დაზიანება-განადგურება).

3. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების დრო და ადგილი. ამ შემთხვევაში არ იგულისხმება სისხლის სამართლის კანონის მოქმედება დროსა და სივრცეში, რომელიც ზოგადი ნაწილის პრობლემაა. სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში იშვიათად არაა მითითებული დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების დროსა და ადგილზე. მაგალითად, ქურდობა, ძარცვა ან ყაჩაღობა ბინაში, საცავეში თუ სადგომში შეღწევით ამ დანაშაულთა მკვალიფიცირებელი ნიშანია. გარდა ამისა, შესაძლებელია საქართველოს კონტინენტური შეღწის, ტერიტორიული წყლების ან განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის კანონმდებლობის დარღვევა (მუხლი 296-ე). უფრო მეტიც, ნადირობა საერთოდ კი არაა აკრძალული, არამედ განსაზღვრულ ადგილას (მაგალითად, ნაკრძალში) ან განსაზღვრულ დროს (მაგალითად, გარეულ ცხოველთა გამრავლების დროს), ტყის გაჩეხვა კი არაა აკრძალული, არამედ გან-

საზღვრულ ადგილას ან განსაკუთრებული კატეგორიის ტყეებისა და ა.შ. სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების დროს, როგორც მაკვალიფიცირებელ ნიშანსაც (მაგალითად, ომიანობის ან საგანგებო ვითარების დროს სამხედრო ვალდებულებისაგან თავის არიდება). (356-ე და 356-ე მუხლები).

4. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების ვითარება. „ვითარება“ ამ შემთხვევაში შეფასებითი ცნებაა, რომელიც ხშირად თან ახლავს ქმედებას და განსაზღვრავს მისი სოციალური საშიშროების ხასიათსაც და ხარისხსაც. მაგალითად, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება ბუნების სტიქიური ძალების. ეკოლოგიური კატასტროფის გამო შექმნილ ვითარებაში პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებაა, რადგან, ნაცვლად იმისა, რომ ამ ვითარებაში ადამიანები ერთმანეთს შველოდნენ, ზოგიერთი ანტისაზოგადოებრივი ელემენტი, პირიქით, ამ ვითარებით სარგებლობს.

დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებისას „ვითარება“ შეიძლება პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოებაც აღმოჩნდეს (მაგალითად, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება მძიმე პირად ან ოჯახურ ვითარებაში). უფრო მეტიც, ზოგიერთ შემთხვევაში, რთული ვითარების გამო, მომგერიებელი შეიძლება დაიბნეს (მაგალითად, მოჩვენებითი მოგერიებისას), რაც პასუხისმგებლობისაგან მისი გათავისუფლების საფუძველი ხდება.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს პასუხისმგებლობისაგან პირის გათავისუფლებას ვითარების შეცვლის გამო (მუხლი 71-ე), ე.ი დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებიდან სასამართლოში მის განხილვამდე შეიძლება შეიცვალოს აოციალურ-პოლიტიკური ვითარება, რის გამოც ქმედება უკვე აღარ არის სოციალურად საშიში და მართლსაწინააღმდეგო.

დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ცნება და ქმედების კვალიშვიკაცია

§1. დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ცნება

დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის პრობლემა საკმაოდ რთული და გაურკვეველია. მართლაც, როგორც საბჭოურ, ისე პოსტსაბჭოურ (განსაკუთრებით თანამედროვე რუსეთის) სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარე წარმოდგენილია მოტივის, მიზნისა და ბრალის ერთიანობით: ამასთან, სადავო არ არის, რომ ბრალი დანაშაულის ერთ-ერთი ნიშანია. თუ ბრალი დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ელემენტია, მაშინ დანაშაული და მისი შემადგენლობა ერთი და იგივეა. ამ ცნებათა გაიგივება კი დაუშვებელია, რადგან მათ სხვადასხვა დანიშნულება აქვთ. კერძოდ, თუ პირის ქმედებაში დადგენილია დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნები, მაშინ სისხლის სამართლის საპროცესო ურთიერთობის წარმოშობისათვის სრული საფუძველი არსებობს. დანაშაული, როგორც შემადგენლობის, ქმედების მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ერთიანობა, ნეგატიური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ობიექტია. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლება სწორად ჩაითვალოს მტკიცება, რომ დანაშაულის შემადგენლობა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველია,¹ რადგან დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის ცნების პირველი ელემენტია და არა მთელი დანაშაული. დანაშაულისა და მისი შემადგენლობის ამგვარი გაიგივება დაუშვებელია როგორც პრაქტიკულად, ისე თეორიულად. კერძოდ, დანაშაულთან მისი შემადგენლობის გაიგივების შემთხვევაში სისხლის სამართლის საპროცესო ურთიერთობის მატერიალური შინაარსის დადგენა შეუძლებელია. კერძოდ, „დანაშაული“ სისხლის სამართ-

¹ ამის შესახებ უფრო დანვრლიბით იხ. Т. В. Церетели. Основания уголовной ответственности и понятия преступления "Правоведение", 1980, №2.

ლის საპროცესო ურთიერთობის სასრულ ეტაპზე, როდესაც უკვე დადგენილია არა მარტო დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება, არამედ ამ ქმედების მართლწინააღმდეგობა და ბრალეულობა. მაშასადამე, სისხლის სამართლის საპროცესო ურთიერთობის საწყის ეტაპზე ლაპარაკი ძეძღება იყოს მხოლოდ დანაშაულის შემადგენლობაზე. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნებზე სისხლის სამართლის საქმე აღიძვრის, ხოლო მომდევნო ეტაპზე, როდესაც დადგენილია უმართლობის (შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობის) სუბიექტური ელემენტები, იქმნება სისხლისსამართლებრივი დევნის საფუძველი. აშკარაა, რომ უმართლობის სუბიექტურ ელემენტებში იგულისხმება ბრალის ფორმები და არა ბრალი. ამიტომ, რომ ბრალდებული, მიუხედავად იმისა, რომ მას ბრალი ედება დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი მართლწინააღმდეგო ქმედების ჩადენაში, თავისი პროცესუალური მდგომარეობის თანახმად, მაინც არაბრალეულია. არაბრალეულობის პრეზუმციის კონსტიტუციური პრინციპის საფუძველიც ამაში მდგომარეობს.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში ბრალის შეტანის შემთხვევაში ბრალდებული, რომლის ქმედებაში დადგენილია დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნები, ამავე დროს, ბრალეულიც იქნებოდა და მაშინ სისხლის სამართლის საქმე საბოლოოდ წინასწარი გამოძიების ეტაპზე გადაწყდებოდა. ამ ლოგიკით კი სისხლის სამართლის საქმეზე მართლმსაჯულების ფუნქციას წინასწარი გამოძიება შეასრულებდა და სასამართლო ზედმეტი გახდებოდა. ცხადია, ამგვარი ვითარება ყოვლად დაუშვებელია და ეწინააღმდეგება როგორც ხელისუფლების განაწილების პრინციპს, ისე ბრალდებულის კონსტიტუციურ უფლებებს. კერძოდ, განსაზღვრულ ქმედებას დანაშაულად აკვალიფიცირებს კანონმდებელი სისხლის სამართლის კანონში, ხოლო სისხლის სამართლის კანონის პრაქტიკულად ამოქმედების შემდეგ დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამის და მართლწინააღმდეგო ქმედებას დანაშაულად აკვალიფიცირებს სასამართლო. რასაკვირველია, ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის საქმეში წინასწარ გამოძიებასაც თავის ადგილი აქვს, მაგრამ ამ ეტაპზე აღნიშნული კვალიფიკაცია წინასწარია, სავარ-

აუღოა და არა საბოლოო, კატეგორიული. მეორე მხრივ, დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში ბრალის შეტანა ეწინააღმდეგება თვით დანაშაულის შემადგენლობის ბუნებას. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება მართლზომიერი აქტი არ არის, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას მისი განმახორციელებელი პირი გაჰყავს სახელმწიფოსთან ურთიერთობის ფარგლებს გარეთ. ამავე დროს, დანაშაულის შემადგენლობა არც მართლსაწინააღმდეგოა, ვიდრე ქმედების მართლწინააღმდეგობა ოფიციალურად არ იქნება ნავარაუდევი მაინც. მით უმეტეს, რომ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის. როგორც ღირებულებითი ურთიერთობის, ფარგლებს გარეთ არის წმინდა ფაქტის ვითარება, რომელსაც დანაშაულის შემადგენლობა ასახავს. ამიტომ, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის მსჯელობაა. დანაშაულის შემადგენლობის, როგორც ფაქტის მსჯელობის, სტრუქტურაში არც მართლწინააღმდეგობაა შესაძლებელი და არც ბრალი. ჯერ ერთი, დანაშაულის შემადგენლობიდან, როგორც ფაქტის მსჯელობიდან, მართლწინააღმდეგობაზე, როგორც შეფასებით მსჯელობაზე, პირდაპირი ლოგიკური გადასვლა შეუძლებელია, როგორც შეუძლებელია არსიდან ჯერარსზე პირდაპირი ლოგიკური გადასვლა. მეორეც, თუ მართლწინააღმდეგობის გარეშე ბრალის ცნება შეუძლებელია, ხოლო მართლწინააღმდეგობა დანაშაულის ელემენტია და არა დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი, აქედან ლოგიკურია დასკვნა, რომ ბრალიც დანაშაულის ელემენტია და არა დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში ბრალი შეუძლებელია. ეს დასკვნა გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში დიდი ხანია გაკეთდა, რადგან დანაშაულის ცნების სამწევროვანი დაყოფიდან ეს დასკვნა სავსებით ლოგიკურია. ამ ლოგიკური დასკვნის უკიდურესობამდე მიყვანის შემთხვევაში იქმნება შთაბეჭდილება, რომ დანაშაულის შემადგენლობა მხოლოდ ობიექტური მხარის ნიშნებისაგან შედგება და, მაშასადამე, „დანაშაული შემადგენლობის სუბიექტური მხარე“ შეუძლებელია. ამგვარი დასკვნა გაკეთდა კიდევ დანაშაულის ცნების იმ მოდელში, რომელიც ლისტ-ბელინგის სახელითაა ცნობილი. დანაშაულის ცნების ამ

მოდელში დანაშაულს შემადგენლობა მხოლოდ ობიექტური მხარის ნიშნების ერთობლიობაა, რადგან ყველა სუბიექტური ელემენტი, რაც ადამიანის საქციელს საზოგადოდ ახასიათებს, ბრალის სფეროში იყო გადატანილი. ამ დროისათვის გერმანიაში ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია ბატონობდა და, მაშასადამე, ბრალის სფეროში ყველა სუბიექტური ელემენტის გადატანა ამ მხრივ უხერხულობას არ ქმნიდა. უხერხულობას ქმნიდა თვით დანაშაულის შემადგენლობის წმინდა ობიექტური გაგება, როგორც მხოლოდ გარეგანი აქტი, შინაგანი აქტისაგან მოწყვეტით. ეს კი დანაშაულის შემადგენლობის გაგებაში ობიექტივიზმია.

ამრიგად, თუ დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში ბრალის შეტანა მთელი რიგი გაუგებრობისა და სიძნელების წყაროა, დანაშაულის შემადგენლობიდან ბრალის გატანა, თავის მხრივ, მეორე უკიდურესობის ვითარებას ანუ ობიექტივიზმს ქმნის, ხოლო ამ პოზიციიდან დანაშაულის შემადგენლობა ადამიანის საქციელთან არაა დაკავშირებული. ამ ლოგიკით კი დანაშაულის შემადგენლობას არავითარი აზრი არა აქვს. სინამდვილეში კი სისხლის სამართლის კანონში აღწერილი დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება სუბიექტური ელემენტისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია. მაგალითად, თუ სუბიექტმა არ იცის, რომ ნივთი, რომელსაც იგი ფარულად ეუფლება, სხვისია, მაშინ ქურდობის შემადგენლობა შეუძლებელია. იმ ფაქტის შეგნება, რომ ნივთი სხვისია, აუცილებელია საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის შემადგენლობათა განხორციელებისათვის. უფრო მეტიც, მთელ რიგ შემთხვევაში კანონმდებელი იყენებს „წინასწარ შეცნობის“ ცნებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტმა, ვიდრე იგი ამა თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების შესახებ გადაწყვეტილებას მიიღებდეს, უნდა იცოდეს სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტის თვისება (მაგალითად, ის, რომ ქალი, რომელსაც იგი სიცოცხლეს უსპობს, ორსულია, ან ნივთი, რომელსაც იგი იძენს ან ასალებს, დანაშაულებრივი გზითაა მოპოვებული და აშ).

ამრიგად, განსაზღვრული ფაქტობრივი ვითარების შეგნების გარეშე მთელი რიგი დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება შეუძლებელია. უფრო მეტიც, სუბიექტის ქმედების მოტივისა და

მიზნის გარეშე შეუძლებელია არა მარტო მთელი რიგი დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება, არამედ ობიექტური მხრივ ანალოგიურ შემადგენლობათა გამიჯვნაც. მაგალითად, ყაჩაღური თავდასხმა სხვისი მოძრავი ნივთის მართლსაწინააღმდეგო დაუფლების მიზნით იმას ნიშნავს, რომ ყაჩაღობის წმინდა ობიექტური შემადგენლობა შეუძლებელია. მეორე, ობიექტური მხრივ თითქმის ანალოგიურია სხვისი ნივთის დაზიანება-განადგურება, რაც შეიძლება განხორციელდეს მასობრივი არეულობის დროს ან საბოტაჟის შემთხვევაშიც, ზოგჯერ ხულიგნური მოქმედებისას. აშკარაა, რომ ამ შემთხვევაში განმსაზღვრელია სუბიექტის ქცევის მოტივი და მიზანი. აქედან გამომდინარე, აშკარაა, რომ სხვისი ნივთის დაზიანება ან განადგურება დანაშაულია საკუთრების წინააღმდეგ, თუ იგი ჩადენილია რაიმე პირადი მოტივით (მაგალითად, შურისძიების მოტივით), მაგრამ თუ იგივე ქმდება ჩადენილია სახელმწიფოს ეკონომიკური საფუძვლისათვის ძირის გამოთხრის მიზნით, მაშინ ქმდება უნდა დაკვალიფიცირდეს 318-ე მუხლის მე-3 ნაწილით (საბოტაჟი).

სუბიექტის ქცევის განსაზღვრული მოტივისა და მიზნის გარეშე შეუძლებელია წინდახედულობის ნორმების დარღვევაც. სუბიექტი იღებს გადაწყვეტილებას იმოქმედოს (მაგალითად, დაანთოს ცეცხლი ტყეში, სადაც იგი შემას ამზადებს, გათბობის მიზნით, ქარიან ამინდში, ხოლო სუბიექტის უყურადღებობით ცეცხლი ტყეს მოედება). მართალია, ამ შემთხვევაში სუბიექტი არ ითვალისწინებს ამ შედეგს, რაც მის ამ მოქმედებას მოჰყვა, მაგრამ მას რომ მეტი პასუხისმგებლობა გამოეჩინა, აღნიშნული შედეგი არ დადგებოდა. მაშასადამე, წმინდა ობიექტური შემადგენლობა არ არსებობს არა მარტო იმ დელიქტებში, რომელთა ჩადენა ბრალის განზრახვი ფორმითაა შესაძლებელი, არამედ იმ დელიქტებშიც, რომელთა ჩადენა შესაძლებელია გაურთხილებლობით.

ნათელია, რომ დანაშაულის შემადგენლობა არაა გადანაცვეტილების ფსიქოლოგიური მექანიზმისაგან მოწყვეტილი, წმინდა გარეგანი, ობიექტური ხდომილება, რომელსაც არავითარი ფსიქიკური საზრისი არ გააჩნია. პირიქით, გაურთხილებელი დელიქტიც კი არ შეიძლება განხორციელდეს სუბიექტის ქცევისაგან მოწ-

ყვეტით. ცხადია, ქცევის „გაუფრთხილებელი მოტივაცია“ შეუძლებელია, რაც იმისი მაჩვენებელია, რომ გაუფრთხილებლობა, როგორც ბრალის ფორმა, სუბიექტის ქცევაზე არ დაიყვანება. დაბურულ ტყეში ნადირობა განსაზღვრული ფსიქოლოგიური ქცევაა, ხოლო თუ მონადირემ დათვის ნაცვლად კაცს ესროლა, საკითხი უნდა გადაწყდეს მონადირის მოქმედების ობიექტური და სუბიექტური ვითარების ანალიზის მიხედვით, კერძოდ, რამდენად მოსალოდნელი იყო დაბურულ ტყეში სხვა ადამიანის ყოფნა და, მაშასადამე, დაარღვია თუ არა მონადირემ წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა¹?

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე, როგორც ქმედების გარეგანი აქტი, სუბიექტის ქცევის ანუ შინაგანი აქტისგან მონყვეტით შეუძლებელია. ამიტომ დანაშაულის შემადგენლობა არის ქმედების ობიექტური და სუბიექტური მხარეების ერთობლიობა. ამიტომაც, რომ დანაშაულის შემადგენლობა მართლწინააღმდეგობის თვალსაზრისით უარყოფითი სამართლებრივი შეფასების ობიექტია. ცხადია, როგორც უკვე ითქვა, დანაშაულის შემადგენლობიდან მართლწინააღმდეგობის ნიშანზე გადასვლა თვისებრივი ნახტომია, მაგრამ ისიც ცხადი უნდა იყოს, რომ წმინდა გარეგანი აქტი, რომელსაც რაიმენაირი სუბიექტური საზრისი არა აქვს, შეფასების ობიექტი ვერ იქნება. თუ მართლწინააღმდეგობა ქმედების უარყოფითი შეფასებაა, მაშინ წმინდა ობიექტური შემადგენლობა არ შეიძლება დადებითად ან უარყოფითად მივიჩნიოთ. მაშასადამე, თეზისი წმინდა ობიექტური შემადგენლობის შესახებ სხვა არაფერია, თუ არა ობიექტივიზმი, რომლის საფუძველზე არც დანაშაულის შემადგენლობაა შესაძლებელი და არც მართლწინააღმდეგობა.

ისმის საკითხი: ხომ არ აღმოვჩნდით წინააღმდეგობაში, როდესაც, ერთი მხრივ, ვამტკიცებთ, რომ ბრალი დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის სტრუქტურაში არ შედის, ხოლო, მეორე მხრივ, გამოდის, რომ წმინდა ობიექტური შემადგენლობა არ არსებობს და მაშინ დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ცნება სავსებით ლოგიკურია?

¹ თ. წერეთელი, დანაშაულებრივი ქმედება და მისი შედეგი, თბ., 1966.

საქმე ის გახლავთ, რომ ბრალი ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე შეუძლებელია, ხოლო დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში მართლწინააღმდეგობა არ არსებობს. მართლწინააღმდეგობა არის დანაშაულის და არა დანაშაულის შემადგენლობის ნიშანი. თუ ბრალი ქმედების მართლწინააღმდეგობის დადგენის გარეშე არ არსებობს, ხოლო მართლწინააღმდეგობა დანაშაულის შემადგენლობის ნიშანი არ არის, მაშინ ბრალიც არ შეიძლება დანაშაულის ნიშნად ჩაითვალოს. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის, როგორც ფაქტის მსჯელობის, შეგნება არ შეიძლება ქმნიდეს განზრახვის, როგორც ბრალის ფორმის, შინაარსს, ვიდრე ქმედების მართლწინააღმდეგობის შესახებ საკითხი ასე თუ ისე არ გადანყდება. შეიძლება სუბიექტი სხვის მოძრავ ნივთს უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში დაეუფლოს, რაც მისი ქმედების მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავი გარემოებაა, იმის მიუხედავად, რომ სუბიექტს კარგად აქვს შეგნებული თავისი ქმედების ხასიათი (კერძოდ, ნივთი რომ სხვისია).

ამრიგად, განზრახვისათვის, როგორც ბრალის ფორმისათვის, დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნების შეგნება აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის. აუცილებელია ქმედების მართლწინააღმდეგობის შეგნებაც. ანალოგიურად, დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნების შეგნების შესაძლებლობა გაუფრთხილებლობის, როგორც ბრალის ფორმის, აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არაა, ვიდრე გარკვეული არ იქნება წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის დამოკიდებულების ხასიათი. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურაში არც ბრალი შედის და არც ბრალის ფორმები.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში ბრალი კი არ შედის, არამედ სუბიექტის ქცევის მოტივი და მიზანი. სამწუხაროდ, მოტივს ხშირად აიგივებენ მოთხოვნილებასთან, როგორც სუბიექტის აქტივობის წყაროსთან, მაშინ, როდესაც მოტივი მოთხოვნილების საგანთან დამოკიდებულებაში იჩენს თავს. მოტივი არის გადანყვეტილების ფსიქოლოგიური საფუძველი, 'სუბიექტის ქმედების ფსიქიკური საზრისი', თუ რისი გულისათვის

გადაწყდა ამა თუ იმ ქმედების ჩადენა. განასხვავებენ ანგარების, ეჭვიანობის, შურისძიების, სისხლის აღების, კარიერიზმისა და ა.შ. მოტივებს.

მიზნის ფსიქოლოგიური ასპექტი იმაში მდგომარეობს, რომ იგი საშუალებასთან კავშირში შედგის იდეალური წარმოდგენაა. თუ მოტივი სუბიექტის ნებასთან კავშირში მოქმედებს, მიზანი სუბიექტის ინტელექტთანაა დაკავშირებული. მოტივისა და მიზნის კავშირი – ესაა ინტელექტისა და ნების კავშირი. რასაკვირველია, ადამიანი ემოციური განცდის გარეშე შეუძლებელია, ხოლო სისხლის სამართალში ეს განსაკუთრებით თავს იჩენს ფიზიოლოგიური აფექტის ვითარებაში, მაგრამ ნამყვანი მაინც ინტელექტისა და ნების ერთიანობაა.

მიზანი, მოტივისაგან განსხვავებით, არაა მხოლოდ ფსიქოლოგიური ცნება, რადგან მიზანს საშუალებასთან კავშირში აქსიოლოგიური ასპექტი გააჩნია. ამ ასპექტით იგულისხმება ღირებულებათა იერარქია, რომელშიც მიზნის იერარქიული ბუნებაც ვლინდება. მიზანი, საშუალება, შედეგი – ამა თუ იმ საქმიანობის შეფასების ძირითადი კომპონენტია.

მიზანი საშუალებას ყოველთვის არ ამართლებს, რადგან შესაძლებელია თავისთავად კეთილშობილი მიზნის ამორალური საშუალებით განხორციელების მცდელობა და, პირიქით, მიზნის განხორციელების ეფექტურობა საშუალების ეფექტურობაზეცაა დამოკიდებული.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე სუბიექტის ქცევის მოტივისა და მიზნის გარეშე შეუძლებელია. ეს ითქმის გაუფრთხილებელ დელიქტებზეც. მაგალითად, ერთ-ერთ ოფისში თათბირის დამთავრების შემდეგ მდივანი ქალი ოფისის დალაგებას შეუდგა. ხელში აიღო სიგარეტის ნაწმწავებით სავსე საფერფლე და სანაგვეში ჩასცალა ისე, რომ არ შეუმონებია, საფერფლეში ხომ არ იყო ჩაუმქრალი სიგარეტის ნაწმწავი? რამდენიმე ხნის შემდეგ ხანძარმა იფეთქა, მაგრამ იგი მალევე ჩააქრეს.

ამ მაგალითიდან აშკარაა, რომ მდივანი ქალი განსაზღვრულ ფსიქოლოგიურ ქცევას ახორციელებდა (ოთახის დალაგებას), ხოლო ის, რომ მან კარგად არ შეამონმა საფერფლე და ასევე მისი უსა-

ფრთხობა – წინდახედულობის ნორმისადმი მისი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით აიხსნება. წინდახედულობის ნორმისადმი პასუხისმგებლური დამკიდებულების ვითარებაში ის უფრო ფხიზლად მოიქცეოდა და ამ საფრთხეს თავიდან აიცილენდა.

ამრიგად, თუ სუბიექტის ქცევის მოტივი და მიზანი განზრახვი დელიქტების ფსიქიკური საზრისია, გაუფრთხილებლობისას მოტივი და მიზანი დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელების წინაპირობას წარმოადგენს.

შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარე არის დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელების ფსიქიკური საზრისი ან მისი განხორციელების წინაპირობა, რომელიც ქმედების მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასების ლოგიკური წანამძღვარია.

§2. დანაშაულის შემადგენლობის ფაქტობრივი და შეფასებითი ნიშნები

დანაშაულის შემადგენლობის ნიშანთა შორის აღსანიშნავია მისი ფაქტობრივი და შეფასებითი ნიშნები. ფაქტობრივია ნიშანი, რომელიც შეიძლება აღქმულ იქნეს გრძნობის ორგანოებით ან ასახავდეს განსაზღვრულ კავშირურთიერთობებს. მაგალითად, მკვლელობის რომელიმე შემადგენლობის განხორციელებისას ადამიანის სიცოცხლის მოსპობის ფაქტი ამ სახის დანაშაულის შემადგენლობის ფაქტობრივი ნიშანია. იგივე ითქმის ჯანმრთელობის დაზიანების ხარისხის მიხედვით სისხლის სამართლის კანონში დანაშაულებრივი შედეგების აღწერილობის შესახებაც. ამგვარი ფაქტობრივი ნიშნები სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში საკმაოდ ბევრია გათვალისწინებული (მაგალითად, ქონების დაზიანება-განადგურების, აფეთქების, ტყის გაჩეხვის, ზღვის დაბინძურების და ა.შ.) ფაქტები. ეს ფაქტები ხშირ შემთხვევაში ახასიათებენ ან ქმედებას ან შედეგს. მაგალითად, გაუპატიურება ერთდროულად ახასიათებს როგორც ქმედებას, ისე შედეგს, მაგრამ ხშირია, როცა იგი ფაქტობრივ შედეგში გამოიხატება (მაგალითად, ჯანმრთელობის მძიმე ან ნაკლებად მძიმე დაზიანება სასიკვდილო შედეგით).

დანაშაულის შემადგენლობის ფაქტობრივ ნიშნად უნდა ჩაითვალოს ის ნიშანიც, რომელიც გრძნობის ორგანოებით უშუალოდ არ აღიქმება, მაგრამ განსაზღვრულ ფაქტობრივ მიმართებას გამოხატავს. მაგალითად, საკუთრების წინააღმდეგ დანაშაულთა შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში აუცილებელია იმის შეგნება, რომ ნივთი სხვისია. მართალია, ეს ნიშანი, ასე ვთქვათ, „გონების თვალთ“ დაინახება, მაგრამ ნივთი რომ სხვისია – ეს ფაქტის დადგენის წესით უნდა განისაზღვროს.

დანაშაულის შემადგენლობის შეფასებითი ნიშნები კი ამ ნიშნებისადმი კანონმდებლის დამოკიდებულებას გამოხატავენ. ისინი საკმაოდ ბევრია. მაგალითად, გარყვნილი ქმედება, განსაკუთრებული სისასტიკე, ხულიგნური ქვენაგრძნობა, ანგარება, მნიშვნელოვანი ან არსებითი ზიანი და ა.შ. ეს ნიშნები უშუალოდ, გრძნობის ორგანოების მეშვეობით არ აღიქმებიან და ამიტომაც საჭირო ამ ნიშნებისადმი შეფასებითი მიდგომა, ე.ი. შემფასებლის განსაზღვრული დამოკიდებულება შეფასების საფუძვლისა და ობიექტის თავისებურებათა მიხედვით. ცხადია, აქ ერთმანეთში არ უნდა აგვერიოს სამართლის ნორმა, როგორც ქცევის განსაზღვრული წესი, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასების იდეალური საფუძველია. მართლწინააღმდეგობა კი დანაშაულის ნიშანია და არა დანაშაულის შემადგენლობის ნიშანი. ამიტომ გარკვევით უნდა ითქვას სწორედ დანაშაულის შემადგენლობის და არა „დანაშაულის“ შეფასებით ნიშნებზე.

თუ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის ანუ აღწერილობითი მსჯელობაა, მაშინ როგორღაა შესაძლებელი მასში შეფასებითი ნიშნები? ამ კითხვაზე პასუხისათვის აუცილებელია იმისი თქმა, რომ სოციალურ სფეროში ფაქტი, როგორც წესი, განსაზღვრულ მნიშვნელობას ასრულებს და, მაშასადამე, ფაქტი და მისი შეფასება განუყოფელია. მაგალითად, „ხულიგნობა“ შეფასებითი ცნებაა, მაგრამ იგი განსაზღვრული ფაქტობრივი ქმედების გარეშე შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობა, როგორც აღწერილობითი მსჯელობა, სრულიადაც არ გამორიცხავს შეფასებით ნიშნებს, რადგან „აღწერა“, როგორც განსაზღვრული პროცედურა, შეფასებით ნიშნებზე მითითებას თავს ვერ დააღწევს. უკვე

დანაშაულის ცნებაშია მითითებული, რომ მცირემნიშვნელოვანი ქმედება არ შეიძლება დანაშაულად ჩაითვალოს. მით უმეტეს, შეუძლებელია შეფასებითი ნიშნების გარეშე დანაშაულის შემადგენლობის ეს სახეები, რომელთა განხორციელება შედეგის შეფასებასთანაა დაკავშირებული. მაგალითად, არ შეიძლება დანაშაულის შემადგენლობა განხორციელებულად ჩაითვალოს, თუ ქმედებამ „მნიშვნელოვანი“ ან „არსებითი“ ზიანი არ გამოიწვია (მაგალითად კანონიერი სამენარმეო საქმიანობისათვის ხელის შეშლა, (მუხლი 190-ე) ან არსებითი ზიანი სამოხელეო დანაშაულში – (332-333-ე მუხლები).

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის შეფასებითი ნიშნები არ შეიძლება თვით დანაშაულის შეფასებით ნიშნებთან აგვერიოს. კერძოდ, დანაშაულის შეფასებითი ნიშნებია მართლწინააღმდეგობა და ბრალი, ხოლო დანაშაულის შემადგენლობა დანაშაულის ცნებასთან მიმართებაში შეფასებითი არ არის, ფაქტის მსჯელობაა, მაგრამ მასში მაიშც მონაწილეობს შეფასებითი ნიშნები, რომელთაც ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისათვის უალრესად დიდი მნიშვნელობა აქვთ. მით უმეტეს, რომ სწორედ შეფასებითი ნიშნებისადმი მიდგომაში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სუბიექტივიზმს, როდესაც შეფასება ამა თუ იმ შემთხვევაში არ ემთხვევა შეფასების საფუძვლებსა და სტანდარტებს, რაც დაუშვებელია და საფრთხეს უქმნის დანაშაულებათა წინააღმდეგ ბრძოლის პრაქტიკაში კანონიერების მოთხოვნებს.¹

დანაშაულის შემადგენლობის შეფასებითი ნიშნები გვხვდება სისხლის სამართლის კოდექსის როგორც ზოგად, ისე კერძო ნაწილში, მაგალითად, ევენტუალური განზრახვის ფრომულაში კანონმდებელი იყენებს გულგრილობის ცნებას, რომელიც არსებითად განსხვავდება „სამსახურებრივი გულგრილობისაგან“, რომელიც ამ უკანასკნელ შემთხვევაში „დაუდევრობის“ სინონიმია (მუხლი 342-ე).

შეფასებითი ნიშნები ზოგჯერ შეიძლება განსაზღვრული ფაქტობრივი ნიშნებისათვის დამახასიათებელი კრიტერიუმითაც იქნეს

¹ დანაშაულის შემადგენლობის შეფასებითი ნიშნების შესახებ უფრო დანერგულია იხ. გ. ზუროშვილი, დანაშაულის შემადგენლობის შეფასებითი ნიშნები, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეზიუმე, თბ., 2001.

გამოხატული. მაგალითად, „დიდი ოდენობა“, თავისთავად აღებული, შეფასებითია, მაგრამ საკუთრების წინააღმდეგ დანაშაულში (მაგალითად, ქურდობისას) ნივთის დიდი ოდენობით მართლსაწინააღმდეგოდ დაუფლება, ითვლება 10000-ზე მეტი ლარის ოდენობით. ამგვარი გზით კანონმდებელი ცდილობს შეფასებითი ნიშნები ფაქტობრივ ნიშნებს მიუახლოვოს, თუმცა ეს ყოველთვის ვერ ხერხდება იმის გამო, რომ შეფასებითი ნიშნებისადმი ისევ შეფასებითი მიდგომის გარეშე მათი საზრისის დადგენა შეუძლებელია.

§3. დანაშაულის შემადგენლობა და სისხლის სამართლის სისტემა

დანაშაულის შემადგენლობა, როგორც წესი, გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში, როგორც ქურდობის, ძარცვის, ყაჩაღობის და ა.შ. დანაშაულთა განხორციელების ხერხი. ამიტომაც, რომ დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაცია, როგორც წესი, სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილის მუხლის ნაწილითა თუ პუნქტების მიხედვით ხდება. მიუხედავად ამისა, დანაშაულის შემადგენლობის ზოგიერთი ნიშანი გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის ზოგად ნაწილშიც. აქ, პირველ რიგში, იგულისხმება დაუშთავრებელი დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის პრობლემა. კერძოდ, დანაშაულის მომზადება არის დანაშაულის ჩადენისათვის პირობების განზრახ შექმნა (საქ. სსკ მე-18 მუხლი). თუ ადგილი ჰქონდა განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის მზადებას, მაშინ, ბუნებრივია, თუ ქმედება დაკვალიფიცირდება მე-18 მუხლითა და სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის იმ მუხლით, ან მუხლის ნაწილითა თუ პუნქტით, რომელიც განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის შემადგენლობას ითვალისწინებს (მაგალითად, ორი ან მეტი პირის მკვლელობის მომზადების დადგენისას ქმედება უნდა დაკვალიფიცირდეს მე-18 და 109-ე მუხლის „ა“ პუნქტით).

ანალოგიური ვითარება იქმნება დანაშაულის ჩადენის მცდელობისას, რადგან მცდელობა დაუშთავრებელი დანაშაულია და დანა-

შაულის დამოუკიდებელ შემადგენლობას არ შეიცავს. ცხადია, მცდელობა შეიძლება იყოს დანაშაულის იმ შემადგენლობისა, რომელიც გათვალისწინებულია სისხლის სპარტოლის კერძო ნაწილში. მაგალითად, თუ განხორციელდა სხვისი ნივთის დიდი ოდენობით ქურდობის მცდელობა, მაშინ ქმედება უნდა დაკვალიფიციკრდეს მე-19 მუხლისა (მცდელობა) და 177-ე მუხლის მე-3 ნაწილის „ბ“ პუნქტით.

განსაზღვრული თავისებურება ახასიათებს ამ მხრივ დანაშაულში თანამონაწილეობას. კერძოდ, ცნობილია, რომ არსებობს დანაშაულში თანამონაწილეობის სამი ფორმა: მარტივი, რთული და ორგანიზებული. მარტივი თანამონაწილეობისას ანუ თანაამსრულებლობისას ქმედება უნდა დაკვალიფიციკრდეს სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის მიხედვით, ზოგადი ნაწილის ნორმაზე მითითების გარეშე. მაგალითად, ქურდობისას, თუ იგი ჩადენილია პირთა ჯგუფის მიერ წინასწარი შეთანხმებით, ქმედება უნდა დაკვალიფიციკრდეს 177-ე მუხლის მე-3 ნაწილის „ა“ პუნქტით. ანალოგიური წესი მოქმედებს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ადგილი აქვს დანაშაულის ჩადენას მყარად ორგანიზებული ჯგუფის მიერ და მაშინ ქმედება კვალიფიციკრდება სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილის იმ მუხლით, რომელიც დანაშაულის ამ ფორმით ჩადენას ითვალისწინებს. მაგალითად, თუ ჩადენილია მითვისება ან გაფლანგვა ორგანიზებული ჯგუფის მიერ, მაშინ ქმედება უნდა დაკვალიფიციკრდეს საქართველოს სსკ 183-ე მუხლის მე-3 ნაწილის „ა“ პუნქტით, 27-ე მუხლზე (ჯგუფური დანაშაული) მითითების გარეშე.

განსხვავებული წესი მოქმედებს იმ შემთხვევაში, როდესაც ადგილი აქვს დანაშაულში თანამონაწილეობის რთულ ფორმას ანუ თანამონაწილეობას როლების განაწილებით. კერძოდ, თუ დანაშაულში მონაწილეობდა ორგანიზატორი, წამქმნებელი ან დამხმარე, მაშინ ქმედება უნდა დაკვალიფიციკრდეს ზოგადი ნაწილის 25-ე მუხლით და კერძო ნაწილის იმ მუხლით, რომელიც თანამონაწილეობის რთული ფორმით განხორციელდა (მაგალითად, მკვლელობა ანგარებით), გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ორგანიზატორი, წამქმნებელი ან დამხმარე, ამავე დროს, დანაშაულის თანაამსრულებლებიც იყვნენ.

განსაზღვრული დათქმით დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებთან შეიძლება დაკავშირებულ იქნეს ბრალის ფორმებიც, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის შეგნების ან მისი შეგნების შესაძლებლობის გარეშე არც განზრახვაა შესაძლებელი და არც გაუფრთხილებლობა, თუმცა ბრალის ფორმებისათვის გადამწყვეტი მაინც მართლწინააღმდეგობის საკითხია. აქედან გამომდინარე, უფრო ლოგიკური იქნებოდა, თუ ბრალის ფორმებს უმართლობის ანუ დანაშაულის შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობის სუბიექტურ ელემენტებში შევიტანდით, რადგან ბრალის ფორმების გარეშე წინასწარი გამოძიების საქმიანობა (სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემა და საბრალდებო დასკვნის შედგენა) შეუძლებელია.

იმ კონცეფციებში, რომელთა თანახმად, „დანაშაულის სუბიექტი“ დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტადაა მიჩნეული, დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებად სუბიექტის ნიშნებია მიჩნეული, რაც სწორი არ არის. კერძოდ, „დანაშაულის სუბიექტის“ ცნება იურიდიულად შეუძლებელია. არსებობს სისხლის სამართლის სუბიექტი, როგორც დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტი, რომლის ნიშნები (შეზღუდვა, სპეციალური სუბიექტობა) დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებად არ შეიძლება ჩაითვალოს.

მართლწინააღმდეგობის ცნება და სახეები

§1. მართლწინააღმდეგობის ცნება

წმინდა ფორმალურ-ლოგიკური გაგებით „მართლწინააღმდეგობა“ ნიშნავს ქმედების წინააღმდეგობას სამართლის ნორმასთან, რომლითაც ეს ქმედებაა აკრძალული. სამართლის ნორმა მართლზომიერ ქმედებას მოითხოვს, რათა შექმნას მართლწესრიგი, ხოლო მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, პირიქით, არ ასრულებს სამართლის ნორმის ამ მოთხოვნას და, მაშასადამე, არ ქმნის მართლწესრიგს, პირიქით, ხელყოფს ამ უკანასკნელს. ამ თვალსაზრისით აშკარაა, რომ მართლწინააღმდეგობა ნორმისადმი ქმედების ფორმალური წინააღმდეგობით არ ამოიწურება, რადგან მასში იგულისხმება ქმედების უარყოფითი სამართლებრივი შეფასება. ეს ბუნებრივია, რადგან საქმე შეეხება მართლზომიერი ქმედების ანტიპოდს. „მართლზომიერი“ ნიშნავს ქმედების დადებით შეფასებას, რადგან მართლზომიერი ქმედება და მართლწესრიგის შექმნა სამართლის ნორმის მიზანია. ამიტომ მართლწინააღმდეგობის ცნებისათვის აუცილებელია ქმედების მართლზომიერების ცნება, ისევე, როგორც უარყოფითის გასაგებად დადებითის ცნება გვჭირდება. ამ თვალსაზრისით, მართლზომიერი ქმედება, რომელიც სამართლის ნორმის მოთხოვნას შეესაბამება, სამართლებრივი ურთიერთობის ფორმაში ხორციელდება, რადგან ამ ქმედებას სამართლის სუბიექტი ახორციელებს. აქედან გამომდინარე, სამართლებრივი ურთიერთობა მართლზომიერი ქმედების ჩადენის იურიდიული ფორმაა. მაშასადამე, მართლზომიერი ქმედება სამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებში ხორციელდება, რადგან მართლზომიერ ქმედებას სამართლის ნორმა მართლწესრიგში გადაჰყავს. ამიტომ, რომ სამართლებრივი ურთიერთობა სამართლის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმაა.

ამრიგად, სამართლებრივი ურთიერთობა სამართლის ნორმას მართლწესრიგთან აკავშირებს. ამ დებულებაში დაძლეულია როგორც ნორმატივიზმი, ისე სოციოლოგიზმი. ნორმატივიზმი იქმნება იმის

გამო, რომ აღიარებულია სამართლის ნორმა, როგორც ჯერარსი, მაგრამ უგულებელყოფილია სამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც სამართლის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმა. ამ თვალსაზრისში სამართლის ნორმა მონყვეტილია მართლწესრიგს, რის გამოც ნორმას სოციალურ სინამდვილესთან არავითარი კავშირი არა აქვს. სამართლის ნორმის ამგვარი აბსოლუტური დამოუკიდებლობა, სოციალური სინამდვილისაგან მისი მონყვეტა, სხვა არაფერია, თუ არა ნორმატივიზმი, რომლის ნიადაგზე ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია. მართალაც, თუ სამართლის ნორმას მართლწესრიგთან არავითარი კავშირი არა აქვს, ე.ი. სამართლის ნორმა მართლწესრიგში არ გადადის, მაშინ ქმედება, როგორც სოციალური სინამდვილის მოვლენა, სამართლის ნორმას ვერ შეხვდება და, მაშასადამე, ამ ნორმასთან წინააღმდეგობას ვერ შექმნის. ნორმატივიზმის მამამთავარი ჰანს კელზენი შემთხვევით არ წერდა, რომ ნორმა წმინდა ჯერარსია, ე.ი. იმისი მოთხოვნა, რაც უნდა იყოს, რომელსაც ფაქტობრივ სოციალურ სამყაროსთან არავითარი კავშირი არა აქვს. ამიტომ ნორმა არასოდეს არ ირღვევა, როგორც ქმედებისაგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი. მხოლოდ მოჩვენებითია, რომ ქმედება თითქოს არღვევს ნორმას, რომელიც სინამდვილეში ვალდებულების, ჯერარსის სფეროში რჩება. აქედან იგი აკეთებს დასკვნას, რომ ნორმის დარღვევა შეუძლებელია, რადგან ნორმა რეალურ სამყაროს არ ეკუთვნის.¹

ამ დებულებაში სწორია ის, რომ ნორმა, როგორც ქცევის წესი, ჯერარსულია, ე.ი. მოითხოვს იმას, რაც უნდა იყოს და რომ მართლწინააღმდეგო ქმედება ნორმის იურიდიულ ძალას არ აუქმებს, მაგრამ მტკიცება, რომ ნორმას რეალურ სოციალურ სამყაროსთან არავითარი კავშირი არა აქვს, წმინდანყლის ნორმატივიზმია, რომლის ნიადაგზე შეუძლებელია აიხსნას მართლწესრიგთან ნორმის კავშირი, მართლწესრიგში ნორმის გადასვლის მექანიზმი. ამიტომ, ვიმეორებთ, ამ პოზიციიდან, როგორც უკვე ჩანს, ნორმა ქმედების, როგორც სოციალური სინამდვილისაგან, აბსოლუტურად დამო-

¹ ალ. ვაჩიშვილი, კელზენის მოძღვრება სამართალსა და სახელმწიფოზე, თბ., 1928. გვ. 22.

უკიდებელია, მაშასადამე, ქმედება ნორმას ვერასოდეს ვერ შეხვდება, ვერ დაუპირისპირდება. ამ პოზიციიდან კი „მართლწინააღმდეგობის“ ცნება შეუძლებელია.

ამრიგად, ნორმატივიზმი, როგორც მართლწესრიგისაგან სამართლის ნორმის მოწყვეტის ტენდენცია, ქმედების მართლწინააღმდეგობას ფორმალურადაც ვერ ასაბუთებს. ეს ხდება იმიტომ, რომ ნორმატივიზმი ლოგიკურად უგულებელყოფს სამართლებრივ ურთიერთობას, როგორც სამართლის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სამართლებრივი ურთიერთობა სხვა არაფერია, თუ არა სამართლებრივი ნორმის, როგორც ჯერარსისა, და მართლწესრიგის, როგორც არსის, კავშირის ფორმა. მაშასადამე არსი და ჯერარსი ერთმანეთს სამართლებრივი ურთიერთობის მეშვეობით უკავშირდებიან. ამიტომაც, რომ ამ ლოგიკურ ვითარებაში გამორიცხულია ნორმატივიზმი, როგორც მართლწესრიგისაგან სამართლის ნორმის მოწყვეტა, და გამორიცხულია სოციოლოგიზმიც, როგორც მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანა. კერძოდ, არც ისე იშვიათია მტკიცება, რომ სამართლებრივი ურთიერთობა არის სამართლის ნორმით მოწესრიგებული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემა,¹ მაშინ როდესაც ეს ცნება აღნიშნავს მართლწესრიგს და არა სამართლებრივ ურთიერთობას. მართლწესრიგზე სამართლებრივი ურთიერთობის დაყვანა სხვა არაფერია, თუ არა მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანა, რაც უეჭველი სოციოლოგიზმია, რომლის ნიადაგზე სამართლის ნორმა, როგორც მართლწესრიგისაგან შეფარდებით დამოუკიდებელი ფენომენი, შეუძლებელია. ამ ნიადაგზე კი მართლწინააღმდეგობის ცნება არ არსებობს.

როგორც მართებულად აღნიშნავს პროფ. გ. ინწირველი, სამართლებრივი ურთიერთობის ერთ-ერთ ნაწილად სამართლის ნორმა წარმოადგენს², რაც იმას ნიშნავს, რომ სამართლის ნორმა მართლწესრიგზე არ დაიყვანება. სამართლის ნორმა მართლწესრიგში უშუალოდ კი არ გადადის, არამედ მისი ადრესატის მართლზომიერი ქმედების მეშვეობით. აქედან გამომდინარე, სამართლებრივი

¹ Теория государства и права, М., 1977. с. 364.

² გ. ინწირველი, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, თბ., 1977. გვ. 158.

ურთიერთობა სამართლებრივი რეგულირების პროცესია და არა შედეგი. სამართლებრივი რეგულირების შედეგი – ეს არის მართლ-
წესრიგი, როგორც საზოგადოებრივი წესრიგის ელემენტი. ამიტო-
მად, რომ მართლწესრიგი საზოგადოებრივი ყოფიერების, ე.ი. არ-
სის სფეროა, მაშინ, როდესაც სამართლი ჯერარსის სფეროს
განეკუთვნება¹ აქედან გამომდინარე, სამართალი, როგორც ჯერარ-
სი, არსში ანუ მართლწესრიგში პირდაპირი ლოგიკური გზით კი არ
გადადის, არამედ სამართლებრივი ურთიერთობის მეშვეობით.
სწორია მტკიცება, რომ სამართლის სფეროში ადამიანთა საქმიანო-
ბა ხორციელდება სამართლებრივი ურთიერთობის ფორმაში და ამ
სახით საქმიანობა (სამართლებრივი ურთიერთობა) მართლწესრიგ-
ში სასამართლოს ნორმის გადასვლის საშუალებაა².

ამრიგად, სამართლებრივი ურთიერთობის გარეშე ქმედების არც
მართლზომიერებაა შესაძლებელი და არც მართლწინააღმდეგობა³.
ეს უკანასკნელი კი თავის წინაპირობად აუცილებლად გულისხმობს
მართლზომიერების ცნებას. კერძოდ, თუ მართლზომიერი ქმედება
სამართლებრივი ურთიერთობის ფორმაში სამართლის ნორმას მარ-
თლწესრიგში გადაიყვანს, მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, პირიქით,
აჩერებს ამ ქმედების მიმართ ნორმის მოქმედებას, რის გამოც
მართლწესრიგი ვერ შეიქმნება. თუ მართლზომიერი ქმედება მარ-
თლწესრიგის ქმნის, მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, პირიქით, მარ-
თლწესრიგის ხელყოფას წარმოადგენს. აშკარაა, რომ მართლზომ-
იერი ქმედება დადებითი შეფასების ღირსია, მაშინ, როდესაც მარ-
თლსაწინააღმდეგო ქმედება უარყოფითად ფასდება, როგორც მარ-
თლწესრიგის ხელყოფა. საკითხავია: როგორ გადადის მართლზომ-
იერი ქმედება თავის დაპირისპირებულობაში ანუ მართლსაწინააღმ-
დეგო ქმედებაში? ეს გადასვლა პირდაპირი და უშუალო რომ იყოს,
მაშინ მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის ლოგიკური

¹ Саванели Б. Правопорядок и юридическая практика, Тб. 1981. с.8.

² იქვე.

³ შემთხვევითი არ არის, რომ ირ. სურგულაძე სამართლებრივი ურთიერთობის
არსის გასაგებად სამართლის სუბიექტს გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა
(ირ. სურგულაძე, ხელისუფლება და სამართალი, 2002 გვ. 81), რადგან სამართ-
ლის სუბიექტის გარეშე არც მართლზომიერი ქმედებაა შესაძლებელი და არც
მართლსაწინააღმდეგო.

კავშირი შეუძლებელი იქნებოდა. ეს გადასვლა სამართალდარღვევის შემადგენლობის განხორციელებით ხდება.

სამართალდარღვევის შემადგენლობა მართლზომიერი აქტი არ არის, რაკი იგი სცილდება მართლზომიერი ქმედების გამო სამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებს, მაგრამ არც მართლსაწინააღმდეგოა, რადგან სამართალდარღვევის შემადგენლობის ფაქტიდან მის მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასებაზე პირდაპირი ლოგიკური გადასვლა შეუძლებელია. მაშასადამე, სამართალდარღვევის შემადგენლობა არც მართლზომიერია და არც მართლსაწინააღმდეგო. ამიტომ, რომ სამართალდარღვევის შემადგენლობა შეფასებითი კი არ არის, არამედ ფაქტის მსჯელობაა.

მაშასადამე, სამართალდარღვევის შემადგენლობა ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ფორმაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამართალდარღვევის შემადგენლობა არის სამართლის თეორიის კატეგორია, როგორც აუცილებელი კავშირის ფორმა. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობა სამართალდარღვევის შემადგენლობის სპეციფიკური სახეა.

ამრიგად, ქმედების მართლწინააღმდეგობა ნორმასთან ქმედების ფორმალური წინააღმდეგობით კი არ ამოიწურება, არამედ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების შეუსრულებლობის გამო ნორმის მოთხოვნა მართლწესრიგში არ გადადის, რის გამო მართლწესრიგი ვერ შეიქმნება. ამიტომ, რომ ქმედების მართლსაწინააღმდეგო შეფასების ლოგიკურ წანამძღვარს ქმედების მართლზომიერება წარმოადგენს. თუ არ ვიცით ქმედების მართლზომიერების ცნება, მაშინ ვერც ქმედების მართლზომიერების ცნებას დავადგენთ. თუ მართლზომიერი ქმედებისას ნორმას სუბიექტი ნებაყოფლობით ასრულებს, მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისას სუბიექტი ნებაყოფლობით არ ასრულებს მას. სწორედ ამიტომ, აუცილებელი, რომ მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას შეეფარდოს სწორედ ის ნორმა, რომელიც ნებაყოფლობით არ შესრულდა. ნორმის შეფარდება კი იძულების წესით ხორციელდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ნორმა აუცილებლობით უნდა შესრულდეს, ხოლო დარღვეული ნორმა იძულებითი წესით აღდგეს, რათა აღდგეს მართლწესრიგი. ცხადია, სამართლის ნორმის შეფარდება დარღვეული სამართლებრივი

ურთიერთობის აღდგენას არ ნიშნავს, რადგან ნორმის შეფარდების აქტი (გადაწყვეტილება თუ განაჩენი) ინდივიდუალურია და არა ქცევის ზოგადი წესი.

ცხადია, ქმედების მართლწინააღმდეგობის ცნება სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებისგან მოწყვეტით შეუძლებელია. სწორედ სამართლებრივი ურთიერთობა მოიცავს თავის თავში მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, რომელიც დადგენილია სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმით, ხოლო მართლსაწინააღმდეგო ქმედება არღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას ამ ვალდებულებისადმი უპასუხისმგებლო ანუ ბრალეული დამოკიდებულების შედეგად. აქედან ის დასკვნაც გამომდინარეობს, რომ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება ამ ვალდებულების პრაქტიკული აღსრულების პირობაა. ამ ვალდებულების დარღვევა კი, როგორც წესი, მისადმი უპასუხისმგებლო ანუ ბრალეული დამოკიდებულების შედეგია.

§ 2. ქმედების მართლწინააღმდეგობის სახეები

„მართლწინააღმდეგობა“, როგორც ამას თვით ტერმინი აღნიშნავს, კატეგორიალური ბუნებისაა, რადგან იგი სამართლის სისტემის უზოგადეს ცნებას წარმოადგენს. ამიტომ მისი განსაზღვრება ცნების განსაზღვრების წესით შეუძლებელია. კერძოდ, თუ „დანაშაული“ ზოგადია, რომელიც კერძოს ანუ კონკრეტულ დანაშაულებრივ ქმედებას მიენერება, ხოლო, მეორე მხრივ, ყველა ცალკეული დანაშაულის გვარია და კონკრეტული დანაშაული (მაგალითად, ქურდობა), მისი სახეა, მაშინ აშკარაა, რომ არსებობს დანაშაულის ცნება და არა კატეგორია. მართლწინააღმდეგობა, როგორც სამართლის სისტემის უზოგადესი ცნება ანუ კატეგორია, ზოგადისა და კერძოს, გვარისა და სახის მიხედვით არ განისაზღვრება. ამიტომ შესაძლებელია მართლწინააღმდეგობის სახეები სამართლის ამა თუ იმ დარგში გამოვლენის თვალსაზრისით სამართლის ამა თუ იმ დარგის სპეციფიკის შესაბამისად. ბუნებრივია, რომ ეს ეხება სისხლის სა-

მართალსაც, რადგან სისხლის სამართლი სამართლის ერთ-ერთი დარგია.

ისმის კითხვა: არსებობს თუ არა საკუთრივ სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა? საქმე ის გახლავთ, რომ სისხლის სამართალი სამართლის ერთ-ერთი ფუნდამენტური დარგია და, მაშასადამე, მართლწინააღმდეგობა სისხლის სამართალშიც უნდა გამოვლინდეს. მიუხედავად ამისა, საქმის ვითარება ასე მარტივი არ არის. კერძოდ, სისხლის სამართალს სამართლის სისტემაში სულ ბოლო, დამამთავრებელი, ადგილი უჭირავს. ამიტომაც, რომ სისხლის სამართალი დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს სამართლის სხვა დარგებს და მათ შესატყვის სამართლებრივ ურთიერთობებს. ესაა, მაგალითად, კონსტრუქციული უფლებები და თავისუფლებები, სახელმწიფო მმართველობის წესები, საკუთრება და ა.შ. ეს ბუნებრივია, რადგან სისხლის სამართალს წინ უსწრებენ სამართლის სხვა დარგები და ამიტომაც შესაძლებელია ე.წ. ბლანკეტური ნორმები, რომლებიც სამართლის სხვა დარგში არსებული ქცევის წესებზე მიუთითებენ. მაგალითად, სატრანსპორტო დანაშაულში იგულისხმება იმ წესების დარღვევა, რომლებიც ტრანსპორტის მოძრაობისა და ექსპლუატაციის უსაფრთხოებას უზრუნველყოფენ. აქედან გამომდინარე, ამ შემთხვევაში სატრანსპორტო დანაშაული, როგორც ირკვევა, ხელყოფს, უპირველეს ყოვლისა, ამ წესებს და, მაშასადამე, აქ იგულისხმება მართლწინააღმდეგობა სპეციალური გაგებით (პოლიციური სამართლისა თუ ადმინისტრაციული სამართლის თვალსაზრისით). უფრო მეტიც, საკუთრებითი ურთიერთობა მოწესრიგებულია სამოქალაქო სამართლის ნორმებით და, მაშასადამე, საკუთრების უფლების დანაშაულებრივი ხელყოფა მართლწინააღმდეგობა სამოქალაქო სამართლის თვალსაზრისით.

ამრიგად, მართლწინააღმდეგობა, როგორც ზოგადსამართლებრივი კატეგორია, გულისხმობს ქმედების წინააღმდეგობას იმ ნორმებთან, რომლებიც გათვალისწინებულია კონსტიტუციური, ადმინისტრაციული, სამოქალაქო და ა.შ. სამართლებრივი კანონმდებლობით. ეს უდავოა, მაგრამ ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ საკუთრივ სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა არ არსებობს, როგორც ეს მიაჩნდათ დანაშაულის ცნების ნორმატივის-

ტულ მოდელში? მართლაც, არცთუ იშვიათად ამტკიცებდნენ, რომ მართლწინააღმდეგობა არ ნიშნავს ქმედების მართლწინააღმდეგობას სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებულ ნორმასთან, რადგან დანაშაული ეწინააღმდეგება მთელ მართლწესრიგს, უფრო მეტიც – კულტურის ნორმებს.

რა თქმა უნდა, დანაშაული არღვევს სისხლის სამართლის კანონ-ამდე და მის გარეთ არსებულ ნორმებსაც, მათ შორის ბიბლიურ აკრძალვასაც, ზნეობრივ ნორმებსაც, რაკი დანაშაული მორალურ-პოლიტიკურ შედეგებსაც მოიცავს, მაგრამ აქედან არ გამომდინარეობს დასკვნა, რომ ამიტომ სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა არ არსებობს. როგორც ითქვა, სისხლის სამართალს სამართლის სისტემაში სულ ბოლო, დამამთავრებელი ადგილი უჭირავს. ამიტომაც, რომ სისხლის სამართალი დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან იცავს მის წინარე ნორმებსა და მათ შესატყვის ურთიერთობებს, მაგრამ სწორედ ეს ვითარება ამტკიცებს, რომ სისხლის სამართალში სამართლებრივ ღირებულებათა გადანაწილებების თვალსაზრისით მინიმალური მოთხოვნაა გამოხატული. მართლაც, სისხლის სამართალი მოითხოვს მკვლელობის, ყაჩაღობის, ბანდიტიზმის და ა.შ. ქმედებათაგან თავშეკავებას ან აქტიურ მართლწომიერ მოქმედებას (მაგალითად, დახმარების აღმოჩენას), რომლის ქვემოთ სამართლებრივი მოთხოვნა შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, დანაშაულებრივი ქმედება, მართალია, ეწინააღმდეგება მის წინარე არსებულ ნორმებსაც, მაგრამ დანაშაული არის უკიდურესი სამართალდარღვევა, რამდენადაც იგი არღვევს სწორედ იმ მინიმალურ მოთხოვნებს, რაც სისხლის სამართლის კანონშია გამოხატული. მაგალითად, ავტოსატრანსპორტო საშუალებათა უსაფრთხოებისა და ექსპლუატაციის წესების დარღვევის გარეშე ავტოსატრანსპორტო დანაშაული შეუძლებელია, მაგრამ სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც აღნიშნული წესების დარღვევას ადამიანის ჯანმრთელობის ნაკლებად მძიმე დაზიანება მოჰყვა. აქედან გამომდინარე, სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა რომ არ არსებობდეს, მაშინ ავტოსატრანსპორტო დანაშაული ადმინისტრაციულ გადაცდომად უნდა მიგვეჩნია, რაც, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია.

ამრიგად, დანაშაულებრივი ქმედება არღვევს სისხლის სამართლის კანონამდე და მის გარეთ არსებულ ნორმებსაც, მაგრამ დანაშაული ამ ნორმების ფარგლებში ვერ დარჩება, რამდენადაც იგი სამართალდარღვევის უკიდურესი სახეა, და, მაშასადამე, საბოლოოდ სისხლისსამართლებრივ დარღვევას წარმოადგენს. ცხადია, ამ მხრივ შეიძლება დადგეს საკითხი იმის შესახებ, ხომ არ აღვმოჩნდებით იმ ვითარებაში, როცა ქმედების მართლწინააღმდეგობისათვის სისხლის სამართლის კანონი საკმარისი არ არის? მართლაც, ხომ არსებობს მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავი ზეკანონიერი გარემოება? კერძოდ, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 32-ე მუხლში მითითებულია: „მართლსაწინააღმდეგოდ არ მოქმედებს ის, ვინც ამ კოდექსით გათვალისწინებულ ქმედებას ჩაიდენს სხვა ისეთი გარემოების არსებობისას, რომელიც თუმცა ამ კოდექსში სახელდებით არ არის მოხსენიებული, მაგრამ სავსებით აკმაყოფილებს ამ ქმედების მართლზომიერების პირობებს“.

ამრიგად, ირკვევა, რომ ქმედების მართლზომიერების კრიტერიუმში შეიძლება სისხლის სამართლის კანონის გარეთაც აღმოჩნდეს, ხომ არ გამომდინარეობს აქედან ის დასკვნა, რომ ქმედების მართლწინააღმდეგობის კრიტერიუმიც (ზოგიერთ შემთხვევაში მაინც) სისხლის სამართლის კანონის გარეთ უნდა ვეძიოთ? ამ კითხვაზე უარყოფითი პასუხი არსებობს უკვე იმ საყოველთაო ცნობილი პრინციპის თანახმად, რომ დანაშაული გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით. აქედან ის დასკვნა გამომდინარეობს, რომ სისხლის სამართლის კანონით გაუთვალისწინებელი ქმედება არ შეიძლება დანაშაულად ჩაითვალოს. მართალია, ამ დებულებაში, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება დანაშაულის შემადგენლობა, მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების გარეშე სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა შეუძლებელია.

ბოლოს, შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ სისხლისსამართლის კანონი დანაშაულებრივი ქმედების მართლწინააღმდეგობისათვის საკმარისი არ არის. მართლაც, ჯერ ერთი, თვით ტერმინი „მართლწინააღმდეგობა“ ნიშნავს ქმედების წინააღმდეგობას სამართალთან,

როგორ მთელთან და არა მხოლოდ კანონთან, როგორც სამართლის გამოხატვის ერთ-ერთ ფორმასთან. ამ თვალსაზრისით საფუძვლიანი ჩანს ზოგი გერმანელი კრიმინალისტიკის მტკიცება, რომ დანაშაული ეწინააღმდეგება სამართლის იდეას, მაგრამ თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ სისხლის სამართლის კანონი არაა მოწყვეტილი სამართლის იდეას, მაშინ სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის საკითხი დადებითად უნდა გადაწყდეს. კერძოდ, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის პირველი მუხლის მეორე ნაწილში აღნიშნულია: „ეს კოდექსი შეესაბამება საქართველოს კონსტიტუციას, საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს“.

აშკარაა, რომ სისხლის სამართალი არაა მოწყვეტილი სამართლის იდეას, რის გამოც სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის უარყოფა სწორი არ არის. დანაშაული სწორედ იმიტომ არის სისხლის სამართლის ცნება, რომ არსებობს დანაშაულებრივი ქმედების სისხლისსამართლებრივი შეფასება. ამიტომაც, რომ ქმედება შეესაბამება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობას, ე.ი. დანაშაულებრივი ქმედება ხორციელდება ისე, როგორც იგი აღწერილია სისხლის სამართლის კანონში, ხოლო რამდენადაც სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა ადგენს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, ეს ქმედება ვალდებულების დარღვევაა. თუ მართლზომიერი ქმედება ეწინააღმდეგება დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებს, მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, პირიქით, ამ ნიშნების შესაბამისად ხორციელდება.

ამრიგად, სისხლის სამართალი სამართლის დამოუკიდებელი დარგია და მისი შესატყვისი ნორმა, როგორც შეფასების იდეალური საფუძველი, საეჭვო არ უნდა იყოს. სისხლის სამართლის კანონი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ დანაშაულის შემადგენლობის აღწერილობა, რადგან სისხლის სამართლის ნორმის, როგორც შეფასების საფუძვლის, უარყოფის შემთხვევაში გაუგებარია თვით სისხლის სამართლის კანონი, როგორც სისხლის სამართლის ერთ-ერთი წყარო. სისხლის სამართლის კანონი სისხლის სამართლის ნორმების შინაგანი ორგანიზაციის გამოხატვის სპეციფიკური ფორმაა, რომელ-

იც თავის თავში მოიცავს როგორც ქმედების აღწერილობას, ისე მის სისხლისსამართლებრივ შეფასებას. ესაა, ფაქტისა და ნორმის ანუ ჰიპოთეზისა და დისპოზიციის კავშირი, რომლის გარეშე ნორმა, როგორც ქცევის წესი, შეუძლებელია. ამიტომ თითქმის გავრცელებული დებულება, რომ სისხლის სამართალში ჰიპოთეზა არ არსებობს, ნიშნავს უპირობო ნორმის აღიარებას, მაშინ, როდესაც ნორმა ყოველთვის გულისხმობს არა მარტო ქცევის წესს, არამედ თვით ამ ქცევასაც, რომლის წესსაც ნორმა წარმოადგენს. დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება, როგორც წესი, მართლსაწინააღმდეგოა, თუ არ არსებობს ამ უკანასკნელის გამომრიცხავი გარემოებანი. ეს იმ გარემოებასაც ადასტურებს, რომ ნორმა და მისი შეფასების ობიექტი ანუ ქმედება, ერთიანია¹, ესაა ნორმისა და ფაქტის ერთიანობაც, რაც არსისა და ჯერარსის ერთიანობიდან გამომდინარეობს. რაც შეეხება სანქციას, ის მართლაც არის მოსამართლის ქცევის წესი, რაკი სასჯელი ამ სანქციის მიხედვით უნდა დაინიშნოს, მაგრამ არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ სისხლის სამართლის სანქციაში გამოხატული დასჯის მუქარა გავლენას ახდენს საზოგადოების მერყევ ელემენტებზე და ამ თვალსაზრისით სისხლის სამართლებრივი რეგულირების მეთოდია. ეს ბუნებრივია, რადგან სისხლის სამართალი დანაშაულთა თავიდიან აცილების გამო ურთიერთობას აწესრიგებს. სწორედ ეს ურთიერთობაც ამტკიცებს, რომ არსებობს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, რომლის ადრესატს საზოგადოების დელიქტუენტარიანი წევრი შეადგენს. იგი ვალდებულია იმოქმედოს მართლზომიერად, ხოლო მართლსაწინააღმდეგო ქმედება მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების დარღვევაა. მაშასადამე, მართლწინააღმდეგობა, როგორც სამართლის თეორიის კატეგორია, სპეციფიკურად ვლინდება სისხლის სამართალშიც. წინააღმდეგ შემთხვევაში სისხლის სამართალი სამართლის სისტემაში შეუძლებელი იქნებოდა.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ცნებაში ნაგულისხმევი ქმედება შეესაბამება სისხლის სამართლის კანონით გათვალ-

¹ სისხლის სამართლის ნორმაში ჰიპოთეზისა და დისპოზიციის ერთიანობის შესახებ ი. გ. ტყეშელაძე, ლირებულიება და სამართალი, „საბჭოთა სამართალი“, 1981. №2.

ისწინებული დანაშაულის რომელიმე შემადგენლობას და ეწინააღმდეგება სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნებს.

სისხლის სამართალში მართლწინააღმდეგობა – ესაა სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმით დადგენილი მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების დარღვევა ან შეუსრულებლობა, რის შედეგადაც ნორმა მართლწესრიგში არ გადადის და ეს უკანასკნელი არ იქმნება.

§3. მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავი გარემოებანი და დანაშაულის შემადგენლობა

სპეციალურ ლიტერატურაში ხშირია მტკიცება, რომ ქმედება ან მართლზომიერია ან, პირიქით, მართლსაწინააღმდეგო. ამ მტკიცების ლოგიკით შეუძლებელია ქმედება, რომელიც არც მართლზომიერია და არც მართლსაწინააღმდეგო. თუ ამ დებულებას გავიზიარებთ, მაშინ გამოდის, რომ მართლზომიერი ქმედება თავის დაპირისპირებულში, ანუ მართლსაწინააღმდეგოში პირდაპირი ლოგიკური გზით გადადის. თუ ეს ასეა, მაშინ მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის ლოგიკური კავშირი შეუძლებელია.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ქმედების მართლზომიერების ვითარებაში მისი მართლწინააღმდეგობა შეუძლებელია, რადგან მართლზომიერი ქმედება ამავე დროს მართლსაწინააღმდეგო ვერ იქნება. თუ ქმედება მართლზომიერი არ არის, მაშინ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ ის ამავე დროს მართლსაწინააღმდეგოა. ასეთია სწორედ დანაშაულის (სამართალდარღვევის) შემადგენლობა. კერძოდ, სამართალდარღვევის შემადგენლობა მართლზომიერი აქტი არ არის, რადგან სამართალდარღვევის შემადგენლობა სცილდება ქმედების მართლზომიერების ანუ მართლზომიერი ქმედების გამო სამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებს, მაგრამ ეს ქმედება არც მართლსაწინააღმდეგოა, ვიდრე მისი მართლწინააღმდეგობა ოფიციალური წესით დადგენილი არ იქნება. ეს დებულება იმ დებულებასაც ადასტურებს, რომ სამართალდარღვევის შემადგენლობა არც დადებითად ფასდება და არც უარყოფითად.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სამართალდარღვევის შემადგენლობა შეფასებითი არ არის. მაშასადამე, იგი აღწერილობითია, ფაქტის მსჯელობაა. დანაშაულის (სამართალდარღვევის) შემადგენლობიდან, როგორც ფაქტის მსჯელობიდან, მის მართლწინააღმდეგობაზე, როგორც შეფასებით მსჯელობაზე, პირდაპირი ლოგიკური გადასვლა შეუძლებელია. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამართალდარღვევის შემადგენლობის მართლწინააღმდეგობის დასადგენად საჭიროა ამ შემადგენლობიდან თვისებრივად ახალ დონეზე გადასვლა. კერძოდ, ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასადგენად საჭიროა ქმედების მართლზომიერების ცნება, ე.ი. იმის დადგენა, რომ სუბიექტი, რომელმაც მართლსაწინააღმდეგოდ ქმედება განსახორციელა, იმყოფებოდა სამართლებრივ ურიერთობაში. ამ პოზიციიდან კი ქმედების მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასება სავსებით ლოგიკურია.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასებისათვის საჭიროა იმისი დასაბუთება, რომ დანაშაულის შემადგენლობის განმარტებული პირი სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობაში იმყოფებოდა და რომ მას მართლზომიერი ქმედების ჩადენა ევალებოდა, ხოლო დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის პოზიციიდან დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასება, უკვე პრობლემას არ წარმოადგენს.

ცხადია, დანაშაულის შემადგენლობა მართლზომიერი აქტი არ არის და არც მართლსაწინააღმდეგოა. აქედან გამომდინარე, ქმედების მართლზომიერების ვითარებაში დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება შეუძლებელია. ამიტომ სწორი არ არის თითქმის გაბატონებული მტკიცება, რომ ქმედების მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავ გარემოებებში (აუცილებელი მოგერიება, უკიდურესი აუცილებლობა და ა.შ.) დანაშაულის შემადგენლობა თითქოს ფორმალურად არსებობს. თუ დანაშაულის შემადგენლობა გაგებულ იქნა ქმედების მხოლოდ ობიექტური მხარის ნიშნების ერთობლიობად, მაშინ ხსენებულ გარემოებებში დანაშაულის შემადგენლობა ფორმალურად მართლაც იარსებებს. სინამდვილეში დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელება სუბიექტის ქცევის

მოტივისა და მიზნის გარეშე შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის განხორციელებისას მიზანი და მოტივი უარყოფითად ფასდება, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე (ქმედება) სუბიექტის ქცევის (მოტივისა და მიზნის) განხორციელების ხერხია.

მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავ გარემოებებში კი სუბიექტის ქმედებას თავისი ან სხვისი სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზანი წარმართავს. აქედან გამომდინარე, მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავ გარემოებებში დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება შეუძლებელია, რადგან ამ გარემოებებში ქმედება მართლწომიერი, მაშინ, როდესაც დანაშაულის შემადგენლობა მართლწომიერი აქტი არ არის, თუმცა იგი არც მართლწინააღმდეგობა, ვიდრე იგი ოფიციალური წესით არ შეფასდება მართლწინააღმდეგოდ.

§4. დანაშაულის შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ლოგიკური კავშირი

მართლწინააღმდეგობა შეფასებითი ცნებაა, რადგან იგი ქმედების სამართლებრივ შეფასებას გამოხატავს. მართლწინააღმდეგოდ შეფასების ობიექტია დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება. თუ ეს ქმედება გაგებულ იქნა წმინდა ობიექტურად, როგორც მხოლოდ გარეგანი აქტი, შინაგანი აქტისაგან მოწყვეტით (დანაშაულის ცნების კლასიკური მოდელი), მაშინ მართლწინააღმდეგობა როგორც შეფასებითი მსჯელობა, შეუძლებელია. მართლაც, შინაგანი აქტისაგან მოწყვეტილი მხოლოდ გარეგანი ქმედება უსაზრისოა და, მაშასადამე, შეფასების ობიექტი ვერ იქნება. წმინდა ობიექტურ ქმედებაზე შეფასების დაფუძნება ობიექტივიზმია. ობიექტივიზმი ამ შემთხვევაში ნიშნავს შეფასების უარყოფას, რადგან შეფასება შეფასების ობიექტივისადმი შეფასების სუბიექტის დამოკიდებულებას გამოხატავს, ხოლო სუბიექტური საზრისისაგან დაცლილი წმინდა გარეგანი ქმედება სუბიექტის ამგვარ დამოკიდებულებას ვერ გამოიწვევს და, მაშასადამე, შეფასების აქტი ვერ შედგება. აქედან გამომდინარე, დანაშაულის შემადგენლობის მხ-

ოლოდ ობიექტური მხარის ნიშნების შეფასება მართლწინააღმდეგობას წმინდა ფორმალურ კატეგორიად გადააქცევს. მით უმეტეს, რომ თვით დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე სუბიექტური მხარისაგან მონყვევით შეუძლებელია. მაგალითად, ყაჩაღური თავდასხმა სხვისი ნივთის მართლწინააღმდეგო დაუფლების მიზნით ხორციელდება. ამ მიზნის გარეშე პიროვნებაზე თავდასხმა პიროვნების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული იქნებოდა და არა ყაჩაღობა.

ამრიგად, სუბიექტის ქცევის მოტივისა და მიზნის გარეშე დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარეც შეუძლებელია. ამიტომ, რომ მართლწინააღმდეგოდ შეფასების ობიექტია ქმედება, როგორც მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხი. ეს ხერხი შეიძლება იყოს მართლზომიერიცა და მართლწინააღმდეგოც. ამ შემთხვევაში ქმედების შეფასება ბუნებრივია, რადგან იგი განსაზღვრული სუბიექტური საზრისითაა განმსჭვალული და ამ ქმედებისადმი შეფასებითი მიდგომაც არ აყოვნებს. კერძოდ, მართლწინააღმდეგო ქმედება – ესაა დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის განხორციელების ანტისაზოგადოებრივი ხერხი, რომლის შედეგადაც ნორმა მართლწესრიგში არ გადადის. ამიტომ მართლწინააღმდეგო ქმედება მართლწესრიგის ხელყოფად ფასდება.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარე მოტივისა და მიზნისაგან მონყვევით მართლწინააღმდეგოდ შეფასების ობიექტი ვერ იქნება, მაგრამ ამ მიმართებით იქმნება მეორე უკიდურესობა, სუბიექტივიზმი, როდესაც დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში შეტანილია არა მარტო მოტივი და მიზანი, არამედ ბრალიც, როგორც ეს მიღებულია დანაშაულის შემადგენლობის ოთხწევროვან დაყოფაში (დანაშაულის შემადგენლობის საბჭოური და თანამედროვე რუსული მოდელი). თუ დანაშაულის შემადგენლობაში შედის მოტივი, მიზანი და ბრალი, ხოლო დანაშაულის შემადგენლობის დადგენა წინ უსწრებს ქმედების მართლწინააღმდეგობის დადგენას, მაშინ გამოდის, რომ ბრალის დადგენა წინ უსწრებს მართლწინააღმდეგობის დადგენას.

ამკარაა, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ოთხხეუროვან დაყოფაში ბრალის დადგენა ქმედების მართლწინააღმდეგობის დადგენამდე ხდება, რაც ბრალის ცნების უარყოფას წარმოადგენს, რადგან ქმედების მართლწინააღმდეგობის დადგენის გარეშე ბრალის ცნება შეუძლებელია. მაშასადამე, ბრალი არა მარტო დანაშაულის შემადგენლობის, არამედ ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეთაა. დანაშაულის შემადგენლობის ქმედების მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის დადგენის ლოგიკური თანმიმდევრობა ცხადყოფს, რომ ბრალი დანაშაულის მესამე ელემენტია. ამიტომ დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში ბრალის შეტანა ბრალს ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე აფუძნებს, რაც მოტივისა და მიზნის ცნებებზე ბრალის დაყვანის შედეგია. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის არსიც ამაში მდგომარეობს. ბრალის პრობლემას ცალკე შევსებით.

§5. უმართლობის ცნება და ელემენტები

დანაშაულის შემადგენლობა და მართლწინააღმდეგობა დანაშაულის ორი დამოუკიდებელი ელემენტია, თუმცა არსებობს მათი ერთიანობის იდეაც, რომელიც „უმართლობის“ სახელითაა ცნობილი იგულისხმება დანაშაულის შემადგენლობა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობა. ცხადია, ამ ორი ცნების მექანიკური კავშირით უმართლობის ცნება ვერ შეიქმნება. შემთხვევითი არ არის, რომ დანაშაულის ცნების კლასიკურ მოდელში (ლისტ-ბელინგი) უმართლობის ცნებაში მექანიკურად აკავშირებს წმინდა ობიექტურად გაგებულ შემადგენლობას და მის მართლწინააღმდეგობას, რის გამოც უმართლობა წმინდა ობიექტური კატეგორია აღმოჩნდა. ამის მიუხედავად, უმართლობის ცნება მაინც საყურადღებო იყო, რადგან შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ცნებათა გაერთიანებით ერთიანდება შემადგენლობის ინდივიდუალობა და მართლწინააღმდეგობის ზოგადობა. ამ ვითარების ფონზე ამკარად გამოიკვეთა უმართლობის ტიპის ცნებაც, რადგან სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში მართლაც გადმოცემულია დანაშაულის შემადგენლობის ტიპური ნიშნები მათი ინდივიდუალობის ფარგლებ-

თი. ამიტომ შესაძლებელი გახდა უმართლობის ტიპიზაცია ამა თუ იმ კონკრეტულ დანაშაულთა შესაბამისად, როგორცაა, მაგალითად, მკვლელობის უმართლობა, ყაჩაღობის უმართლობა, ძარცვის უმართლობა და ა.შ. უფრო მეტიც, შესაძლებელი გახდა უმართლობის კლასიფიკაცია სამართლის დარგების მიხედვით. კერძოდ, გამოყენებულ იქნა უმართლობის ცნება არა მარტო სისხლის სამართალში, არამედ სამართლის სხვა დარგებშიც. ამიტომ ბუნებრივი იყო უმართლობის კლასიფიკაცია სამოქალაქო-სამართლებრივ, სისხლისსამართლებრივ და ა.შ. უმართლობებად. აქედან გამომდინარე, იგულისხმებოდა, რომ არსებობს არა მარტო დანაშაულის შემადგენლობა, არამედ სამართალდარღვევის შემადგენლობა საზოგადოდ. ეს ბუნებრივია, რადგან მართლწინააღმდეგობა ზოგადსამართლებრივი კატეგორიაა. აქედან გამომდინარე, სამართალდარღვევის შემადგენლობა ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ფორმაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამართალდარღვევის შემადგენლობა მართლზომიერი აქტი არ არის, მაგრამ არც მართლსაწინააღმდეგოა. სწორედ ამიტომაც, რომ შემადგენლობასთან მართლწინააღმდეგობის კავშირი ქმნის მესამეს – უმართლობის ცნებას, რომელსაც, როგორც უკვე ჩანს, უაღრესად დიდი პრაქტიკული და თეორიული მნიშვნელობა აქვს. მართლაც უმართლობის ცნება, როგორც შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობა, თეორიულ აზროვნებაში, ასე ვთქვათ, ეკონომიურია, რაკი იგი ორი დამოუკიდებელი ცნების ერთიანობაა. მეორეც, მას უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს უმართლობის სახეებისა და ტიპების თვალსაზრისით.

უმართლობის ცნება, როგორც შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობა, თავისებურად მეტყველებს იმ წინააღმდეგობაზე, რაც ამ მხრივ ლიტერატურაში შეინიშნება. კერძოდ, ერთი მხრივ, არცთუ იშვიათად უარყოფენ სისხლისსამართლებრივ მართლწინააღმდეგობას, ხოლო, მეორე მხრივ, აღიარებენ სწორედ სისხლისსამართლებრივ უმართლობას, როგორც დანაშაულის შემადგენლობისა და სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის ერთიანობას. მართლაც, შეუძლებელია არსებობდეს სისხლისსამართლებრივი უმართლობა და არ არსებობდეს სისხლისსამართ-

ლებრივი მართლწინააღმდეგობა. ამიტომ ამ ალოგიზმის თავიდან ასაცილებლად აუცილებელია სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის ცნება, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობასთან ერთად ქმნის სისხლისსამართლებრივ უმართლობას. ისმის კითხვა: მართლაც ობიექტურია ეს უმართლობა, თუ მასში რაიმე სუბიექტური ელემენტებიც იგულისხმება? თუ დანაშაულის ცნების კლასიკურ მოდელში უმართლობა დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობად იქნა გაგებული, სისხლის სამართლის ე.წ. ნეოკლასიკურ მიმართულებაში ნეოკანტიანელობისა და ღირებულების თეორიის ანუ აქსიოლოგიის განვითარების ზეგავლენით უმართლობის სუბიექტურ ელემენტად შეტანილ იქნა მიზანი¹. ცხადია, უმართლობის წმინდა ობიექტურ გაგებასთან შედარებით ეს ფაქტი უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გახლდათ, რადგან ამ პოზიციიდან ობიექტიზმი ნაწილობრივ მაინც იქნა დაძლეული. სუბიექტის ქცევაში მიზნის დადგენით მართლაც ხდება შესაძლებელი ქმედების დადებითი ან უარყოფითი შეფასება. მით უმეტეს, რომ არსებობს ე.წ. მიზნით დაფუძნებული დელიქტი, რომლის მხოლოდ ობიექტური მხარე სრული უზრობა იქნებოდა. მაგალითად, უკვე აღინიშნა, რომ დანაშაულის საკუთრების წინააღმდეგ სხვისი მოძრავი ნივთის მართლწინააღმდეგოდ დაუფლების მიზნითაა დასაზრისებული. მოტივის თვალსაზრისით კი აქ ანგარება ყოველთვის აუცილებელია არ არის, რადგან გამორიცხული არ არის შემთხვევა, როდესაც სუბიექტი სხვის მოძრავ ნივთს სხვისადმი დახმარების მოტივით ეუფლება. უკვე ითქვა იმის შესახებაც, რომ მიზნის გარეშე დანაშაულთა შემადგენლობების ინდივიდუალიზაცია შეუძლებელი იქნებოდა, რადგან ობიექტური მხრივ ანალოგიურ შემადგენლობათა გამოიჯენა. მაგალითად, ნივთის დაზიანება-განადგურება შურისძიების მოტივით და სახელმწიფოს ეკონომიკური საფუძვლისათვის ძირის გამოთხრის მიზნით (საბოტაჟი). უფრო მეტიც, ერთიანი უმართლობის ფარგლებში მიზანი დანაშაულში თანამონაწილეობის დამაფუძნებელი ნიშანია.

¹ Thomas vuterberger Die geistige Situzion der deutschen Strafrchtswissenschaft, Freiburg, 1959, s. 2.

სამწუხაროდ, უმართლობის ცნება არ იცოდა საბჭოურმა სისტემის სამართალმა, გამონაკლისი იყო პროფ. თ. წერეთელი, ხოლო უფრო თანმიმდევრულად იგი განვითარდა პროფ. ო. გამყრელიძის ნაშრომებში¹, უმართლობის ცნება არც თანამედროვე რუსეთის სისტემისმართლებრივ ლიტერატურაშია ცნობილი.

ისმის კითხვა: საკმარისია თუ არა უმართლობის სუბიექტურ ელემენტად მხოლოდ მიზანი? მართლაც, სხვისი ნივთის მითვისების მიზანი არსებობს უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაშიც და მაშინ უმართლობის ცნება შეუძლებელია, რადგან უკიდურესი აუცილებლობა ქმედების მართლწინააღმდეგობას გამორიცხავს. აქედან გამომდინარე, მარტოოდენ მიზანი უმართლობის სუბიექტურ მხარეში საკმარისი არ არის. კერძოდ, შესაძლებელია თუ არა უმართლობის შეგნება? ცხადია, შესაძლებელია, თუმცა დანაშაულის შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის შეგნება ყოველთვის ერთმანეთს არ ემთხვევა. ამჯერად კი საუბარია იმაზე, რომ არსებითად შესაძლებელია უმართლობის შეგნება, რაც აშკარად სცილდება შეგნების წმინდა ფსიქოლოგიურ ცნებას და განზრახვაში, როგორც ბრალის ფორმაში, გადადის. ამ თვალსაზრისით მიზანი განზრახვის ელემენტი ხდება, მაგრამ არა, პირიქით, განზრახვა მიზნის ელემენტი ვერ იქნება, რადგან შესაძლებელია მიზანი განზრახვის, როგორც ბრალის ფორმის, გარეშე, მაშინ, როდესაც პირდაპირი განზრახვის სტრუქტურაში მიზანი გამორიცხული არ არის.

ამრიგად, რაკი შესაძლებელია უმართლობის, როგორც ქმედების შემადგენლობისა და მისი მართლწინააღმდეგობის ერთიანობის შეგნება, მაშინ შესაძლებელია განზრახვა, როგორც ბრალის ერთ-ერთი ფორმა. ამდენად, უმართლობის სუბიექტურ მხარეში შედის არა მარტო მიზანი, არამედ განზრახვაც, როგორც ბრალის ფორმა, მით უმეტეს, რომ განზრახვის, როგორც ბრალის ფორმის, დადგენის გარეშე ბრალის დადგენა შეუძლებელია.

ისმის კითხვა: შესაძლებელია თუ არა უმართლობის სუბიექტურ ელემენტად გაუფრთხილებლობის როგორც ბრალის ფორმის, შეტანა? თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ გაუფრთხილებლობა

¹ ო. გამყრელიძე. სისტემისამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი, თბ., 1989.

წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის დამოკიდებულებით გამოიხატება, მაშინ თვითიმედოვნებისას სუბიექტს უეჭველად აქვს შეგნებული წინდახედულობის ის ნორმა, რომელსაც ის არღვევს. ეს ბუნებრივია, რადგან თვითიმედოვნებისას სუბიექტი ითვალისწინებს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაშასადამე, სუბიექტს შეგნებული აქვს, რომ მის მიერ ჩადენილი ქმედება აკრძალულია წინდახედულობის ნორმით. აქედან გამომდინარე, თვითიმედოვნებისას უმართლობის შეგნება არსებობს, მაგრამ სუბიექტი წინდახედულობის ნორმისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამო არ ითვალისწინებს იმას, რომ მართლსაწინააღმდეგო შედეგის თავიდან აცილების შესახებ მისი იმედი უსაფუძვლოა და, მაშასადამე, ეს შედეგი მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში გარდუვალია. სწორედ ამიტომაც თვითიმედოვნება გაუფრთხილებლობის ერთ-ერთი სახე.

ამრიგად, უმართლობის სტრუქტურაში შესაძლებელია თვითიმედოვნების შეტანაც, რაკი სუბიექტს უმართლობის ტიპი შეგნებული აქვს.

ამ მხრივ სიძნელეს ქმნის დაუდევრობა, რადგან, მისი ტრადიციული გაგების თანახმად, სუბიექტს არა აქვს შეგნებული ნორმით აკრძალული ქმედება, რის გამოც იგი არც მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას არ ითვალისწინებს. აქედან გამომდინარე, დაუდევრობისას, მისი ტრადიციული გაგებით, უმართლობა შეგნებული არ არის. ამიტომ უმართლობის სტრუქტურაში მისი შეტანა ლოგიკური არ არის, თუმცა, თუ სუბიექტს შეუძლია მისი შეგნება, მაშინ დაუდევრობას უმართლობის ცნებასთან არაპირდაპირი კავშირი აქვს.

ამრიგად, თუ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის მსჯელობაა, მაშინ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ნიშნების შეგნება ბრალის ფორმების აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის, რადგან ქმედების მართლწინააღმდეგობის შეგნების ან მისი შეგნების შესაძლებლობის გარეშე ბრალის ფორმები შეუძლებელია. მაშასადამე, თუ დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარეში ბრალის ფორმები შეუძლებელია, უმართლობის სუბიექტურ მხარეში, პირიქით, ბრალის ფორმების დადგენა სავსებით შესაძლე-

ბელია. მით უმეტეს, რომ წინასწარი გამოძიების საქმიანობა ბრალის ფორმების გარეშე შეუძლებელია. მართლაც, თუ უმართლობის სტრუქტურაში დადგენილი არ არის განზრახვა ან გაუფრთხილებლობა, მაშინ სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემის საკითხი ვერ გადაწყდება, მით უმეტეს ვერ გადაწყდება ბრალის ფორმების გარეშე საბრალდებო დასკვნის შედგენის საკითხიც.

ამრიგად, უმართლობის, როგორც ქმედების შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობის, სტრუქტურაში იგულისხმება არა მარტო მიზანი, როგორც ეს სისხლის სამართლის ნეოკლასიკურ მიმართულებაშია მიღებული, არამედ ბრალის ფორმებიც, რადგან ამ უკანასკნელთა გარეშე წინასწარი გამოძიების საქმიანობა შეუძლებელია. ცხადია, ბრალის ფორმების დადგენა ბრალის დადგენას არ უდრის, ისევე როგორც ფორმის დადგენა შინაარსის დადგენა ჯერ კიდევ არ არის. ჟს იმას ნიშნავს, რომ ბრალის ფორმებიდან ბრალზე უკუდასკვნა ინდუქციურია, ე.ი. სავარაუდოა, ალბათურია და არა კატეგორიული, რომელიც მხოლოდ სასამართლოს საქმეა.

ბრალი და დანაშაულის ცნება

§1. სუბიექტური შერაცხვის პრინციპი სისხლის სამართალში

სისხლის სამართალი, როგორც უკვე აღინიშნა, ქმედების სამართალია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი პასუხს აგებს არა მისი ხასიათისათვის, მრწამსისა თუ აზრთა წყობისათვის, არამედ სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედებისათვის. აღნიშნული ქმედება ანუ დანაშაული ნეგატიური პასუხისმგებლობის ობიექტია. დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედება ობიექტური შერაცხვის კრიტერიუმია, ხოლო ბრალი, რომელიც ამ ქმედების ჩადენაში გამოიხატება, სუბიექტური შერაცხვის პრინციპს გამოხატავს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანს აქვს უნარი და თვისება, რომ პასუხისმგებლობით მოეკიდოს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე თავის მოვალეობას და თავისი ქმედებით დაამკვიდროს მაღალზნეობრივი ცხოვრების წესი. ამ ვითარების ფონზე ძნელი არაა იმ დასკვნის გაკეთება, რომ სისხლის სამართალში, რომელშიც ნორმატიული მოთხოვნის მინიმუმია გამოხატული, შესაძლებელია მართლზომიერი ქმედება, როგორც მართლწესრიგში სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის გადაყვანის ხერხი. მართლზომიერი ქმედების ჩადენის ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება კი ამ ვალდებულების პრაქტიკული აღსრულებისა და მართლწესრიგის შექმნის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის ქმედება არაა მონყვეტილი მიზეზ-შედეგობრივ კავშირურთიერთობებს, ადამიანი განსაზღვრულ ფარგლებში მაინც თავისუფალია თავის გადანყვეტილებებში, რამდენადაც იგი უმაღლეს ღირებულებათა დამკვიდრებისთვისაა მოწოდებული. თავისუფლება კი თვითნებობა კი არა, არამედ ზღვარდებულია პასუხისმგებლობით, რომელსაც თავისუფლება აუცილებლობაში (მორალურ თუ მართლზომიერ ქმედებაში) გადაჰყავს. ამ ვითარების გამო ადამიანს შეუძლია იმოქმედოს არა მარ-

ტო პასუხისმგებლობით, არამედ უპასუხისმგებლობის ვითარებაშიც და, მაშასადამე, ნეგატიური პასუხისმგებლობაც დაიმსახუროს.

ცხადია, ადამიანს იშვიათად არ სდევს თან ვითარება, როდესაც ის იძულებულია იმოქმედოს თავისი ნების წინააღმდეგ, გამოიწვიოს საზოგადოებრივად მავნე შედეგებიც. ამ ვითარებაში დგება საკითხი იმის შესახებ, შეერაცხოს თუ არა სუბიექტს ბრალად ეს შედეგები? თუ გავიხსენებთ უკიდურესად დაბალი სამართლებრივი კულტურის ისტორიულ ეპოქებს, როდესაც ასამართლებდნენ საგნებსაც თუ ცხოველებსაც, მაშინ ადვილი მისახვედრია, რომ ობიექტური შეერაცხვა ანუ პასუხისმგებლობა არაბრალეულად გამოწვეული ზიანისათვის უჩვეულო მოვლენა არ იქნებოდა. ამიტომაც, რომ სუბიექტური შეერაცხვის პრინციპი უფრო მოგვიანებით, შედარებით უფრო მაღალი სამართლებრივი კულტურის ფონზე, გაცნობიერდა და თანდათან დამკვიდრდა კიდევ საზოგადოებრივ პრაქტიკაში. ამ ვითარებამ, თავის მხრივ, გამოიწვია სუბიექტური შეერაცხვის კრიტერიუმების შემუშავება, რადგან უამისოდ შეუძლებელი გახდა იმის გარკვევა, როდის და რა პირობებში შეიძლება ადამიანი გახდეს თავისი ქმედებისა და მისი შედეგების სუბიექტური ანუ ბრალეული მიზეზი. ამიტომაც, რომ სისხლის სამართლის კოდექსებში ასეა თუ ისე მინიშნებულია შეერაცხადობისა და მისი კრიტერიუმების შესახებ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 33-ე მუხლში მითითებულია შეერაცხეოფაზე ასაკის გამო, ე.ი. ნათქვამია, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა არ დაეკისრება იმ ჰორს, ვისაც მართსანწინააღმდეგო ქმედების ჩადენამდე არ შესრულებია თოთხმეტი წელი. ეს არის მინიმალური ასაკი, მაშინ, როდესაც მთელი რიგი დანაშაულის შემადგენლობა სპეციალური სუბიექტობისას უფრო მაღალი ასაკის პირს თუ შეუძლია. მეორე მხრივ, ეს ასაკობრივი ნიშანი რამდენადმე ფორმალურია, რადგან კონკრეტულ შემთხვევაში ნებითა და ინტელექტით უფრო მაღლა შეიძლება იდგეს ის პირი, რომელსაც თოთხმეტი წლის ასაკამდე არ მიუღწევია, მაგრამ მაინც ეს ფორმალური მომენტი (განსაზღვრული აზრით, სამართლებრივი ფიქცია) პრაქტიკული მიზანშეწონილობით აიხსნება.

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკი¹ შერაცხადობის ერთი ნიშანია, ხოლო მისი მეორე ნიშანია ადამიანის სულიერი ჯანმრთელობა, რაც საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 34-ე მუხლში შერაცხადობის სამედიცინო კრიტერიუმების სახითაა გადმოცემული, როდესაც სუბიექტს ამა თუ იმ სახის სულიერი დაავადების გამო არ შეუძლია პასუხი აგოს თავისი ქმედებისათვის. ბოლოს, არსებობს ე.წ. შეზღუდული შერაცხადობაც, როდესაც სუბიექტს ამა თუ იმ ფსიქიკური გადახრის გამო არა აქვს უნარი სრულიად გააცნობიეროს თავისი ქმედების მართლსაწინააღმდეგო ხასიათი. მით უმეტეს, რომ შეზღუდული შერაცხადობის არასრულწლოვანი თავისუფლდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, ხოლო შეზღუდული შერაცხადობის სრულწლოვანი პირის მიმართ ზოგჯერ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიებაც.

ამრიგად, შერაცხადობის შესახებ ეს მოკლე მსჯელობაც ადასტურებს, რომ კანონმდებელი ადგენს მის იურიდიულ-ფსიქოლოგიურ და სამედიცინო კრიტერიუმებს, რაც, საბოლოო ჯამში, სასამართლო შეფასების ობიექტია, რადგან შერაცხადობა სპეციალური, იურიდიული ცნებაა და ნიშნავს ადამიანის უნარს, ინტელექტუალურად გააცნობიეროს თავისი ქმედების არა მარტო ფაქტობრივი მხარე, არამედ მისი სოციალურ-სამართლებრივი (მართლწინააღმდეგობა) და საკუთარი ნებისყოფით მართოს ეს ქმედება, ე.ი. თავი შეიკავოს აკრძალული ქმედების ჩადენისაგან ან შეგნებულად განახორციელოს მართლწომიერი ქმედების ვალდებულება. არსებითად რომ ვთქვათ, შერაცხადობას ის საზრისი აქვს, რომ სუბიექტს დაეკისროს პასუხისმგებლობა როგორც მართლწესრიგის შექმნისათვის (პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტი), ისე მართლწესრიგის ხელყოფისათვის (პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტი). ყოველივე ეს სუბიექტური შერაცხვის პრინციპს აფუძნებს,

¹ ვფიქრობთ, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკი (14 წელი) გადასასინჯია, რადგან პასუხისმგებლობა, როგორც ვალდებულებისადმი დამოკიდებულება, უფრო მაღალი ასაკის მქონე პირის თვისებაა, გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია ამ მხრივ ქართული ყოფა-ცხოვრებისა და სამართლის ტრადიციაც.

რომელსაც უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო წმინდა მორალური თვალსაზრისით (სისხლის სამართალში ობიექტური შერაცხვა ამორალურია), არამედ სამართლიანობის თვალსაზრისითაც, რადგან სუბიექტი ნეგატიური წესით პასუხს აგებს არა მარტო მისი ქმედებისა და შედეგებისათვის, არამედ ამ ქმედებაში გამოხატული ბრალის ხასიათის, ფორმისა და ხარისხის შესაბამისად. სუბიექტური ანუ ბრალეული შერაცხვის პრინციპს ის მნიშვნელობაც ენიჭება, რომ ნეგატიური პასუხისმგებლობა სამაგიეროს მიზლვა კი არაა, არამედ მიზნად ისახავს მსჯავრდებულში პასუხისმგებლობის აღდგენას, რათა იგი საზოგადოებას დაუბრუნდეს თავისი მოვალეობისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების სულისკვეთებით.

ამრიგად, სისხლის სამართალში სუბიექტური შერაცხვის პრინციპი, რომელიც, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, საყოველთაოდაა აღიარებული, სამართლებრივი კულტურის უაღრესად დიდი მონაპოვარია, რადგან მასში სინთეზურადაა შერწყმული ჰუმანიზმის, სამართლიანობის, ადამიანში პასუხისმგებლობის აღზრდისა და სხვა ამგვარი პრინციპიც, რომელთაც დანაშაულებათა წინააღმდეგ სისხლის სამართლებრივი ბრძოლისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვთ. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ქართული სამართლებრივი კულტურაც, ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ ბრალის ფორმებზე მსჯელობა იმ დროს, როდესაც დასავლეთის ზოგიერთ ქვეყანაში არა მარტო ობიექტური შერაცხვის პრინციპი მოქმედებდა, არამედ ინკვიზიციის უაღრესად ამაზრზენი ფორმები მძვინვარებდა.

§2. ბრალის თეორიები

სისხლის სამართალში სუბიექტური შერაცხვის პრინციპი ბრალის პრობლემატიკაში გამოვლინდა. ეს პრობლემა კი საკმაოდ რთული გამოდგა. მიუხედავად ამისა, დღემდე ცნობილია ბრალის ორი ძირითადი თეორია: ფსიქოლოგიური და „ნორმატიულად“ წოდებული ნორმატივისტული თეორია. ასახელებენ ბრალის ფსიქოლოგიურ-ნორმატიულ თეორიასაც, მაგრამ ეს უკანასკნელი ცალკე განხილვას მოითხოვს.

თავდაპირველად შევეხოთ ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიას.

ეს თეორია ბატონობდა დანაშაულის ცნების კლასიკურ მოდელში (ლისტ-ბელინგის მოძღვრება), ვიდრე გერმანიაში ეს თეორია ბრალის შეფასებით თეორიად არ შეიცვალა. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია ბატონობდა ყოფილ საბჭოთა კავშირში და ბატონობს თანამედროვე რუსეთის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც.

I. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის თანახმად, ბრალი არის ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება, რომელიც განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით გამოიხატება.

როგორც ვხედავთ, ბრალის ცნებაში არსებითია ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება. ეს ფსიქიკური დამოკიდებულება ფსიქოლოგიური კვლევის საგანია. ამიტომაც, რომ ბრალი ამ თეორიაში ფსიქოლოგიური ცნებაა. უფრო მეტიც, თვით ბრალის ფორმებიც, ამ ლოგიკით, ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების სახეებია.

ამრიგად, ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია ბრალის ცნებასა და ფორმებს ფსიქოლოგიაში ეძებს და ამიტომ იწოდება იგი ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიად. ბრალი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების ანუ სუბიექტის ქცევის მოტივისა და მიზნისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია, მაგრამ ამ ფსიქიკურ დამოკიდებულებაზე ბრალის დაყვანა ბრალის პრობლემატიკაში ფსიქოლოგიზმია. ამის საბუთად რამდენიმე არგუმენტს დავასახელებთ.

1. დავას არ იწვევს ის ფაქტი, რომ ბრალი ქმედებისა მართლწინააღმდეგობის გარეშე არ არსებობს. ქმედების მართლწინააღმდეგობა, როგორც მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების დარღვევა, ბრალის დადგენის აუცილებელი ლოგიკური წინამძღვარია. მართლწინააღმდეგობის ცნება კი სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებას მოითხოვს, რადგან ქმედების მართლზომიერების ცნების გარეშე ქმედების მართლწინააღმდეგობის ცნების დადგენა შეუძლებელია.

ცხადია, მართლწინააღმდეგობის ცნება სამართლებრივი ურთიერთობის პრობლემატიკას მოითხოვს, ხოლო სამართლებრივი

ურთიერთობა, ცხადია, ფსიქოლოგიური კვლევის ობიექტს არ წარმოადგენს.

ამრიგად, რაკი ბრალი ქმედების მართლწინააღმდეგობის ცნებას მოითხოვს, ხოლო მართლწინააღმდეგობის ცნება ფსიქოლოგიური კვლევის ობიექტი არ არის, ბრალის ცნება ლოგიკურად სცილდება ფსიქოლოგიის სფეროს. უფრო მეტიც, ბრალის ცნება სამართლებრივი ურთიერთობის ან საერთოდ ნორმატიული ურთიერთობის გარეშე არ არსებობს. კერძოდ, თუ სუბიექტი ნორმატიულად არ არის ვალდებული იმოქმედოს აქტიურად ან თავი შეიკავოს რაიმე ანტისაზოგადოებრივი ქმედებისაგან, ბრალის საკითხი არც დაისმის.

2. ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება არსებობს ქმედების მართლზომიერების ვითარებაშიც. მაგალითად, აუცილებელი მოგერიებისას სუბიექტის მოქმედებას თავისი ან სხვისი სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზანი წარმართავს. ამ შემთხვევაში ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი მომგერიებლის ფსიქიკური დამოკიდებულება უეჭველად არსებობს, მაგრამ ეს ფსიქიკური დამოკიდებულება არ შეიძლება ბრალად ჩაითვალოს, რადგან მომგერიებლის ქმედება მართლზომიერია. მაშასადამე, ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება არსებობს ქმედების მართლზომიერების ვითარებაშიც. ცხადია, ამგვარი ფსიქიკური დამოკიდებულება არსებობს ქმედების მართლწინააღმდეგობის შემთხვევაშიც. ამ ლოგიკით აშკარაა, რომ ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი „ფსიქიკური დამოკიდებულება“ ნებისმიერი (ნებისყოფითი) ქცევის ფსიქოლოგიური კონცეფციის სინონიმია. მაშასადამე, ბრალის ცნება ნებისმიერი ქცევის ფსიქოლოგიურ კონცეფციას ემთხვევა.

3. ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიაში ბრალის ფორმებიც ფსიქოლოგიური ცნებებია, როგორც ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების სახეები. სინამდვილეში კი უკვე არაპირდაპირი (ევენტუალური) განზრახვა შეიცავს ისეთ შეფასებით ელემენტს, როგორიცაა მართლწინააღმდეგო შედეგებისადმი სუბიექტის გულგრილი დამოკიდებულება. ისიც აღსანიშნავია, რომ არსებობს სამსახურებრივი გულგრილობა, რომელიც დაუდე-

ვრობის სინონიმია (საქ. სსკ. 342-ე მუხლი). მაშასადამე გულგრილობის შეფასებითი ცნება საერთოა როგორც არაპირდაპირი განზრახვისათვის, ისე დაუდევრობისათვის, მაშინ, როდესაც ფსიქოლოგიურად მათ შორის არსებითი სხვაობაა. კერძოდ, არაპირდაპირი განზრახვისას სუბიექტი ითვალისწინებს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაშინ, როდესაც დაუდევრობისას სუბიექტი ამ შედეგის დადგომას არ ითვალისწინებს.

4. განსაზღვრული შეფასებითი მიდგომის გარეშე არც თვითიმედოვნება არსებობს. კერძოდ, სუბიექტი ითვალისწინებს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ იგი უსაფუძვლოდ (ძველი ტერმინოლოგიის – ქარაფშუტულად) ვარაუდობს მის თავიდან აცილებას. მაშასადამე, წმინდა ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით თვითიმედოვნების დასაბუთება შეუძლებელია.

5. დაუდევრობის დასაბუთება ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის არქილევსის ქუსლია. მართლაც, დაუდევრობის სუბიექტი არ აცნობიერებს წინდახედულობის ნორმით აკრძალულ ქმედებას და არც მის მართლსაწინააღმდეგო შედეგს ითვალისწინებს. თუ ეს ასეა, მაშინ როგორღაა აქ შესაძლებელი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი სუბიექტის ფსიქიკური დამოკიდებულება? ამიტომ, რომ ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიაში დაუდევრობისას მთელი სიმძიმე სუბიექტის შესაძლებლობაზეა გადატანილი, მაშინ, როდესაც პასუხი უნდა გაეცეს იმ კითხვას, თუ რატომ არ აცნობიერებდა სუბიექტი თავის ქმედებას და არ ითვალისწინებდა ამ ქმედების მართლსაწინააღმდეგო შედეგს?

6. ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიაში გაუგებარია, თუ ვის წინაშეა სუბიექტი ბრალეული და პასუხისმგებელი თავისი ბრალეული ქმედებისათვის? მართლაც, ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება, როგორც ფსიქოლოგიური კვლევის ობიექტი, გატანილია ნორმატიული ურთიერთობის გარეთ, მაშინ, როდესაც ბრალის ცნება უეჭველად გულისხმობს ბრალს განსაზღვრული ინსტანციის (სინდისის, ისტორიის, სახელმწიფოს და ა.შ.) წინაშე. სისხლის სამართალში სუბიექტი პასუხისმგებელია სახელმწიფოს წინაშე, რაკი იგი არღვევს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნებს. მაშასადამე, სუბიექტს ბრალი

სახელმწიფოს წინაშე მიუძღვის თავისი მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისათვის. ამის დასაბუთება კი აუცილებლობით მოითხოვს დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას სახელმწიფოსა და სისხლის სამართლის სუბიექტს შორის, რადგან სისხლის სამართლის სუბიექტი სახელმწიფოს წინაშეა ვალდებული თავის მართლზომიერი ქმედებით განახორციელოს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა და შექმნას მართლწესრიგი. მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ბრალეულად ჩადენისათვის კი ნეგატიურადაა პასუხისმგებელი სახელმწიფოს წინაშე.

7. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის ლოგიკურ წანამძღვარს წარმოადგენს მტკიცება, რომ სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა დანაშაულის ჩადენის გამო წარმოიშობა. ირკვევა, რომ დანაშაულის ჩადენა წინ უსწრებს სისხლისსამართლის ან წინდახედულობის ნორმას, მაგრამ მაშინ დანაშაული მართლსაწინააღმდეგო ქმედება ვერ იქნება. დანაშაული კი ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე არ არსებობს. ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე „დანაშაულის“ გაგება მისი წმინდა სოციოლოგიური გაგებაა. ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე ბრალის გაგება კი არაფერია, თუ არა ბრალის დაყვანა ქცევის ფსიქოლოგიურ კონცეფციაზე, რაც ბრალის პრობლემატიკაში ფსიქოლოგიზმია. მაშასადამე, დანაშაულის წმინდა სოციოლოგიური გაგება (მისი მართლწინააღმდეგობის გარეშე) ბრალის წმინდა ფსიქოლოგიური გაგების ლოგიკური წანამძღვარია. შემთხვევითი არაა, რომ დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეა ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის მეთოდოლოგიური წანამძღვარია, რადგან ამ ლოგიკით დანაშაული წინ უსწრებს სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას და, მაშასადამე, ამ ურთიერთობის გარეშე არსებობს.

ამრიგად, დანაშაულის წმინდა სოციოლოგიური გაგება (სოციოლოგიზმი დანაშაულის ცნებაში) ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის (ფსიქოლოგიზმი ბრალის ცნებაში) გაგების ლოგიკური წანამძღვარია.

8. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის ლოგიკით, ბრალი დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის აუცილებელი ელემენტია. დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება ავტომატურად არ უდრის მის მართლწინააღმდეგობას. მაშასადამე, ბრალი არსებობს ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე, ან პირიქით, ბრალი წინ უსწრებს ქმედების მართლწინააღმდეგობას და ბრალი ამ უკანასკნელის ელემენტია. აშკარაა, რომ „ბრალი“ ნებისყოფითი ქცევის სინონიმია. ამ ნიადაგზე კი დანაშაულის ნიშნების შემადგენლობის მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ლოგიკური კავშირი შეუძლებელია.

9. თუ ბრალი დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ელემენტია, მაშინ ბრალის დადგენა წინასწარი გამოძიების სტადიაზე ხდება, მაგრამ მაშინ, ჯერ ერთი, გაუგებარია, თუ რას აკეთებს სასამართლო. მეორეც, როგორაა შესაძლებელი არაბრალეულობის პრეზუმფცია?

10. თუ ბრალი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულებაა, მაშინ იგი (ბრალი) შეფასებითი ცნება ვერ იქნება. ამ ლოგიკით კი სისხლის სამართლის საქმეზე მართლმსაჯულების განხორციელება შეუძლებელია, რადგან სუბიექტის ბრალის, მისი ხარისხის, თვით ქმედების შეფასება მართლმსაჯულების არსებაა. მით უმეტეს შეუძლებელია ამ ლოგიკით ბრალის ცნებაში გასაციცხოვის დასაბუთება, რადგან ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების, როგორც ნებისმიერი (ნებისყოფითი) ქცევის სინონიმის, გაკიცხვა შეუძლებელია და სხვა არაფერია, თუ არა ფსიქოლოგიურ ცნებაზე ნორმატიული ძალადობა.

11. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის ლოგიკით, ბრალის სოციალური არსის დასაბუთება შეუძლებელია. ამიტომ იყო, რომ ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის არაერთი წარმომადგენელი ბრალის არსს საზოგადოებრივი ღირებულებებისადმი სუბიექტის უარყოფით დამოკიდებულებაში ხედავდა, მაშინ, როდესაც, როგორც სწორად შენიშნეს პროფ. თ. წერეთელმა და ვ. მაყაშვილმა, საზოგადოებრივი ღირებულებებისადმი ამგვარი უარყოფითი დამოკიდებულება

გაუფრთხილებლობისათვის (კერძოდ, დაუდევრობისათვის) უცხოა¹.

12. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია უძლურია დაასაბუთოს სასჯელის მიზნები. კერძოდ, თუ ბრალი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულებაა, მაშინ გაუგებარია, თუ რა გავლენა უნდა მოახდინოს სასჯელმა მსჯავრდებულზე, რადგან ამგვარი ფსიქიკური დამოკიდებულების გარეშე საერთოდ შეუძლებელია ადამიანი, როგორც ნებისმიერი ქცევის სუბიექტი.

ამრიგად, ბრალის ფსიქოლოგიური თეორიის გაზიარება შეუძლებელია, რადგან ამ ლოგიკით ბრალი ფსიქოლოგიის ცნებაა, რაც ბრალის პრობლემატიკაში აშკარა ფსიქოლოგიზმია, ე.ი. ნებისმიერ ქცევის ფსიქოლოგიურ კონცეფციაზე ანუ მოტივსა და მიზანზე ბრალის დაყვანა. ამ დაყვანის ლოგიკურ საფუძველს წარმოადგენს დღემდე გავრცელებული მტკიცება, რომ დანაშაულის ნებისმიერი ქცევის სახესხვაობაა. ამ დებულებაში დანაშაული ნებისმიერ ქცევაზეა დაყვანილი, ხოლო ამ ლოგიკით ბრალი, როგორც ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება, სავსებით ლოგიკურია.

ამრიგად, ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია სუბიექტის ქცევის მოტივსა და მიზანზე ბრალის დაყვანის შედეგია. ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების მოწყვეტით ბრალის ცნება შეუძლებელია, მაგრამ ბრალი ამ ფსიქიკურ დამოკიდებულებაზე არ დაიყვანება, რადგან ბრალი ფსიქოლოგიურ ცნებას არ წარმოადგენს. ეს ბუნებრივია, რადგან ბრალის ცნება ადამიანის ფილოსოფიური პრობლემატიკისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია. გარე სინამდვილასადმი ადამიანის დამოკიდებულება „ფსიკურ დამოკიდებულებაზე“ არ დაიყვანება, ისევე, როგორც ადამიანის ფილოსოფიური პრობლემა ნებისყოფის სუბიექტის ფსიქოლოგიურ ცნებაზე არ შეიძლება იქნეს დაყვანილი.

აშკარაა, რომ ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია მოწყვეტილია ნორმატიული ურთიერთობის ცნებასა და პრობლემას, რის გამოც

1 Т.В. Церетели, В. Г. Макашвили, Понятие вины в уголовном праве, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“ ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986. №2, გვ. 79.

ბრალი წმინდა ფსიქოლოგიური ცნება აღმოჩნდა, მაშინ, როდესაც ბრალის ცნება ნორმატიული ურთიერთობის გარეშე არ არსებობს. კერძოდ, ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულების დარღვევის გარეშე ბრალის ცნება არ არსებობს. აქედან გამომდინარე, ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი დამოკიდებულება ბრალის ცნების არსებითი მომენტი. ცხადია, ეს დამოკიდებულება არ შეიძლება ფსიქიკურ დამოკიდებულებაზე იქნეს დაყვანილი, რადგან ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულების შეგნება მისი პრაქტიკული აღსრულების აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის. ამ საკითხებს მოგვიანებით შევეხებით. ამჯერად კი შევეცდებით, მოკლედ გადმოვცეთ ბრალის შეფასებითი ანუ „ნორმატიულ“ თეორიად წოდებული ნორმატივისტული თეორია.

II. ბრალის შეფასებითი თეორია ხშირად „ნორმატიულ“ თეორიად იწოდება. „ნორმატიულობის“ წინააღმდეგ არაფერი გვაქვს, მაგრამ საქმის ვითარება ასე მარტივი არ არის. კერძოდ, ბრალის შეფასებითი თეორია არსებობს გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში. სამწუხაროდ, გერმანულ კოლეგებს სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება არ გააჩნიათ. მათ არც სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ცნება აქვთ შემუშავებული. ამიტომ, როგორც უკვე ითქვა, მართლწინააღმდეგობის ცნებასთან დაკავშირებით, იქმნება ნორმატივიზმი. კერძოდ, გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში საყოველთაოდაა აღიარებული ნორმა, როგორც ჯერარსი, რაც არსში ანუ მართლწესრიგში სამართლებრივი ურთიერთობის მეშვეობით გადადის. სამართლის ნორმის აღიარება სამართლებრივი ურთიერთობის უგულებელყოფისას ქმნის ვითარებას, როდესაც ნორმა მართლწესრიგში არ გადადის. უფრო მეტიც, ამ ლოგიკურ ვითარებაში ნორმა მონყვეტილია მართლწესრიგისაგან, როგორც არსისაგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი სამყარო. ეს ვითარება კი სხვა არაფერია, თუ არა ნორმატივიზმი. ამ ნიადაგზე კი ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია, რადგან მართლწესრიგისაგან მონყვეტილ ნორმას ქმედება, როგორც სოციალური სინამდვილის მოვლენა, ვერსად შეხვდება და მას ვერ გადაკვეთს, ვერ დაუპირისპირდება. ქმედება ნორმას მხოლოდ მაშინ შეხვდება და მართლწესრიგში

მის გადასვლას შეაფერხებს, როდესაც არსებობს სამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმა. თუ მართლწომიერი ქმედება ქმნის მართლწესრიგს, მაშინ აშკარაა, რომ მართლსაწინააღმდეგო ქმედება აჩერებს მართლწესრიგში ნორმის გადასვლას, რის შედეგადაც მართლწესრიგი ვერ შეიქმნება. მაშასადამე, თუ მართლწომიერი ქმედება მართლწესრიგის შექმნაა, მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, პირიქით, მართლწესრიგის ხელყოფას წარმოადგენს.

ამრიგად, სამართლებრივი ურთიერთობის გარეშე იქმნება ნორმატივიზმი, ე.ი. სამართლის ნორმის მართლწესრიგისაგან მოწყვეტის ტენდენცია, რომლის ლოგიკით მართლწინააღმდეგობის ცნება შეუძლებელია ან, პირიქით, სოციოლოგიზმი, ე.ი. მართლწესრიგზე სამართლის ნორმის დაყვანა, რომლის ლიგიკითაც მართლწინააღმდეგობის ცნება ვერ დასაბუთდება, ამიტომ აუცილებელია სამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმა, აქედან გამომდინარე, სამართლებრივი ურთიერთობის გარეშე არც მართლწინააღმდეგობაა შესაძლებელი და არც ბრალი.

ამრიგად, სამართლებრივი ურთიერთობის უგულებელყოფის გამო ბრალის შეფასებით თეორიებს ბრალის ნორმატივისტული თეორიები უნდა ეწოდოს. ამ თეორიების ერთ-ერთი უზოგადესი თეზისის თანახმად, ბრალის არსი გასაკიცხობაში მდგომარეობს. ეს დებულება არსებითად სწორია, რადგან ბრალი უეჭველად გასაკიცხია, მაგრამ მთელი პრობლემა ისაა, თუ რა არის ბრალი, როგორც გაკიცხვის ობიექტი? სამწუხაროდ, ბრალის ნორმატივისტულ თეორიებში ბრალის ცნება მისი ლოგიკური ფორმით სრულყოფილად მოპოვებული არ არის. ამიტომაც, რომ ამ თეორიებში ბრალის არსი ცალკეული დებულების სახით გამოითქმის. კერძოდ, ამტკიცებენ, რომ ბრალი არის „ხასიათის პროდუქტი“ ან „დამნაშავეის ცხოვრების წესის შედეგი“, „სხვაგვარად მოქმედების შესაძლებლობა“, ან როგორც სამართლებრივად გასაკიცხი განწყობა“, ან როგორც „დანაშაულის სუბიექტური შემადგენლობის შეფასება, მოვალეობის საწინააღმდეგოდ ნების ფორმირების“¹ გამო და ა.შ. ყველაზე ზოგადი

¹ Zu Dohna, Aufbau der Verbrechenslehre, Bonn 1950, s.39.

ფორმით ბრალის ნორმატიული თეორიის არსი შეიძლება გამოითქვას როგორც დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგი ქმედებისადმი შინაგანი დამოკიდებულების გასაკიცხობა. ბრალის შესახებ შეფასებითი მსჯელობა – ესაა მსჯელობა ქმედების – მოქმედის – დამოკიდებულების შესახებ. იგულისხმება, რომ თავისი ქმედებისადმი შინაგანი დამოკიდებულება შეიძლება ჰქონდეს ფიზიკურ და არა იურიდიულ პირს¹.

ბრალი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი სუბიექტის შინაგანი დამოკიდებულებისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია, მაგრამ ეს „შინაგანი დამოკიდებულება“ იმდენად გაურკვეველია, რომ მასში „ფსიქიკური დამოკიდებულება“ შეიძლება ვიგულისხმოთ, თუმცა ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია ჯერ კიდევ რ. ფრანკმა უარყო (1907 წ.) და სათავე ბრალის შეფასებით თეორიას დაუდო.

ბრალის თეორიის გერმანულ მოდელებს ვრცელი გამოკვლევა უძღვნა სამართლის დოქტორმა მ. ტურავამ² ბრალის ნორმატივისტული თეორიები კიდევ უფრო ვრცლად და მაღალნიჭიერად განიხილა იურიდ. მეცნ. კანდიდატმა ლაშა-გიორგი კუტალიამ³. ამიტომ ამ ნაშრომებზე დაყრდნობით შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ბრალის პრობლემატიკის ყველა ის სიძნელე, რაც ბრალის ნორმატივისტულ თეორიებში იჩენს თავს, უპირველეს ყოვლისა მეთოდოლოგიური ხასიათისაა. აქ, როგორც ჩანს, გადამწყვეტია არსისა და ჯერარსის მიმართების ფილოსოფიური პრობლემა. ნორმატივიზმი, როგორც არსისაგან (მართლწესრიგისაგან) სამართლის ნორმის მოწყვეტის შედეგი, კანტიანიზმის ლოგიკური გაგრძელებაა, რადგან ცნობილია, რომ კანტმა არსი და ჯერარსი ერთმანეთს ვერ დაუკავშირა და ჯერარსი არსისაგან მოწყვეტილი აღმოჩნდა. ჰეგელმა, პირიქით, ჯერარსი არსზე დაიყვანა, რაც საბჭოთა და პოსტ-საბჭოთა სივრცის სისხლისსამართლებრივი ლიტერატურის მეთოდოლოგიური საფუძველი აღმოჩნდა. კერძოდ, დებულება, რომ დანაშაული არის იურიდიული ფაქტი, რომელიც ქმნის სისხლისსამართ-

¹ Baumann /Weber/ Mitsch, strafrecht, Alegemiener Teil, 1995, s. 395.

² M. Turawa , Straftasysteme in rechtsvergleichender sicht unter besonderer Beru-sichtigung der schuldbegriffs, Berlin, 1997.

³ ლაშა-გიორგი კუტალია, ბრალი სისხლის სამართალში, თბ., 2000.

ლებრივ ურთიერთობას, სხვა არაფერია, თუ არა სისხლს სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის უგულებელყოფა და დანაშაულის სოციოლოგიურ ცნებაზე დაყვანა.

ბრალის პრობლემატიკაში არსისა და ჯერარსის მიმართების მნიშვნელობის ნათელსაყოფად მოკლედ შევეხებით ნორმატივიზმის უკიდურესი სახის სპეციფიკურ გამოვლენას, რომელიც „ფინალური თეორიის“ სახელითაა ცნობილი. ამ თეორიის ფუძემდებელია გერმანელი კრიმინალისტი ჰანს ველცელი. ეს თეორია წარმოდგება ადამიანის მოქმედების მიზნობრივი ბუნებიდან, რადგან ამ თეორიის თანახმად, ადამიანის მოქმედება ბრმა მიზნობრიობაზე ამაღლებასა და მიზნობრივ ზედეტერმინაციას გულისხმობს. აქედან გამომდინარე, განზრახვა, ამ თეორიის თანახმად, ბრალის ფორმა კი არაა, არამედ თვით ფინალური ქმედების ელემენტი, როგორც ფსიქოლოგიური ცნება. თუ განზრახვა ბრალის ფორმა არაა, მაშინ, როგორაა შესაძლებელი ბრალი? „ფინალიზმის“ თანახმად, ბრალი არის მოსამართლის შეფასებითი მსჯელობა, რომელიც მიმართულია დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩამდენი პირის წინააღმდეგ, როგორც ამ პირის პერსონალური გაკიცხვა. საკითხავია: რისთვის იკიცხება სუბიექტი, თუ იგი განზრახ, ე.ი. ბოროტი ნების მიხედვით, არ მოქცეულა? უფრო მეტიც, გაუფრთხილებლობა „ფინალური ზედეტერმინაციის“ ელემენტი ვერ იქნება და მაშინ „ფინალიზმში“ გაუფრთხილებლობის, როგორც ბრალის ფორმის, დასაბუთება, შეუძლებელია. ამგვარ ლოგიკურ ვითარებაში ბრალი, როგორც მოსამართლის შეფასებითი მსჯელობა, არსებითად მოწყვეტილია ადამიანის ფსიქიკურ სამყაროს. მართლაც, თუ განზრახვა ბრალის ფორმა კი არაა, არამედ ფინალური ქმედების ბუნებრივი, ფსიქოლოგიური ელემენტი, მაშინ ეს არის განზრახვის, როგორც ბრალის ფორმის, უგულებელყოფა, მისი ფსიქოლოგიზაცია. ამ ვითარების ფონზე გაუგებარია, თუ საიდან იღებს სათავეს ბრალი, როგორც სუბიექტის პერსონალური გაკიცხვა? ნაცვლად იმისა, რომ ბრალი დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩამდენი პირის თავში აღმოვაჩინოთ, „ფინალურ თეორიაში“ ბრალი, როგორც ამ თეორიის კრიტიკოსებმა აღნიშნეს, მოსამართლის თავ-

შია გადატანილი, ეს იმიტომ მოხდა, რომ „ფინალიზმში“ ბრალი, როგორც შეფასებითი მსჯელობა, არსებითად მოწყვეტილია ბრალის ფორმებს, ხოლო ეს პოზიცია, თავის მხრივ, არსისაგან ჯერ-არსის მოწყვეტის ზოგადმეთოდოლოგიური ტენდენციით აიხსნება.

ამრიგად, ბრალის ნორმატივისტული თეორია ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიასთან შედარებით, წინადადებული ნაბიჯია, რადგან მართებულადაა დაკავშირებული გასაკიცხობასთან, მაგრამ, სამწუხაროდ, ბრალი, როგორც გაკიცხვის ობიექტი, ცნების ლოგიკურ ფორმაში ძნელად მოსახელთებელი გამოდგა. ბრალის არსი მისი ცალკეული ფრაგმენტების გადმოცემით არ ამოიწურება, ბრალი, დიახაც, გასაკიცხია და იგი სწორედ მოსამართლემ (სასამართლომ) უნდა შეაფასოს, მაგრამ ბრალი, როგორც გაკიცხვის ობიექტი, გაკიცხვამდე უნდა არსებობდეს. ცხადია, გაკიცხვას, შეფასებას ბრალის შექმნა არ შეუძლია, რადგან შეფასება თავის საგანს უკვე მოცემულად გულისხმობს.

III. რაც შეეხება ბრალის ფსიქოლოგიურ-ნორმატივისტულ თეორიას, იგი როგორც წესი, ფსიქიკურისა და ნორმატივისტულის მექანიკური ნარევი უფროა, ვიდრე ბრალის ორიგინალური თეორია, თუმცა ამ მხრივ, როგორც ირკვევა, მაინც გამოირჩევა პროფ. თ. წერეთლისა და მაყაშვილის კონცეფცია, რომელშიც ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია უარყოფილი არ არის, მაგრამ მასში შეტანილია არსებითი კორექტივი. კერძოდ, მიჩნეულია, რომ ბრალი გასაკიცხია, ხოლო ამ პოზიციიდან ბრალი უბრალო ფსიქიკური დამოკიდებულება კი არაა, არამედ საზოგადოებრივი ღირებულები-სადმი სუბიექტის ასოციალური დამოკიდებულება.¹

ბრალის ამ განსაზღვრებაში უეჭველია ბრალის გასაკიცხი ბუნება. ისიც უეჭველია, რომ ბრალი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკურ დამოკიდებულებაში არ დაიყვანება. სოციალური ღირებულებებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ვითარებაში ბრალი მართლაც შეუძლებელია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ბრალის ცნება მაინც პრობლემურია.

¹ Т.В.Церетели В.Г. Макашвили Понятие вины уголовном праве „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986. №2.

ამრიგად, ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიაში ბრალი ფსიქოლოგიის ცნებაა, მაშინ, როდესაც ფსიქოლოგიაში ბრალის ცნება არ არსებობს. ბრალის ნორმატივისტულ თეორიაში სწორადაა მითითებული ბრალის გასაკიცხ ბუნებაზე, მაგრამ ბრალი, როგორც გაკიცხვის ობიექტი, ცნების ლოგიკურ ფორმაში დღემდე მოპოვებული არ არის.

§3. ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა

სადავო არ არის, რომ ბრალი პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს, რადგან პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტი წარსულში ჩადენილ ბრალეულ ქმედებაზე უარყოფით რეაქციას წარმოადგენს. სისხლის სამართალში იგულისხმება სახელმწიფოს მხრივ უარყოფითი რეაქცია დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ბრალეულად ჩადენისათვის.

ამრიგად, ბრალი პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტის ლოგიკური წინამძღვარია. ისმის კითხვა: არსებობს თუ არა თვით ბრალის ლოგიკური წინამძღვარი? სამწუხაროდ, ბრალის ტრადიციულ თეორიებში ამ კითხვაზე ზუსტი პასუხი არ არსებობს. ზოგადად შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიაში ბრალის ლოგიკურ წინამძღვარს ადამიანის ფსიქიკა წამოადგენს, რადგან ბრალი ამ თეორიაში ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების სახედაა მიჩნეული. ბრალის ნორმატივისტულ თეორიაში ბრალის ლოგიკური წინამძღვარია ნორმა ან შეფასება. ნორმა ქმედების მართლწინააღმდეგობის ლოგიკური წინამძღვარია, ხოლო ბრალის ლოგიკური წინამძღვარი ამ ვითარებაში გაურკვეველია. შეფასება კი ბრალის ცნებას წინ ვერ გაუსწრებს, რადგან შეფასება ბრალს უკვე მოცემულად გულისხმობს.

ბრალის ლოგიკური წინამძღვრის საკითხის გადასაწყვეტად საჭიროა ყურადღება მივაქციოთ იმ გარემოებას, რომ არსებობს პასუხისმგებლობის პოზიტიური, პროსპექტიული ასპექტიც, რომელსაც მომავლისათვის პასუხისმგებლობას უწოდებენ, რადგან სუბიექტი მომავლის ინტერესებისათვის აწმყოში იღებს პასუხისმგებლურ

გადაწყვეტილებას, რომელიც მორალური თუ მართლზომიერი ქმედების ჩადენის პირობაა.

ამრიგად, არსებობს პასუხისმგებლობის ორი ასპექტი: პოზიტიური ანუ პროსპექტიული, რომელიც ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის პოზიტიურ, პასუხისმგებლურ დამოკიდებულებას გამოხატავს, და ნეგატიური ანუ რეტროსპექტიული, რომელიც წარსულში ჩადენილ ბრალეულ ქმედებაზე უაყოფით რეაქციას წარმოადგენს.

ისმის კითხვა: არსებობს თუ არ რაიმე კავშირი პასუხისმგებლობის ამ ასპექტებს შორის? თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ „პასუხისმგებლობა“ სოციალური ფილოსოფიის არსებითად ერთი კატეგორიაა, მაშინ პასუხისმგებლობის ამ ასპექტებს შორის ლოგიკური კავშირი სავსებით ბუნებრივია. აქედან გამომდინარე, თუ ბრალი პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტის ლოგიკური წანამძღვარია, მაშინ თვით ბრალის ლოგიკურ წანამძღვარს პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტი უნდა წარმოადგენდეს. მართლაც, პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტი, როგორც ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულების გამოხატულება, თავის დაპირისპირებულში, ანუ ნეგატიურ ასპექტში უშუალოდ არ გადადის. ეს გადასვლა გაშუალებულია ისეთი ფენომენით, რომელიც პასუხისმგებლობას არ წარმოადგენს, მაგრამ პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმაა. კერძოდ, თუ შესაძლებელია ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის პოზიტიური, პასუხისმგებლური დამოკიდებულება, მაშინ არაა გამორიცხული ამ ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებაც, როდესაც ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება, პირიქით, უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით შეიცვლება. ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, რომელიც ამორალური თუ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით გამოიხატება, პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს, რადგან სუბიექტი ნეგატიური ნესით პასუხს აგებს თავისი უპასუხისმგებლო ქმედებისათვის.

ცხადია, პასუხისმგებლობის პოზიტიური, პროსპექტიული ასპექტი თავის თავში შეიცავს თავისი საპირისპიროს, ანუ უპასუხისმგებლობის შესაძლებლობას, ხოლო ამ უპასუხისმგებლობას ლოგიკურად პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტი მოსდევს. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ პასუხისმგებლობის პოზიტიური და ნეგატიური ასპექტების კავშირის ფორმას უპასუხისმგებლობა წარმოადგენს. ეს უპასუხისმგებლობა, ერთი მხრივ, სათავეს იღებს პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტიდან, როგორც მოვალეობისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ანტიპოდი, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც ჩანს, პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს. რაკი უპასუხისმგებლობა, ანუ მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს, იგულისხმება, რომ მოვალეობისადმი ეს უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება სხვა არაფერია, თუ არა მოვალეობისადმი სუბიექტის ბრალეული დამოკიდებულება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება ბრალეული დამოკიდებულების სინონიმია.

ამრიგად, პასუხისმგებლობის პოზიტიური, პროსპექტიული, ასპექტი, როგორც ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულების გამოხატულება, თავის თავში შეიცავს თავისი საპირისპიროს ანუ მოვალეობისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების შესაძლებლობას, როდესაც ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით იცვლება. თუ ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება მორალური თუ მართლზომიერი ქმედების ჩადენის პირობაა, მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, პირიქით, ამორალური თუ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით ვლინდება. მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, რომელიც ამორალური თუ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით ვლინდება, ნეგატიური პასუხისმგებლობის პრაქტიკული ამოქმედების პირობაა. მაშასადამე, ბრალი როგორც უპასუხისმგებლობის სინონიმი, თავის საფუძველს პასუხისმგებლობის პოზიტიურ ასპექტში

პოულობს, რადგან ბრალეული ქმედებისას სუბიექტი ნაცვლად იმისა, რომ იმოქმედოს პასუხისმგებლურად, მოქმედებს უპასუხისმგებლოდ და თავის ამ უპასუხისმგებლობას ამორალური თუ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით გამოხატავს.

ამრიგად, თუ ბრალი პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტის ლოგიკური წანამძღვარია, თვით ბრალის ლოგიკურ წანამძღვარს პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტი წარმოადგენს. მაშასადამე, ბრალი პასუხისმგებლობის პოზიტიურ და ნეგატიურ ასპექტებს ერთმანეთთან აკავშირებს. ბრალი, ერთი მხრივ, სათავეს იღებს პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტიდან, როგორც ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულებიდან, როგორც ამ დამოკიდებულების ანტიპოდი, ხოლო, მეორე მხრივ, პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს. ამიტომაც, რომ ბრალი არის პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა, ანუ კატეგორია. რამდენადაც „პასუხისმგებლობა“ არის სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია, ამდენად, ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა, სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია უნდა იყოს. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ბრალის ცნება სჭირდება არა მარტო სისხლის სამართალს ან სამართლის დარგებს საერთოდ, არამედ თითქმის ყველა ნორმატიულ სისტემასაც (ზნეობას, რელიგიას, პოლიტიკურ ურთიერთობებს). აქედან გამომდინარე, ბრალის უზოგადესი ცნება ანუ კატეგორია სავსებით ბუნებრივია. შეიძლება ვცადოთ ბრალის, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორიის, განსაზღვრებაც. კერძოდ, ბრალი არის ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, რომელიც, ანტისაზოგადოებრივი (ამორალური ან მართლსაწინააღმდეგო) ქმედების ჩადენით გამოხატება.¹

II. ბრალის აღნიშნული კატეგორია სპეციფიკურად ვლინდება საზოგადოების ამა თუ იმ ნორმატიული სისტემის სპეციფიკის შესაბამისად. გამონაკლისი ამ მხრივ არც სისხლის სამართალია. კერძოდ, ჩვენ უკვე რამდენჯერმე აღვნიშნეთ, რომ სისხლის სამართალ-

¹ ამის შესახებ იხ. გ. ნაჭყებია, ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია, თბ., 2001

ში არსებობს არა დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა, არამედ, პირიქით, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა. მართლაც, სისხლის სამართლის კანონის ძალაში შესვლის მომენტიდან სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის მყარდება დანაშაულის თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა. პიროვნება სისხლის სამართლის სუბიექტია, რომელიც ვალდებულია სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა თავისი მართლზომიერი ქმედებებით მართლწესრიგად აქციოს. მაშასადამე, მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტია. ამ ვალდებულების შეგნება მისი პრაქტიკული აღსრულების აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის. მართლაც მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების შეგნება მისი პრაქტიკული აღსრულებისათვის საკმარისი რომ იყოს, მაშინ ამ ვალდებულების შეგნება მისი აუცილებლად აღსრულებას გამოიწვევდა. ამ ვითარებაში კი მოვალეობის შეგნებული დარღვევა შეუძლებელი იქნებოდა. ეს კი ბრალის განზრახი ფორმის უარყოფის ტოლფასია.

ამრიგად, მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების შეგნება მისი პრაქტიკული აღსრულების აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის. ისმის კითხვა: თუ ვალდებულების აღსრულებისათვის მოვალეობის შეგნება საკმარისი არ არის, მაშინ რა არის საჭირო მოვალეობის პრაქტიკული აღსრულებისათვის? ამ კითხვაზე ასეთი პასუხი არსებობს: მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების პრაქტიკული აღსრულების ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას ამ ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება წარმოადგენს. ცხადია, სისხლის სამართალში მართლზომიერი ქმედება დანაშაულისთვის სასჯელის გარდუვალობის ზეგავლენითაც შეიძლება იქნეს ჩადენილი. ამ შემთხვევაში მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება არ არსებობს, მაგრამ ეს გამონაკლისი ადასტურებს იმ წესს, რომ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების პრაქტიკული აღსრულების აუცილებელ პირობას ამ ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება შეადგენს.

ამრიგად, აშკარაა, რომ რომ სისხლის სამართლის სუბიექტი ვალდებულია იმოქმედოს მართლზომიერად, ე.ი. თავისი მართლზომიერი ქმედებით განახორციელოს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნა. რაკი მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების შეგნება მისი პრაქტიკული აღსრულებისათვის საკმარისი არ არის, აუცილებელია, რომ სისხლის სამართლის სუბიექტი თავისი ამ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობით მოეკიდოს. ეს პოზიტიური პასუხისმგებლობა სუბიექტის მოვალეობა კი არა, როგორც ამას ხშირად ამტკიცებენ, არამედ მოვალეობისადმი დამოკიდებულებაა, რომელიც პასუხისმგებლობის გარდუვალობით აიხსნება. პასუხისმგებლობა გარდუვალია არა მარტო მისი ნეგატიური ასპექტით, როდესაც დანაშაული უკვე ჩადენილია, არამედ პოზიტიურ ასპექტშიც, რადგან თუ სუბიექტი თავის მოვალეობას პასუხისმგებლურად არ მოეკიდება, მაშინ იგი უპასუხისმგებლობის ვითარებაში აღმოჩნდება, ხოლო ამგვარ უპასუხისმგებლობას პასუხისმგებლობის ნეგატიური ასპექტი გარდუვალად მოჰყვება.

ცხადია, პასუხისმგებლობა მისი ორივე ასპექტით გარდუვალია, ხოლო, რაც გარდუვალია, არ შეიძლება სუბიექტის მოვალეობად ჩაითვალოს. მოვალეობა შეიძლება შესრულდეს ან არ შესრულდეს, მაშინ, როდესაც პასუხისმგებლობის შეუსრულებლობა შეუძლებელია: პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტის უარყოფა ან უგულებელყოფა ნეგატიურ პასუხისმგებლობას აამოქმედებს. ამიტომაც, რომ ადამიანი პასუხისმგებლობას ვერ გაეცევა.

შეიძლება ითქვას, რომ სისხლის სამართლის სუბიექტი ვალდებულია იმოქმედოს მართლზომიერად და მოწოდებულია ამ ვალდებულებას პასუხისმგებლურად მოეკიდოს. მაშასადამე, მართლზომიერი ქმედების ვალდებულება და ამ ვალდებულებისადმი სისხლის სამართლის სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება ერთიანია, როგორც ამ ვალდებულებისა და მისი პრაქტიკული აღსრულების პირობის ერთიანობა.

ამრიგად, აშკარაა, რომ ვიდრე სუბიექტი თავის ვალდებულებას სახელმწიფოს წინაშე პასუხისმგებლურად ეკიდება, იგი მოქმედებს

მართლზომიერად. აქედან გამომდინარე, თუ მან ჩაიდინა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, მაშინ ლოგიკურია დასკვნა, რომ ეს განხორციელდა სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების შედეგად. სისხლის სამართლის ნორმისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება ბრალის, როგორც უპასუხისმგებლობის განზრახი ფორმის, დამახასიათებელი ნიშანია, ხოლო გაუფრთხილებლობის ბუნებას წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება განსაზღვრავს.

III. მაშასადამე, სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედება სუბიექტის უპასუხისმგებლო გადაწყვეტილების შედეგია. სუბიექტი რომ პასუხისმგებლურად მოქციებოდა სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმის მოთხოვნას, მაშინ ის ამ ქმედებას არ ჩაიდენდა. აქედან გამომდინარე, სისხლის სამართალში ბრალის კატეგორიის გამოვლენის სპეციფიკა შეიძლება შემდგენიერად ჩამოვყალიბოთ:

ბრალად ჩაითვლება სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმით დადგენილი მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით გამოიხატება.

ამრიგად, ბრალი ფსიქოლოგიური ცნება კი არაა, არამედ სოციალური ფილოსოფიის კატეგორიაა, რომელიც სპეციფიკურად ვლინდება სისხლის სამართალშიც. რაც შეეხება ფსიქიკურ დამოკიდებულებას, ის ბრალი კი არაა, არამედ სუბიექტის ქცევის მოტივისა და მიზანში ვლინდება. კერძოდ, უპასუხისმგებლო ანუ ბრალეული გადაწყვეტილება სუბიექტის ქცევის მოტივისა და მიზნის გარეშე შეუძლებელია. ეს ეხება არა მარტო განზრახვას, როგორც ბრალის ფორმას, არამედ გაუფრთხილებლობასაც. მაგალითად, როცა სუბიექტი საბრძოლო მდგომარეობაში მყოფ ცეცხლსასროლ იარაღს ვინმეს შეშინების მიზნით შემართავს. ამით იგი განსაზღვრულ ფსიქოლოგიურ ქცევას (სხვისი შეშინების მიზანს) ახორ-

ციელებს. ამ ქცევის ფსიქიკური საზრისი ესაა და ამ მიმართებით ფსიქოლოგია ამაზე მეტს ვერაფერს გვეტყვის. სულ სხვა, არაფსიქოლოგიურია საკითხი, თუ სუბიექტი მოცემულ შემთხვევაში ამორალურად იქცევა, რადგან ამგვარ საქციელს, მაშინაც კი, როდესაც ბედნიერი გამონაკლისის გამო გასროლა არ მოჰყვა, შეიძლება მოჰყვეს სხვა მძიმე შედეგი (მაგალითად, შეშინებული პირის ინფარქტი). ამას თავი რომ დავანებოთ, სუბიექტის ქმედება აშკარად უპასუხისმგებლოა, რადგან საუკუნოვანი პრაქტიკული გამოცდილება ადასტურებს, რომ ამგვარ ქმედებას, როგორც წესი, გასროლა და ადამიანის სიკვდილი მოსდევს. ეს საუკუნოვანი პრაქტიკული გამოცდილება წინდახედულობის ნორმებშია გამოხატული. მაშასადამე, ბრალის გაუფრთხილებელი ფორმა წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით გამოიხატება.

ამრიგად, ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება სუბიექტის პასუხისმგებლური თუ უპასუხისმგებლო გადაწყვეტილების ფსიქოლოგიური საფუძველია, მაშინ, როდესაც ბრალი ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით ვლინდება. აშკარაა, რომ ბრალი, როგორც ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, რომელიც ამორალური თუ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით ვლინდება, გაკიცხვის ობიექტია. თუ ვალდებულებისადმი სუბიექტის განსაკუთრებით მაღალი ხარისხის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება შექების, წახალისების, დაჯილდოვების ღირსია, ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, ამ უპასუხისმგებლობის ხარისხისა და ჩადენილი ქმედების მიხედვით, პირიქით, გაკიცხვას, დაგმობას, დასჯას იმსახურებს.

IV. ამრიგად, ბრალი გაკიცხვა კი არაა, არამედ გაკიცხვის ობიექტია. ბრალი მოსამართლის შეფასება კი არაა, არამედ მოსამართლის (სასამართლოს) შეფასების ობიექტია. კერძოდ, სისხლის სამართლის სუბიექტის მიერ დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას ეს სუბიექტი გაჰყავს სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებს გარეთ და გადაჰყავს სისხლის

სამართლის საპროცესო ურთიერთობაში, რომლის ფორმაში ხდება ჩადენილი ქმედების გამოძიება და სასამართლო განხილვა. წინასწარი გამოძიების სტადიაზე ხორციელდება დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნების დადგენა, ხოლო ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასადგენად სასამართლო თვისებრივად ახალ დონეზე უნდა გადავიდეს. კერძოდ, უნდა დაადგინოს, რომ განსასჯელი ვალდებული იყო ემოქმედა მართლზომიერად. მას შეეძლო ამ ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება ჰქონოდა. თუ ამ ვითარებაში სუბიექტმა დანაშაულის შემადგენლობა განახორციელა, მაშინ იგი მოიქცა არა მარტო მართლსაწინააღმდეგოდ, არამედ სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლოდ ანუ ბრალეულად. მაშასადამე, სასამართლო სუბიექტის ბრალს სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის კვალიფიკაციას ანიჭებს და სახელმწიფოს სახელითვე ჰკიცხავს მას ამ უპასუხისმგებლო ქმედებისათვის.

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედება ობიექტური შერაცხვის კრიტერიუმია, ხოლო სუბიექტური შერაცხვის პრინციპი ანუ ბრალი გამოხატულია მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით, რომლის შედეგს აღნიშნული ქმედება წარმოადგენს.

V. ეს დებულება ვრცელდება არა მარტო ინდივიდუალურად მოქმედი პირის მიმართ, არამედ დანაშაულში თანამონაწილეთა მიმართაც. კერძოდ, ცნობილია, რომ არსებობს ჯგუფური პასუხისმგებლობა, როდესაც პირთა ჯგუფი მოქმედებს შეგნებულად, ჯგუფში ერთად მოქმედების გაცნობიერებით. თუ არსებობს ჯგუფური პასუხისმგებლობა, მაშინ არსებობს ჯგუფური უპასუხისმგებლობაც, ე.ი. ჯგუფური ბრალი, რომელიც დანაშაულში თანამონაწილეობას აფუძნებს, როგორც თანამონაწილეთა განზრახვის ერთიანობას¹. მაშასადამე, დანაშაულში თანამონაწილეთა თანაბრალეულობა დავას არ უნდა იწვევდეს. ცხადია, კოლექტიური ბრალის ცნება იურიდიული პირის ბრალთან არ შეიძლება იქნას გაიგივებული. კოლექტიური პასუხისმგებლობა, მისი პოზიტიური ასპექტით, კოლექტიური უპასუხისმგებლობის ანუ კოლექტიური ბრალის ლოგიკური

¹ თ. წერეთელი, თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბ., 1965.

წანამძღვარია. სისხლის სამართლის სუბიექტი იურიდიული პირი არაა, მაშინ, როდესაც დანაშაულში ყველა თანამონაწილე, ვიდრე დანაშაულში ერთობლივი მონაწილეობა არ განხორციელდება, სისხლის სამართლის სუბიექტია და, მაშასადამე, უპასუხისმგებლოდ არღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას. ცხადია, კოლექტიური (ჯგუფური) ბრალი უკანასკნელის მხოლოდ განზრახი ფორმითაა შესაძლებელი, რადგან გაუფრთხილებლობის ბუნებას წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება განსაზღვრავს. წინდახედულობის ნორმისადმი დამოკიდებულება მკაცრად ინდივიდუალურია, და, მაშასადამე, წინდახედულობის ნორმისადმი ჯგუფური პასუხისმგებლური თუ უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება შეუძლებელია. ეს ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ ჭეშმარიტებას, რომ ბრალის გაუფრთხილებელი ფორმით დანაშაულში თანამონაწილეობა არ არსებობს.

დანაშაულში თანამონაწილეთა განზრახვის ერთიანობა, როგორც მათი ბრალის ერთიანობის ნიშანი, არ ეწინააღმდეგება პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციას, რადგან დანაშაულში თითოეული თანამონაწილე პასუხს აგებს საკუთარი ბრალის ხარისხის შესაბამისად თანამონაწილეთა ერთიანი ბრალის ფარგლებში. თუ დანაშაულში თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობის ობიექტურ საფუძველს ერთიანი უმართლობის ტიპი წარმოადგენს, როგორც მას მართებულად ამტკიცებს პროფ. ო. გამყრელიძე¹, მაშინ დანაშაულში თანამონაწილეთა ბრალის ერთიანობაც სადავო არ უნდა იყოს. დანაშაულში თანამონაწილეთა თანაბრალეულობა რომ არაა, გაუგებარი იქნებოდა თუ რატომაა თანამონაწილეობა პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოება?

ამრიგად, ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის ასპექტის კავშირის ფორმა, აფუძნებს არა მარტო ინდივიდუალურად მოქმედი პირის ნეგატიური პასუხისმგებლობის წანამძღვარს, არამედ დანაშაულში თანამონაწილეთა თანაბრალეულობასაც, რომელიც ბრალის ხარისხის შესაბამისად დანაშაულში თითოეული თანამონაწილის ინდივიდუალურ ბრალსაც განსაზღვრავს.

¹ ო. გამყრელიძე, სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასაჯადობის საფუძველი, თბ., 1989.

VI. ბოლოს, ბრალი როგორც პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა, პირდაპირ კავშირშია სასჯელის არსთან და მიზნებთან. კერძოდ, სასჯელმა მსჯავრდებულში უნდა აღმოფხვრას ის უპასუხისმგებლობა, რაც მან სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული, მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენით გამოხატა. მაშასადამე, სასჯელის მოხდის შემდეგ სუბიექტი პასუხისმგებლობით ეკიდება მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ ყოფილი მსჯავრდებული აღდგა სახელმწიფოსთან სისხლსამართლებრივ ურთიერთობაში და სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობის ვითარებაში. ეს ბუნებრივია, რადგან დანაშაული შეუქცევადია და მაშინ სისხლის სამართალში პირვანდელი ანუ დანაშაულის ჩადენამდე არსებული ვითარების აღდგენა შესაძლებელია მსჯავრდებულზე ზემოქმედებით, რათა მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი მისი ადრინდელი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, პირიქით, პასუხისმგებლური დამოკიდებულებით შეიცვალოს. ამაზე მეტყველებს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 39-ე მუხლის მეორე ნაწილი, რომლის თანახმად, სასჯელის მიზანი (ე.ი. სამართლიანობის აღდგენა, ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება და მსჯავრდებულთა რესოციალიზაცია) „ხორციელდება მსჯავრდებულსა და სხვა პირებზე ზემოქმედებით, რათა ისინი განიმსჭვალონ მართლწესრიგის დაცვისა და კანონის წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობით“.

აშკარაა, რომ იგულისხმება მსჯავრდებულზე ან სხვა პირებზე იმგვარი ზემოქმედება, რომ ისინი პასუხისმგებლობით მოეკიდონ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას. მაშასადამე, ნეგატიური პასუხისმგებლობა სუბიექტში პოზიტიური პასუხისმგებლობის აღდგენის ხერხია და სწორედ ამაში მდგომარეობს ნეგატიური პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტი. მაშასადამე, ნეგატიურ პასუხისმგებლობას პოზიტიური პასუხისმგებლობის საზრისი აქვს და სწორედ ამაში მდგომარეობს პასუხისმგებლობის პოზიტიური და ნეგატიური ასპექტების ერთიანობა. ამ ერთიანობის საფუძველს კი ბრალი წარმოადგენს, როგორც პასუხისმგებლობის ამ ასპექტების კავშირის ფორმა.

ამრიგად, ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა, უპასუხებს როგორც სისხლის სამართლის საქმეზე მართლმსაჯულების განხორციელების ინტერესებს, ისე სასჯელის დანიშნულებას. ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკურ დამოკიდებულებად ბრალის მიჩნევის შემთხვევაში სრულიად გაუგებარია, თუ რა ზემოქმედება უნდა გამოიწვიოს სასჯელმა, რადგან ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება ნებისმიერი ქცევის სინონიმია და, მაშასადამე, სასჯელს მისი შეცვლა არ შეუძლია.

§4. ბრალის ფორმები

ბრალის ფორმებს განზრახვა და გაუფრთხილებლობა წარმოადგენს. ბრალის ფსიქოლოგიურ თეორიაში კი ისინი ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების სახეებია. ბრალის ნორმატივისტულ თეორიებში იშვიათი არაა მტკიცება, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა ბრალის ელემენტები თუ საფეხურებია და არა ფორმები.

პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმის პოზიციიდან კი განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის გვარეობით ცნებას უპასუხისმგებლობა წარმოადგენს. კერძოდ, თუ განზრახვა პოზიტიური პასუხისმგებლობის შეგნებული უარყოფაა, გაუფრთხილებლობა პოზიტიური პასუხისმგებლობის უგულებელყოფის შედეგია.

1. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, პირდაპირი განზრახვისას პირს გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი ქმედების მართლწინააღმდეგობა, ითვალისწინებდა მართლწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და სურდა ეს შედეგი ან ითვალისწინებდა ასეთი შედეგის განხორციელების გარდუვალობას.

აშკარაა, რომ პირდაპირი განზრახვა სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის უკიდურესად მაღალი ხარისხია, ე.ი. სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობის თავხედური უარყოფა. ამიტომაც, რომ პირდაპირი განზრახვა, სხვა თანაბარ

პირობებში, ნეგატიური პასუხისმგებლობის უფრო მკაცრ ზომას იმსახურებს.

რაც შეეხება პირდაპირი განზრახვის ფსიქოლოგიურ ასპექტს, იგი, ცხადია, მართლწინააღმდეგობის შეგნების უკიდურესად მაღალი ხარისხისაა. პირდაპირი განზრახვის ნებელობითი ასპექტი კი მნიშვნელოვანი სიახლით გამოირჩევა. კერძოდ, საბჭოურ კოდექსში მიჩნეული იყო, რომ თუ პირს შეგნებული აქვს საზოგადოებრივად საშიში შედეგის დადგომის გარდუვალობა, მაშინ მას ეს შედეგი სურს კიდევ. ეს იყო ინტელექტზე ნების დაყვანა, მაშინ როდესაც ნება ინტელექტზე არ დაიყვანება და, მაშასადამე, შესაძლებელია ვითარება, როდესაც სუბიექტი ინტელექტუალურად ითვალისწინებს მართლწინააღმდეგო შედეგის დადგომის გარდუვალობას, მაგრამ სუბიექტს მისი დადგომა არ სურდეს. ამის შესახებ თავის დროზე სწორად მიუთითა პროფ. ბ. ხარაზიშვილმა (ხორნაბუჯელმა), რომელმაც აღნიშნა, რომ მართლწინააღმდეგო შედეგის სურვილის საკითხი სუბიექტის ქცევის მოტივის მიხედვით უნდა გადანყდეს.¹

მართლაც, ეჭვიანობის ნიადაგზე მკვლელობის შემთხვევაში სუბიექტს, დიახაც, სურს ეს შედეგი, ხოლო ანგარების მოტივით მკვლელობის შემთხვევაში სუბიექტს სურს ანგარების დაკმაყოფილება (ე.ი. მატერიალური გამორჩენის მიღება ან მატერიალური ვალდებულებისაგან გათავისუფლება), ხოლო მკვლელობა ანგარების დაკმაყოფილების ხერხია.

ამრიგად, საქართველოს სისხლის სამართლის ახალ კოდექსში პირდაპირი განზრახვის ინტელექტუალური და ნებელობითი ასპექტის თანაფარდობა სწორადაა გადანყვეტილი: მართლწინააღმდეგო შედეგის გარდუვალად დადგომის შეგნება ამ შედეგის სურვილს ყოველთვის არ ნიშნავს.

II. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, არაპირდაპირი (ევენტუალური) განზრახვა ნიშნავს ვითარებას, როდესაც სუბიექტი აცნობიერებდა თავისი ქმედების მართლწინააღმდეგობას, ითვალისწინებდა მართლწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და არ სურდა ეს

¹ Б.В. Хорнабуджели, Психологическая сторона вины, Тб. 1981.

შედეგი, მაგრამ შეგნებულად უშვებდა ან გულგრილად ელოდებოდა მის დადგომას.

აშკარაა, რომ არაპირდაპირი განზრახვა სახელმწიფოს წინაშე სუბიექტის უპასუხისმგებლობის უფრო დაბალი ხარისხია, ვიდრე პირდაპირი განზრახვა. ისიც აღსანიშნავია, რომ არაპირდაპირი განზრახვისას სუბიექტი გულგრილად ანუ უპასუხისმგებლოდ ეკიდება მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას.

III. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-10 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, ქმედება თვითიმედოვნებითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული ჰქონდა წინდახედულობის ნორმით აკრძალული ქმედება, ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ უსაფუძვლოდ იმედოვნებდა, რომ ამ შედეგს თავიდან აიცილებდა.

ცხადია, თვითიმედოვნებისას სუბიექტი ითვალისწინებს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ უსაფუძვლოდ ანუ უპასუხისმგებლოდ იმედოვნებს ამ შედეგის დადგომის თავიდან აცილებას, მაშინ, როდესაც ეს შედეგი გარდუვალად დგება. შეიძლება ითქვას, რომ თვითიმედოვნებისას სუბიექტი ითვალისწინებს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ წინდახედულობის ნორმისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების შედეგად არ ითვალისწინებს ამ შედეგის დადგომის გარდუვალობას. სწორედ ამაშია თვითიმედოვნების, როგორც გაუფრთხილებლობის სახის, თავისებურება და დაუდევრობასთან მისი კავშირი. სუბიექტის ბრალი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის გარდუვალობას წინდახედულობის ნორმისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამო არ ითვალისწინებს. სუბიექტი წინდახედულობის ნორმას პასუხისმგებლურად რომ მოჰყიდებოდა, მაშინ ის ამ შედეგის დადგომის გარდუვალობას გაითვალისწინებდა და, მაშასადამე, წინდახედულობის ნორმით აკრძალულ ქმედებას არ ჩაიდენდა.

IV. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-10 მუხლის მესამე ნაწილის თანახმად, ქმედება დაუდევრობითაა ჩადენილი, თუ პირს გაცნობიერებული არ ჰქონდა წინდახედულობის ნორმით

აქრძალული ქმედება, არ ითვალისწინებდა მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, თუმცა ამის გათვალისწინება მას შეეძლო და ევალებოდა კიდევ.

როგორც ვხედავთ, დაუდევრობისას სუბიექტი არ აცნობიერებს თავისი ქმედების მართლსაწინააღმდეგო ხასიათს და არ ითვალისწინებს მის მართლსაწინააღმდეგო შედეგს. რა არის ამის მიზეზი? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისათვის არ არის საკმარისი, რომ სუბიექტს შეუძლია მისი გათვალისწინება. აქ უმთავრესად ისაა, რომ სუბიექტი ამ შედეგს წინდახედულობის ნორმისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამო არ ითვალისწინებს. წინდახედულობის ნორმისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ვითარებაში იგი ამ შედეგს გაითვალისწინებდა და ამ ნორმით აკრძალულ ქმედებას არ ჩაიდენდა.

V. ამრიგად, ბრალის ფორმები ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების სახეები კი არაა, არამედ სახელმწიფოს წინაშე სუბიექტის პასუხისმგებლობის შეგნებული უარყოფის ან უგულებელყოფის გამოვლენის ფორმებია. ცხადია, ბრალის, როგორც უპასუხისმგებლობის სინონიმის, არსიდან ბრალის ფორმებზე დედუქციური დასკვნა ძნელი არ არის, როგორც შინაარსიდან ფორმაზე გადასვლა. ამ თვალსაზრისით, რაკი აქ წინა პლანზეა წამოწეული ბრალეული ქმედების ჩადენის მექანიზმი, ბრალი წინ უსწრებს თავის ფორმებს, რადგან ვისაც თავისი ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება აქვს, მას მართლსაწინააღმდეგო ქმედების განზრახვა არ გაუჩნდება და არც პასუხისმგებლობას უგულებელყოფს. სხვა საკითხია, თუ საქმე ბრალეულად ჩადენილი ქმედების დადგენის პროცესუალურ ხერხებსა და ეტაპებს ეხება. ამ თვალსაზრისით საქმის ვითარება პირუკუ იცვლება: ჯერ უნდა დადგინდეს დანაშაულის შემადგენლობა, რაც წინასწარი გამოძიების საქმიანობის ძირითადი ობიექტია. თუ ამ ვითარებაში არ არსებობს მართლსაწინააღმდეგობის გამომრიცხავი რომელიმე გარემოება (მაგალითად, აუცილებელი მოგერიება), მაშინ ივარაუდება, რომ დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედება მართლსაწინააღმდეგოა.¹ ამ ვარაუდის საფუძველზე ლოგიკურია ბრალის ფორმების

¹ ო. გამყრელიძე, ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის, 1998.

დადგენაც, რადგან ჩადენილ ქმედებაში განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის გარეშე სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემა და საბრალდებო დასკვნის შედგენა შეუძლებელია.

ბრალის ფორმების დადგენა ჯერ კიდევ არ არის ბრალის დადგენა, როგორც ფორმის დადგენა შინაარსის დადგენას ჯერ კიდევ არ ნიშნავს. ბრალის ფორმებიდან ბრალზე უკუდასკვნა ინდუქციურია, ე.ი. ალბათურია და არა კატეგორიული. ამიტომაც, რომ წინასწარი გამოძიების სტადიაზე ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაცია სავარაუდოა. ბრალის ფორმებიდან ბრალზე კატეგორიულ დასკვნას მხოლოდ სასამართლო აკეთებს, ოღონდ წინასწარი გამოძიების საქმიანობის სფეროსაგან (დანაშაულის შემადგენლობის დადგენიდან) ახალ თვისებრივ დონეზე გადასვლით. კერძოდ, სასამართლო აკეთებს უკუდასკვნას, რომ განსასჯელი სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობაში იმყოფებოდა, ე.ი. იგი ვალდებული იყო ემოქმედა მართლზომიერად. მან კი ეს ვალდებულება დაარღვია და, მაშასადამე, მისი ეს ქმედება მართლსაწინააღმდეგოა. სასამართლო ადგენს იმასაც, რომ განსასჯელი მოწოდებული იყო იმისათვის, რომ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობით მოჰკიდებოდა. მას შეეძლო ემოქმედა პასუხისმგებლურად. მაშასადამე, მისი ეს ქმედება უპასუხისმგებლობის აქტია, რაც განსასჯელის ბრალეულობის ნიშანია.

ამრიგად, სასამართლო ქმედების მართლსაწინააღმდეგობის შესახებ ვარაუდით, როგორც ეს ხდება წინასწარი გამოძიების სტადიაზე, ვერ შემოიფარგლება. იგი, სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობაზე უკუდასკვნით, ადგენს ქმედების მართლწინააღმდეგობას, ხოლო სახელმწიფოს წინაშე სისხლის სამართლის სუბიექტის პოზიტიურ პასუხისმგებლობაზე უკუდასკვნით – განსასჯელის ბრალს.

ამრიგად, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობისა და პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტის ერთიანობა ქმედების მართლწინააღმდეგობისა და ბრალეულობის ერთიანობის ლოგიკური საფუძველია. დანაშაულის შემადგენლობის ფაქტიდან სასამართლო ქმედების მართლწინააღმდეგობაზე უკუდასკვნისათვის თვისებრივად ახალ დონეზე –

სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობის – საფუძველზე დგება, ხოლო მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულების შესაძლებლობის ფაქტიდან აკეთებს დასკვნას, რომ სუბიექტის მართლსაწინააღმდეგო ქმედება სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის აქტია. ამით სასამართლო აბათილებს განსასჯელის არაბრალეულობის პრეზუმფციას და დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამის და მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას დანაშაულად აკვალიფიცირებს. ქმედების დანაშაულად სასამართლო კვალიფიკაციის ფორმას გამამტყუნებელი განაჩენი შეადგენს. თვით ტერმინი „გამამტყუნებელი“ იმას ნიშნავს, რომ ბრალეული პირი მტყუნანია, ე.ი. არ არსებობს მისი გამამართლებელი რომელიმე გარემოება; გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ ბრალეული პირი მსჯავრდებული ხდება.

რაც შეეხება სასჯელის დანიშვნას, მას აქ ვერ შევეხებით.

დანაშაული, როგორც სამართალდარღვევის სპეციფიკური სახე

§1. დანაშაული, როგორც ცნების ლოგიკური ფორმის საგანი

დანაშაულის ცნება იმას ნიშნავს, რომ დანაშაულებრივი ქმედება ცნების ლოგიკურ ფორმაში გამოიხატება. ცნება ლოგიკური თვალსაზრისით აიგება ზოგადისა და კერძოს, გვარისა და სახის მიმართების მიხედვით. არსებობს დანაშაულის ცნება, რომელიც თავის თავში მოიცავს როგორც ზოგადს, ე.ი. ყველა ცალკეული დანაშაულისათვის დამახასიათებელ ზოგად ნიშნებს, ისე კერძოსაც, ე.ი. ცალკეული დანაშაულის განზოგადების გზით. მეორე მხრივ, დანაშაულის ცნება გვარისა და სახის მიმართებასაც გამოხატავს. მაგალითად, ქურდობა დანაშაულის, როგორც გვარის, სპეციფიკური სახეა. მაშასადამე, „დანაშაული“ ცნების ლოგიკური ფორმის საგანია და ამიტომ იგი არ შეიძლება კატეგორიად ჩაითვალოს. კატეგორია ზოგადისა და, კერძოდ, გვარისა და სახის მიხედვით არ განისაზღვრება. მაგალითად, ბრალი სოციალური ფილოსოფიის კატეგორიაა, რომელიც არ შეიძლება ერთზე მეტი იყოს მაშინ, როდესაც არსებობს როგორც დანაშაულის ზოგადი ცნება, ისე ცალკეულ დანაშაულთა (ქურდობის, მკვლელობის და ა.შ.) ცნებებიც. ამიტომაც, რომ ბრალის კატეგორია, როგორც ერთი, სპეციფიკურად ვლინდება საზოგადოების ამა თუ იმ ნორმატიული სისტემის სპეციფიკის შესაბამისად. აქედან გამომდინარე, არსებობს ბრალის, როგორც ერთი კატეგორიის, სახეები (მორალური, სამოქალაქო-სამართლებრივი, სისხლისსამართლებრივი და ა.შ.), რომელთა გვარი ისევ ბრალია. მაშასადამე, ბრალის სისხლისსამართლებრივი ცნება კი არ არსებობს, არამედ სისხლის სამართალში ბრალის სპეციფიკური გამოვლენაა.

თუ ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია, სპეციფიკურად ვლინდება სისხლის სამართალში, მაშინ გამონაკლისი ამ მხრივ არც ქმედების შემადგენლობაა და არც მართლწინააღმ-

დეგობა. კერძოდ, არსებობს სამართალდარღვევის შემადგენლობა საერთოდ, როგორც სამართლის თეორიის კატეგორია. იგი სპეციფიკურად ვლინდება სისხლის სამართალშიც, როგორც ამა თუ იმ კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობა. მაშასადამე, არსებობს სამართალდარღვევის შემადგენლობის, როგორც ერთის, სახეები, რომელთა გვარი ისევ სამართალდარღვევის შემადგენლობაა. იგივე ითქმის მართლწინააღმდეგობის შესახებაც, რადგან იგი სამართლის თეორიის კატეგორიაა. არსებობს მართლწინააღმდეგობის მხოლოდ ერთი კატეგორია, რომელიც სპეციფიკურად ვლინდება სამართლის ამა თუ იმ დარგის სპეციფიკის შესაბამისად. ამიტომ არსებობს მართლწინააღმდეგობის სახეები, რომელთა გვარს ისევ მართლწინააღმდეგობა წარმოადგენს.

ამრიგად, არსებობს სამართალდარღვევის შემადგენლობა, როგორც სამართლის თეორიის კატეგორია. არსებობს მართლწინააღმდეგობის კატეგორიაც, როგორც სამართალსწინააღმდეგო ქმედების შეფასება. ბოლოს, არსებობს ბრალის, როგორც სოციალური ფილოსოფიის, კატეგორიაც. კატეგორია ამა თუ იმ.სფეროს უზოგადესი ცნებაა, რომელსაც არც ზოგადი და, კერძო, არც გვარი და სახე არ გააჩნია. ბრალის ერთზე მეტი კატეგორია შეუძლებელია, ისევე როგორც შეუძლებელია მართლწინააღმდეგობის ერთზე მეტი კატეგორია. თუ ეს ასეა, მაშინ, როგორღაა შესაძლებელი ამ კატეგორიებზე დანაშაულის ცნების აგება?

ცხადია, არსებობს თვით კატეგორიის ცნებაც, რადგან კატეგორიაც ცნების ლოგიკურ ფორმაში გამოითქმის. არსებობს თვით ცნების ცნებაც, რადგან ცნების ლოგიკური განსაზღვრება ცნების დადგენით ხდება. კატეგორიის ბუნებას ცნების ლოგიკური ფორმა კი არ განსაზღვრავს, არამედ თვით კატეგორიის შინაარსი, ე.ი. ის სინამდვილე, რომელსაც კატეგორია ასახავს. ამიტომ აშკარაა, რომ სისხლის სამართალში საქმე ეხება სამართალდარღვევის შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის კატეგორიების სპეციფიკურ გამოვლენას. კერძოდ, სისხლის სამართალი, როგორც უკვე ითქვა წინა თავებში, საზოგადოების ნორმატიული სისტემის სულ ბოლო, დამამთავრებელი საფეხურია. ეს აიხსნება საზოგადოების ნორმატიულ სისტემაში ღირებულებათა გადანაწილების

აქსიოლოგიური კანონით. კერძოდ, თუ, მაგალითად, ზნეობაში სიკეთე უმაღლეს ღირებულებას წარმოადგენს, მაშასადამე, ზნეობა ადამიანის მოთხოვნის მაქსიმუმია. სისხლის სამართალში, კი, პირიქით, მოთხოვნის მინიმუმია გამოხატული. მკვლელობის, ყაჩაღობის, ძარცვის და ა.შ. დანაშაულთა ჩადენისაგან თავშეკავების მოთხოვნა ის მინიმუმია, რომლის ქვემოთ სამართლებრივი მოთხოვნა შეუძლებელია. როცა სუბიექტი ამ მინიმალურ მოთხოვნასაც არ იცავს, მაშინ აშკარაა, რომ დანაშაული სამართალდარღვევის უკიდურესი სახეა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ არსებობს ადამიანის კეთილსინდისიერების პრეზუმფცია, ე.ი. ვარაუდი, რომ ადამიანი კანონის მოთხოვნას კეთილსინდისიერად შეასრულებს, მაშინ ამ მაღალი ეთიკური სიმაღლიდან დანაშაულის ჩადენამდე ადამიანის დაცემა ძნელად დასაჯერებელი ხდება. ამიტომაც, რომ შერაცხადობის ცნებას სისხლის სამართალში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს: ე.ი. დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი და მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენა შეურაცხადობის გამო ხომ არ მოხდა? ეს კითხვა ბუნებრივია, რადგან კეთილსინდისიერების პრეზუმფციიდან დანაშაულის ჩადენამდე ადამიანის დაცემა მისი სულიერი ჯანმრთელობის შესახებ სერიოზული ეჭვის საფუძველი ხდება.

ამრიგად, სამართალდარღვევის შემადგენლობა, მართლწინააღმდეგობა და ბრალი, როგორც კატეგორიები, სპეციფიკურად ვლინდება სისხლის სამართალში და, მაშასადამე, თავს იყრის დანაშაულის ცნებაში. ეს უკანასკნელი ამ სამი კატეგორიის ერთიანობაზე ფუძნდება. ეს დებულება ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ დებულების სიმცდარეს, რომ თითქოს არ არსებობს სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა, ხოლო თუ სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა არ არსებობს, მაშინ გამოდის, რომ მართლწინააღმდეგობის კატეგორია სისხლის სამართალში, როგორც კერძოში ზოგადი, არ ვლინდება. მაშასადამე, ზოგადი კერძოში არ ვლინდება. ეს კი აშკარა ფილოსოფიური შეცდომაა, რადგან ზოგადი კერძოში გამოვლინების გარეშე შეუძლებელია.

ცხადია, დანაშაულის ცნება სამართალდარღვევის შემადგენლობის მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის კატეგორიათა სპეცი-

ფიკური გამოვლენის ერთიანობაზე აიგება. სამართალდარღვევის შემადგენლობა არის ქმედების მართლზომიერებისა და მართლ-წინააღმდეგობის კავშირის ფორმა. მაშასადამე, სამართალდარღვევის შემადგენლობა არც მართლზომიერია და არც მართლსაწინააღმდეგო. ამიტომ იგი ფაქტის, აღწერილობითი მსჯელობაა. მართლწინააღმდეგობა არის სამართალდარღვევის შემადგენლობისა და ბრალის კავშირის ფორმა. ბრალი სამართალდარღვევის შემადგენლობისგან მოწყვეტით შეუძლებელია, მაგრამ ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე ბრალის ცნება არ არსებობს. დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის შეგნება ან მისი შეგნების შესაძლებლობა ბრალის ფორმების აუცილებელი, მაგრამ საკმარისი პირობა არაა. ბრალის ფორმებისათვის აუცილებელია ქმედების მართლწინააღმდეგობის შეგნება ან მისი შეგნების შესაძლებლობა.

ბრალი არის პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა, რადგან ბრალი, როგორც ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ანტიპოდი, სათავეს იღებს პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტიდან, ხოლო, მეორე მხრივ, პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს.

ამრიგად, დანაშაულის ცნება სისხლის სამართალში სამართალდარღვევის შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის სპეციფიკური გამოვლენის ერთიანობაზე აიგება, რადგან დანაშაული სამართალდარღვევის სპეციფიკური სახეა, როგორც სისხლის სამართალში დანაშაულის შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ლოგიკური კავშირის ფორმა.

§ 2. დასჯადობა, როგორც დანაშაულის ნიშანი

დანაშაული, როგორც უკიდურესი სამართალდარღვევა, როგორც წესი, ამორალურია, რადგან იგი ეწინააღმდეგება საზოგადოების ზნეობას, განსაკუთრებით ეს ითქმის განზრახ დელიქტებზე, რადგან ამ მიმართებით სინდისის ქენჯნა ბუნებრივა, მაშინ, როდესაც გაუფრთხილებელ დელიქტს უფრო სინანული გამსჭვალავს.

ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ გაუფრთხილებლობა, როგორც წინდახედულობის ნორმისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამოვლენა, ზნეობრივად ნეიტრალურია, მაგრამ ერთია ზნეობრივი ბრალი და მეორეა ბრალის სპეციფიკური გამოვლენა სისხლის სამართალში. ამიტომ დანაშაული არსებითად განსხვავდება სხვა სახის სამართალდარღვევისაგან. ჯერ ერთი, დანაშაულის ჩადენას მისი ჩამდენი პირი გაჰყავს სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ. თუ სისხლის სამართლის სისტემის დამამთავრებელი საფეხურია, მაშინ დანაშაულის ჩადენას მისი ჩამდენი პირი გაჰყავს მატერიალური სამართლის სისტემის გარეთ. ამიტომაც, რომ დანაშაული სისხლის სამართლის პროცესის მატერიალური შინაარსია. მეორეც, თუ დანაშაულის ჩადენას მისი ჩამდენი პირი გაჰყავს სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ, მაშინ დანაშაული ხელყოფს სახელმწიფოს იდეას, რადგან სახელმწიფო პიროვნებასთან იურიდიული კავშირის გარეშე შეუძლებელია. ამ თვალსაზრისით აშკარაა, რომ დანაშაული საზოგადოებას სახელმწიფოს გარეშე ტოვებს და, მაშასადამე, სოციალურად საშიშია. სხვა სახის არც ერთი სამართალდარღვევა არ ხელყოფს სახელმწიფოს იდეას. თვით ადმინისტრაციული გადაცდომაც კი, რომელიც ახლოსაა დანაშაულთან, ხელყოფს არა სახელმწიფოს, არამედ სახელმწიფო მმართველობის რომელიმე ორგანოს ინტერესებს. მეორე მხრივ, სამოქალაქო სამართალდარღვევა შექცევადია, ე.ი. მატერიალური ზიანი აღდგება და მორალური ზიანი გაბათილდება, მაშინ, როდესაც დანაშაული შეუქცევადია, რადგან დანაშაულის მორალურ-პოლიტიკური შედეგების აღდგენა შეუძლებელია.

დანაშაული, ცხადია, თვისებრივად განსხვავდება სხვა სახის სამართალდარღვევისაგან. დანაშაულის სპეციფიკური თავისებურება აკრძალვის თავისებურებაშიც ვლინდება. სამართალდარღვევა აკრძალულია სამართლის ნორმებით, მაგრამ ქმედების სისხლისსამართლებრივი აკრძალვა ქმედების კრიმინალიზაციის ეტაპზე წესდება, რომელიც, თავის მხრივ, დასჯადობის ნიშანში გამოიხატება. დანაშაული პრინციპულად დასჯადია, რადგან სისხლის სამართლის კანონში დანაშაულის შემადგენლობის აღწერილობას თან ახლავს

სისხლისსამართლებრივი სანქცია ამ შემადგენლობის განხორციელებისათვის. ცხადია, დასჯადობა სასჯელის პრაქტიკულ გამოყენებაშიც ვლინდება, მაგრამ არსებობს სასჯელისაგან გათავისუფლების ცნება, მაშინ, როდესაც დასჯადობისაგან დანაშაულებრივი ქმედების „გათავისუფლება“ შეუძლებელია. მაშასადამე, დასჯადობის გარეშე დანაშაული არ არსებობს, მაშინ, როდესაც დანაშაული შეიძლება სასჯელის გამოყენების გარეშეც.

დასჯადობა, როგორც დანაშაულის ნიშანი, არ ემთხვევა ქმედების მართლწინააღმდეგობას. კერძოდ, ამა თუ იმ ქმედებისათვის სასჯელის გამოყენების მუქარა ამ ქმედების სისხლისსამართლებრივ აკრძალვაზეც მიუთითებს, თუმცა აკრძალვა მიმართულია აქტიური დანაშაულებრივი ქმედების წინააღმდეგ, მაშინ როდესაც დანაშაულის ჩადენისათვის სასჯელის გამოყენების მუქარა დანაშაულებრივ უმოქმედობაზეც ვრცელდება. დანაშაულის ჩადენისათვის სასჯელის გამოყენების მუქარა ქმნის მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას, რომელიც ქმედების მართლწინააღმდეგობას აფუძნებს, რადგან დანაშაულებრივი ქმედება არღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას. მაშასადამე, შესაძლოა დანაშაულისათვის სასჯელის გამოყენების მუქარა, რომელიც დანაშაულებრივი ქმედების დასჯადობაში გამოიხატება, ქმედების სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის ლოგიკური წინამძღვარია.

ყოველივე ამის შემდეგ შეიძლება ვცადოთ დანაშაულის ცნების განსაზღვრებაც.

დანაშაულად ჩაითვლება სისხლისსამართლებრივი უმართლობის სოციალურად საშიში და უპასუხისმგებლო განხორციელება, რომელიც დასჯადია სისხლის სამართლის კანონით.

დანაშაულის ცნების ამ განსაზღვრებაში „სისხლისსამართლებრივი უმართლობა“ ნიშნავს ქმედების შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთიანობას; დანაშაული სოციალურად საშიშია, რადგან იგი განსაზღვრულ ზიანს აყენებს ან ზიანის მიყენებით ემუქრება სისხლისსამართლებრივ დაცვის ობიექტს; დანაშაული სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლო ანუ ბრალეული ქმედებაა და დანაშაულებრივი ქმედება სისხლისსამართლებრივი წესით დასჯადია, რომელიც, როგორც წესი, სასჯელის გამოყენებაშიც გამოიხატება.

ამრიგად, სოციალური საშიშროება დანაშაულის თვისებაა; მისი ელემენტებია: დანაშაულის შემადგენლობა, წინააღმდეგობა და ბრალი; დასჯდობა კი დანაშაულის სპეციფიკურ ნიშანს წარმოადგენს.

§ 3. დანაშაულის ცნება საზღვარგარეთის ზოგიერთი სახელმწიფოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობისა და თეორიული დოქტრინის მიხედვით

როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლის პირველ ნაწილში გათვალისწინებულია დანაშაულის ცნების გერმანული მოდელი, როგორც დანაშაულის შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის ერთიანობა. დანაშაულის ცნების ეს მოდელი პრინციპულად გაზიარებულია ამ ნაშრომში და ამიტომ მას აქ არ შეეხებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსში გათვალისწინებულია დანაშაულისა და გადაცდომების ცნებები. დანაშაულად, ამ კოდექსის მე-12 პარაგრაფის პირველი ნაწილის მიხედვით, მიჩნეულია ქმედება, რომლისთვისაც მინიმალური სასჯელის სახით გათვალისწინებულია თავისუფლების აღკვეთა ერთ წელზე არანაკლები და უფრო მკაცრი სასჯელი.

გადაცდომად, ამ მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, მიჩნეულია ქმედება, რომლის ჩადენისათვის მინიმალური სასჯელის სახით გათვალისწინებულია თავისუფლების აღკვეთა ერთ წელზე უფრო მოკლე ვადით ან ფულადი ჯარიმა.

ამრიგად, გადაცდომაც კი სისხლის სამართლის კოდექსითაა გათვალისწინებული. მაშინ, როდესაც ქართული სამართლის მიხედვით გადაცდომა დანაშაულად არ ითვლება და იგი გათვალისწინებულია ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსით.

ეს პრობლემა სამართლის სისტემის პრობლემას უკავშირდება და აქ არსებითად არ იქნება განხილული, მაგრამ ზოგადად მაინც აღვნიშნავთ, რომ გერმანულ სისხლის სამართლის კოდექსში გათვალისწინებულია ტიპური დელიქტები (მკვლელობა, ყაჩაღობა, ქურდობა და ა.შ.), ხოლო სპეციალური წესების (მაგალითად, ბუნების დაცვის შესახებ) სისხლისსამართლებრივი სანქციითურთ

გათვალისწინებულია ე.წ. „გვერდითი კანონებით“, რომლებიც სისხლის სამართლის კოდექსისაგან დამოუკიდებლად მიიღებიან.

რუსეთის ფედერაციის სისხლის სამართლის კოდექსის მე-14 მუხლში დანაშაული განმარტებულია როგორც 'ბრალულად ჩადენილი საზოგადოებრივად საშიში ქმედება, რომელიც ამ კოდექსში სასჯელის მუქართაა აკრძალული'.

ცხადია, დანაშაულის ცნება, ამ საკანონმდებლო განსაზღვრების თანახმად, საზოგადოებრივად საშიში და ბრალეული ქმედებაა. დანაშაულის ეს ორი ნიშნანი დავას არ უნდა იწვევდეს. საკითხავი ისაა, თუ რატომ არაა ასახული ამ ცნებაში დანაშაულის შემადგენლობა. ამის მიზეზად დანაშაულის შემადგენლობის ოთხწევროვანი დაყოფაა, როგორც ობიექტის, ობიექტური მხარის, სუბიექტისა და სუბიექტური მხარის ერთიანობა. ამკარაა, რომ ამ დაყოფაში „დანაშაულის“ და მისი „შემადგენლობა“ ერთი და იგივეა, ამიტომ „დანაშაულის შემადგენლობა“ აქ დანაშაულის ერთ-ერთი ნიშანი ვერ იქნება. ამ პოზიციიდან კი გაუგებარია, თუ რა გზით ან რა ხერხით ხდება დანაშაულის ჩადენა. დანაშაულის შემადგენლობის ამ ოთხწევროვანი დაყოფის პრაქტიკულ შედეგებს ჩვენ უკვე შევხებთ და აქ არ ვიმეორებთ. დავუბრუნდებით დანაშაულის ცნებაში მითითებას იმაზე, რომ დანაშაული სისხლის სამართლის კანონში სასჯელის მუქართაა აკრძალული. ეს აკრძალვა კი პრაქტიკულად იმოქმედებს იმ შემთხვევაში, როდესაც დანაშაულის ჩადენა შესაძლებელია აქტიური მოქმედებით. უმოქმედობის გზით დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას უპირისპირდება არა აკრძალვა, არამედ აქტიური მართლზომიერი მოქმედების ვალდებულება. მაშასადამე, დანაშაულის ამ ცნებაში დანაშაულებრივი უმოქმედობა ასახული არ არის. ამიტომ „აკრძალვაზე“ მითითება საჭირო არ არის, რადგან იგულისხმება, რომ სისხლის სამართლის კანონი ან კრძალავს აქტიურ დანაშაულებრივ მოქმედებას ან ადგენს აქტიური მოქმედების ვალდებულებას (უმოქმედობის გზით დანაშაულის ჩადენის წინააღმდეგ), სხვა საკითხია დანაშაულის ცნებაში დასჯადობის ნიშანი, რომელიც ქმედების მართლწინააღმდეგობას აფუძნებს.

ცნობილია, რომ **ინგლისში** სისხლის სამართლის კოდექსი არ არსებობს. ცალკეულ სისხლსამართლებრივ ნორმატიულ აქტებში

დანაშაულის ცნება განმარტებული არ არის. ამიტომ დანაშაულის ცნება მოცემულია ან სასამართლო გადაწყვეტილებებში ან თეორიული, დოქტრინალური წესით. ამ უკანასკნელს განეკუთვნება ინგლისელი კრიმინალისტიკის სტიფენის მიერ დანაშაულის ცნების განსაზღვრა: „დანაშაული არის სამართლის ყოველგვარი დარღვევა, რომელიც ფასდება, როგორც მთლიანად საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული ქმედება“.

დანაშაულის ცნების ამ განსაზღვრაში ხაზგასმულია დანაშაულის მატერიალურ ნიშანზე, ე.ი. დანაშაული საზოგადოების, როგორც მთელის, წინააღმდეგაა მიმართული.

ინგლისურ სისხლის სამართალში სისხლისამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველია ქმედების (*Actus reus*) და ამ ქმედების ჩადენის დროს სუბიექტის სულიერი მდგომარეობის (*Mens rea*) ერთიანობა. ამ უკანასკნელ ტერმინში იგულისხმება ქმედებაში გამოხატული ბრალი. მართალია, ბრალის ცნება არაა განმარტებული, მაგრამ საკანონმდებლო აქტებში ხშირადაა მითითებული ბრალის ფორმების აღმნიშვნელ ტერმინებზე („განზრახვით“ „გაუფრთხილებლად“, „ბოროტგანზარახულად“ და ა.შ.).

ამრიგად, ინგლისურ სისხლის სამართალში დანაშაულისა და მისი ნიშნების ცნებები ლოგიკურ ფორმებში, როგორც წესი, არ არსებობს. პრაქტიკულად კი საკითხი წყდება პროცენტულად, თუმცა არსებობს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონებიც.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში არსებობს როგორც ფედერალური, ისე ცალკეული შტატების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა. ფედერალურ სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში დანაშაულის ცნება არაა განმარტებული. იგი არაა განმარტებული ზოგიერთი შტატის კანონმდებლობაშიც. სამაგიეროდ, დანაშაულის ცნება, სადაც იგი ასე თუ ისე განმარტებულია, არსებითად განსხვავებულ ლოგიკურ ფორმებში. მაგალითად, ნიუ-იორკის შტატის სისხლის სამართლის კოდექსში დანაშაული განმარტებულია, როგორც ქმედება, რომლისთვისაც ვადიანი საპყრობილე ან ჯარიმა გათვალისწინებულია სამართლის ნორმით, ადგილობრივი სამართლით, სამთავრობო ინსტრუქციებითა თუ ბრძანებებით.

აშკარაა, რომ აქ დანაშაულის ცნება წმინდა ფორმალური ნიშნითაა განმარტებული, თუმცა ეს განმარტება დანაშაულის ცნებას მისი ლოგიკური ფორმით მაინც არ წარმოადგენს.

ამერიკულ სისხლის სამართალში დანაშაულის შემადგენლობის ცნებაც არ არსებობს. ინგლისური ტრადიციის მსგავსად, დანაშაულებრივი ქმედება წარმოდგენილია ორი ელემენტით, ე.ი. ქმედებითა (Actus reus) და ამ ქმედების ფსიქოლოგიური ელემენტით (Mens rea). ბრალის ცნება განმარტებული არ არის, მაგრამ განმარტებულია ქმედების ფსიქოლოგიური ელემენტის ზოგიერთი ნიშანი (როგორც „ბრალეული სულისკვეთება“). მართალია, ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპს, როგორც წესი, არ უარყოფენ, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებში მოქმედებს ე.წ. „მკაცრი“ ანუ „აბსოლუტური“ პასუხისმგებლობის პრინციპიც, რიგ შემთხვევაში – სუბსიდიალური პასუხისმგებლობაც (მაგალითად, მებატონის პასუხისმგებლობა მისი მუშებისა და მოსამსახურეების ქმედებისათვის). ინგლისურ-ამერიკულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში გამოთქმულია ის მოსაზრებაც, რომ ბრალი ქმედების ჩამდენი პირის მიმართ ყოველთვის ივარაუდება. ეს ფაქტობრივად არის სისხლის სამართალში ბრალეულობის პრეზუმფციის აღიარება, რაც თურმე საჭიროა იმისათვის, რომ თავიდან ავიცილოთ მტკიცების ტვირთის უზარმაზარი პროცესუალური ხარჯები¹. ცხადია, ეს აშკარა პრაგმატისტული თვალსაზრისია, რომელიც ეწინააღმდეგება სისხლის სამართალსა და სისხლის სამართლის პროცესში არაბრალეულობის პრეზუმფციის პრინციპს, რომლის თანახმად ეჭვმიტანილი, ბრალდებული და განსასჯელი, თავიანთი პროცესუალური მდგომარეობის მიხედვით, არაბრალეული პირები არიან, ვიდრე მათი ბრალი მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენაში არ იქნება დადასტურებული კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენით.

საფრანგეთის სისხლის სამართლის კოდექსში დანაშაულის ცნება არაა განმარტებული. დანაშაულისა და მისი ცალკეული ნიშნების

¹ კ. ნიქარაძე, ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა ინგლისურ-ამერიკულ სისხლის სამართალში – სამართლებრივი ანომალია თუ რეგულირების ეფექტური მექანიზმი, „სამართალი“, 2000, №1, №2.

შესახებ ლაპარაკია ფრანგი იურისტის ნაშრომებში. კლასიკური მართულების წარმომადგენლები დანაშაულს იურიდიულ აბსტრაქციად მიიჩნევდნენ. ამის წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ პოზიტივისტები, რომლებიც დანაშაულს სოციალურ მოვლენად აღიარებდნენ. ამ დებულების განვითარებას შედეგად ის მოჰყვა, რომ ცდილობდნენ საერთოდ უარი ეთქვათ დანაშაულის იურიდიულ ცნებაზე და სანაცვლოდ შემოეტანათ დანაშაულის „ანტისოციალურობისა“ და პიროვნების „საშიში მდგომარეობის“ შესახებ ცნებები. ამ ორ მიმართულებას დაუპირისპირდა „ახალი სოციალური დაცვის“ მიმართულება, რომელსაც ამ მხრივ უფრო ზოგადი ჰუმანიზაციის პრინციპების გარდა, ახალი არაფერი მოუცია.

თანამედროვე ფრანგი კრიმინალისტები დანაშაულის ცნებას სხვადასხვანაირად განმარტავენ, მაგრამ ძირითადი ყურადღება ორ მომენტზე კეთდება: ფორმალურსა და მატერიალურზე. ჟან პრადელი დანაშაულის ცნებაში განმსაზღვრელად მატერიალურ ნიშანს მიიჩნევს.¹

საფრანგეთის სისხლის სამართლის კოდექსში ბრალის ცნება არაა განმარტებული, ხოლო სისხლის სამართლის დოქტრინაში ბრალი დანაშაულის ფსიქოლოგიურ ელემენტადაა მიჩნეული, თუმცა ცნების ლოგიკურ ფორმაში ბრალი არც დოქტრინებში არსებობს. ბრალის ფორმებზე კი საკმაოდ ფართოდ და რთულადაც მსჯელობენ, რადგან ტრადიციული განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის გარდა, ასახელებენ ე.წ. პრეზუმირებულ ბრალს, შუალედურ ბრალს, განზრახვის წინარე ფორმას ანუ წინასწარგანზრახვას და ა.შ., რომელთაც აქ არ შევხებით, აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ ფრანგული სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს იურიდიული პირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, ხოლო ამ მხრივ გამონაკლისად მიჩნეულია სახელმწიფო.

იტალიის სისხლის სამართლის კოდექსში დანაშაულის ცნება არაა განმარტებული, მითითებულია მხოლოდ იმაზე, რომ სისხლისსამართლებრივი დარღვევა საკუთრივ დანაშაულისგან და გადაცდომისაგან შედგება (როგორც ეს გერმანიაშია მიღებული), ხოლო ამ

¹ ან პრადელი, შედარებითი სისხლის სამართალი, თბ., 1999, გვ. 175.

ლოგიკით დანაშაულის ორი ფორმალური ნიშანი იკვეთება – მართლწინააღმდეგობა და დასჯადობა. ამასთან, აღიარებულია ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპი, ხოლო ბრალად მიჩნეულია ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება, ძირითადად გამოხატული განზრახვის ფორმით, თუმცა არც გაუფრთხილებლობას უარყოფენ. ბრალის ამ ორი ტრადიციული ფორმის გარდა, იტალიის სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ითვალისწინებს ბრალის მესამე ფორმას, რომელსაც პრეტერინტენცილწინააღმდეგობა უწოდებენ. იგულისხმება ვითარება, როდესაც მძიმე შედეგისადმი, რომელსაც სუბიექტის განზრახვა არ მოიცავდა, არსებობს სუბიექტის გაუფრთხილებელი დამოკიდებულება (მკვლელობისას და აბორტისას). ამ ვითარებას კი ჩვენში ბრალის ორმაგ ანუ შერეულ ფორმას უწოდებენ (საქ. სსკ მე-11 მუხლი). ასე რომ, ბრალის ეს, ვითომდა, „მესამე ფორმა“ განსაკუთრებულ სიახლეს არ წარმოადგენს.

პოლონეთის სისხლის სამართლის კოდექსის მე-2 პარაგრაფში ნათქვამია, რომ „დანაშაულს არ წარმოადგენს აკრძალული ქმედება, რომლის საზოგადოებრივი ზიანი უმნიშვნელოა“. მაშასადამე, ამ კოდექსში დანაშაულის ცნების ორი ნიშანია გამოთქმული: ა) დანაშაული აკრძალულია სისხლის სამართლის კანონით და ბ) დანაშაული საზიანოა საზოგადოებისათვის, ე.ი. აღიარებულია დანაშაულის მატერიალური ნიშანი.

პოლონეთის ამ კოდექსში ბრალის ცნება არაა განმარტებული, მაგრამ ნეგატიური წესით აღიარებულია ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპი, რომლის თანახმად, „დანაშაულს არ ჩადის პირი, რომელიც ბრალეულია აკრძალულ ქმედებაში, თუ არ შეიძლება მას დაევაკისროთ ქმედების ჩადენის დროის ბრალი“.

ბრალის ფორმები განმარტებულია დანაშაულის კატეგორიების ცნებასთან კავშირში. განზრახვა განმარტებულია როგორც აკრძალული ქმედება, რომლის ჩადენა სუბიექტს აქვს ჩაფიქრებული ან ითვალისწინებდა მისი ჩადენის შესაძლებლობას. გაუფრთხილებლობა განმარტებულია როგორც აკრძალული ქმედება, რომლის ჩადენა სუბიექტს არ ჰქონდა განზრახული, მაგრამ მაინც ჩადის მას მოცემულ გარემოებებში აუცილებელი სიფრთხილის ზომების

დაუცველობის შედეგად, თუმცა ითვალისწინებდა ან შეეძლო გა-
ეთვალისწინებინა ამ ქმედების ჩადენა.

როგორც ჩანს, თვითიმედოვნება ან დაუდევრობა ერთ ცნება-
შია მოქცეული.

ასეთია, მოკლედ, დანაშაულის შესახებ ზოგიერთი სახელმწიფოს
სისხლის სამართლის კანონმდებლობა და თეორიული დოქტრინა.

დანაშაულის იურიდიული ცნების ასაგებად გადამწყვეტი მეთოდოლოგიური მნიშვნელობა აქვს დანაშაულთა თავიდან აც-ილების გამო სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას, რომელიც სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმისა და მართლწეს-რიგის კავშირის ფორმას წარმოადგენს. ეს ბუნებრივია, რადგან სისხ-ლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა მართლწესრიგში სამ-რთლებრივი ურთიერთობის მეშვეობით გადადის. უფრო მეტიც, სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა სახელმწიფოს წინაშე სისხ-ლის სამართლის სუბიექტის პოზიტიური პასუხისმგებლობის გამ-ოვლენის იურიდიულ ფორმასაც წარმოადგენს. სისხლის სამართ-ლის სუბიექტი (ე.ი. საზოგადოების დელიქტუარიაი წევრი) ვალდე-ბულია შეასრულოს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორ-მის მოთხოვნა და შექმნას მართლწესრიგი. მართლზომიერი ქმდე-ბის ვალდებულება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლის-სამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტიია. ამ ვალდებულების შეგნება მისი პრაქტიკული აღსრულების აუცილებელი, მაგრამ საკ-მარისი პირობა არ არის. აუცილებელია, რომ ამ ვალდებულებას სისხლის სამართლის სუბიექტი სახელმწიფოს წინაშე პასუხისმგე-ბლობით მოეკიდოს. მაშასადამე, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობისა და სახელმწიფოს წინაშე სისხლის სამართლის სუბიექტის პოზიტიური პასუხისმგე-ბლობის ერთიანობა სისხლის სამართალში მართლზომიერი ქმდე-ბისა და მართლწესრიგის შექმნის აუცილებელი პირობაა. აქედან გა-მომდინარე, დანაშაულის ჩადენას ლოგიკურად წინ უსწრებს სწორედ აღნიშნული ურთიერთობისა და პოზიტიური პასუხისმგებლობის ერთიანობა. დანაშაულის იურიდიული ცნების ლოგიკურ-მეთოდ-ოლოგიურ საფუძველს სწორედ ეს ერთიანობა წარმოადგენს.

სამწუხაროდ, რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში დღემდე ვერ ელევია დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთ-იერთობის იდეას, რომლის თანახმად, სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა კი არ ქმის, არამედ დანაშაული. გამოდის, რომ დანაშაული წინ

უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმას. ამ პოზიციიდან კი ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია, რადგან ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთებისათვის აუცილებელია, რომ დანაშაულის ჩადენას წინ უსწრებდეს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა და მისი ადრესატი, ანუ დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა.

ამრიგად, თუ დანაშაულის ჩადენას წინ არ უსწრებს სისხლის სამართლის ან წინდახედულობის ნორმა, მაშინ ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია. მაშასადამე, დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის იდეაში „დანაშაული“ გაგებულია მისი მართლწინააღმდეგობის გარეშე. ეს კი „დანაშაულის“ წმინდა სოციოლოგიური გაგებაა. ესაა დანაშაულის გაგებაში სოციოლოგიზმი, ე.ი. კრიმინალიზაციის ობიექტზე დანაშაულის იურიდიული ცნების დაყვანა. ამ ლოგიკით კი, ბრალიც, როგორც დანაშაულის ერთ-ერთი ნიშანი, გაგებულია ქმედების მართლწინააღმდეგობის გარეშე. ამ უკანასკნელის გარეშე ბრალის გაგება ნიშნავს ბრალის დაყვანას ქცევის ფსიქოლოგიურ კონცეფციაზე, რაც ბრალის ცნებას ფსიქოლოგიურ ცნებად გარდაქმნის. ესაა ფსიქოლოგიზმი ბრალის პრობლემატიკაში, რადგან დანაშაულის სოციოლოგიური გაგების ლოგიკით ბრალის ცნება ნებისმიერი (ნებისყოფითი) ქცევის ფსიქოლოგიურ კონცეფციაზეა დაყვანილი. ამიტომაც, რომ ბრალი ამ კონცეფციაში გაგებულია როგორც ქმედებისა და მისი შედეგებისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულება, რომელიც სინამდვილეში ნებისმიერი ქცევის სინონიმია და არა ბრალის ცნება. მაშასადამე, სოციოლოგიზმი დანაშაულის ცნებაში ბრალის ცნებაში ფსიქოლოგიზმის ლოგიკური წანამძღვარია.

სამწუხაროდ, გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ამ მხრივ იკვეთება მეორე უკიდურესობა – ნორმატივიზმი. კერძოდ, გერმანელი კოლეგები ერთხმად აღიარებენ სამართლის ნორმას, როგორც ჯერარსის სპეციფიკურ სახეს, მაგრამ უგულებელყოფენ დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივ ურთიერთობას, როგორც სამართლის ნორმისა და მართლწესრიგის კავშირის ფორმას. ამიტომ გაუგებარია, თუ როგორ გადადის ნორმა

მართლწესრიგში: სამართლებრივი ურთიერთობის გარეშე ნორმა მართლწესრიგში არ გადადის. თუ ნორმა, როგორც ჯერარსის სპეციფიკური სახე, მართლწესრიგში არ გადადის, მაშინ ნორმა მონყვეტილია მართლწესრიგისაგან, რაც ნორმატივიზმია. ამ ნიადაგზე ქმედების მართლწინააღმდეგობის დასაბუთება შეუძლებელია, რადგან მართლწესრიგისაგან მონყვეტილ ნორმას ქმედება, როგორც სოციალური სინამდვილის მოვლენა, ვერსად შეხვდება, ვერ გადაკვეთს და, მაშასადამე, მას წინააღმდეგობას ვერ გაუწევს. ამ ნიადაგზე ვერც ბრალის პრობლემა გადანყდება, რადგან ბრალი, მართალია, ადამიანის ფსიქიკაზე არ დაიყვანება, მაგრამ არც ამ უკანასკნელისგან მონყვეტილთაა შესაძლებელი. ბრალის ნორმატივისტულ თეორიებში ბრალის არსი გასაკიცხობასთან სწორადაა დაკავშირებული, მაგრამ ბრალი სუბიექტისა და მისი ქმედების შეფასება (გაკიცხვა) კი არაა, არამედ გაკიცხვის ობიექტია. მაშასადამე, ბრალს შეფასება კი არ ქმნის, არამედ არსებობს შეფასებისაგან დამოუკიდებლად, როგორც გაკიცხვის ობიექტი.

დანაშაულის ცნების აგება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობისაგან მონყვეტით გადაულახავი სიძნელეების წყაროა. ამ დებულებას საზღვარგარეთის წამყვან სახელმწიფოების კანონმდებლობისა და დოქტრინების მოკლე მიმოხილვაც ადასტურებს.

ამრიგად, რჩება ერთადერთი გზა, ვალდართ, რომ დანაშაულის ჩადენას ლოგიკურად წინ უსწრებს დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობისა და პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტის ერთიანობა, კერძოდ, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა დანაშაულებრივი ქმედების მართლწინააღმდეგობას აფუძნებს, ხოლო ამ ურთიერთობის ფორმაში გამოხატული პოზიტიური პასუხისმგებლობა ბრალის, როგორც უპასუხისმგებლობის სინონიმის, ლოგიკური წინამძღვარია. კერძოდ, დანაშაულის ჩადენა ხდება დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელების გზით. დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას კი სუბიექტი გაჰყავს სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ, რადგან იგი, ამ შემადგენლობის გამო და ფარგლებში, იურიდიუ-

ლად არ არის ვალდებული გამოცხადდეს და არც უფლებამოსილია მიიმალოს. მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობის განმარტორციელებელი პირის იურიდიული სტატუსი შეუძლებელია. მას არ შეიძლება „დამნაშავე“ ეწოდოს, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება ჯერ კიდევ არ უდრის დანაშაულის ჩადენას. იგი არც „უდანაშაულოა“, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელება იმ ვარაუდის საფუძველია, რომ მას შეიძლება დანაშაული ჰქონდეს ჩადენილი. მაშასადამე, დანაშაულის შემადგენლობის განმარტორციელებელი პირის სამართლებრივ მდგომარეობას სისხლის სამართალი არ ადგენს. ამიტომ მისი სისხლისამართლებრივი ცნებაც არ არსებობს. ამ პირის პროცესუალურ მდგომარეობას ადგენს სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალი (ექვემოთაღნიშნული, ბრალდებული, განსასჯელი, ხოლო ქმედების მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის დადგენის კვალობაზე გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ – მსჯავრდებული).

ამრიგად, დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებას მისი განმარტორციელებელი პირი გაჰყავს სახელმწიფოსთან სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის გარეთ და ფუნქციონალურად შეჰყავს სისხლის სამართლის საპროცესო ურთიერთობაში, რომლის ფორმაში ხდება ჩადენილი ქმედების გამოძიება და სასამართლო განხილვა. ამ დებულებას ადასტურებს ისიც, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ქმედების მართლზომიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ფორმაა. კერძოდ, დანაშაულის შემადგენლობა მართლზომიერი აქტი არ არის, მაგრამ არც მართლწინააღმდეგოა, ვიდრე მისი მართლწინააღმდეგობა ოფიციალური წესით არ იქნება დადგენილი. ამიტომაც, რომ დანაშაულის შემადგენლობა ფაქტის (აღწერილობითი) მსჯელობაა. ამ ფაქტის მსჯელობიდან ქმედების მართლწინააღმდეგობაზე პირდაპირი ლოგიკური გადასვლა შეუძლებელია. ამიტომაც, რომ წინასწარი გამოძიება დანაშაულის შეზადგენლობის შესაბამისი ქმედების მართლწინააღმდეგობის შესახებ მხოლოდ ვარაუდს გამოთქვამს, თუ არ არსებობს მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავი რომელიმე გარემოება. ქმედების მართლწინააღმდეგობის შესახებ ვარაუდი წინასწარ გამოძიებას საშუალებას აძლევს დაადგინოს ბრალის ფორმებიც, რათა გადაწყდეს

სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებებაში მიცემისა და საბრალდებო დასკვნის შედგენის საკითხი. ბრალის ფორმის (განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის) დადგენა ბრალის დადგენას ჯერ კიდევ არ უდრის. ამიტომ, რომ ბრალდებული და განსასჯელი მაინც არაბრალეული პირები არიან, ვიდრე სასამართლო ბრალის ფორმებიდან ბრალზე კატეგორიულ უკუდასკვნას არ გააკეთებს. ამისათვის კი საჭიროა, რომ სასამართლო დანაშაულის შემადგენლობის ფაქტიდან თვისებრივად ახალ დონეზე – სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობის – დადგენაზე გადავიდეს, რათა განსაზღვროს სუბიექტის მიერ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულების დარღვევა. ეს ქმედების მართლწინააღმდეგობის ნიშანია. სუბიექტის ბრალის დასადგენად კი სასამართლომ უნდა დაადასტუროს განსასჯელის (სისხლის სამართლის სუბიექტის სახით) მოწოდება, რომ მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას სახელმწიფოს წინაშე პასუხისმგებლობით მოჰკიდებოდა. მას შეეძლო ემოქმედა სახელმწიფოს წინაშე პოზიტიური პასუხისმგებლობის ვითარებაში. აქედან სასამართლო აკეთებს დასკვნას, რომ განსასჯელის მიერ ჩადენილი მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, ამავე დროს, სახელმწიფოს წინაშე სუბიექტის უპასუხისმგებლობის აქტია. კერძოდ, ნაცვლად იმისა, რომ სუბიექტი სახელმწიფოს წინაშე პასუხისმგებლურად მოქცეულიყო, ის, პირიქით, უპასუხისმგებლოდ ანუ ბრალულად მოიქცა. თუ განზრახვა სახელმწიფოს წინაშე სუბიექტის პოზიტიური პასუხისმგებლობის შეგნებული უარყოფაა, გაუფრთხილებლობა ამ პასუხისმგებლობის უგულებელყოფით ვლინდება. კერძოდ, გაუფრთხილებლობის ბუნებას წინდახედულობის ნორმისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება განსაზღვრავს. თვითიმედოვნებისას სუბიექტი მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის გარდუვალობას, ხოლო დაუდევრობისას ამ შედეგის დადგომის შესაძლებლობას წინდახედულობის ნორმისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამო არ ითვალისწინებს. წინდახედულობის ნორმისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ვითარებაში სუბიექტი ამ შედეგის დადგომას გაითვალისწინებდა და, მაშასადამე, ამ ნორმით აკრძალულ ქმედებას არ ჩაიდენდა.

მაშასადამე, განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის გვარეობით ცნებას უპასუხისმგებლობა წარმოადგენს. თუ, მაგალითად, პირდაპირი განზრახვა სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის უკიდურესად მაღალი ხარისხია, დაუდევრობა, პირიქით, ამ უპასუხისმგებლობის უკიდურესად დაბალი ხარისხით ვლინდება.

ამრიგად, დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისამართლებრივი ურთიერთობის დადგენით სასამართლო განსაზღვრავს დანაშაულის შემადგენლობის შესაბამისი ქმედების მართლწინააღმდეგობას, ხოლო ამ ურთიერთობის ფორმაში გამოხატული პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტის დადგენით – სუბიექტის ბრალს. ამჟამად, რომ სასამართლო სუბიექტის ბრალს. სახელმწიფოს წინაშე უპასუხისმგებლობის კვლიფიკაციას ანიჭებს, რაც სახელმწიფოს სახელით მისი გაკიცხვის ნიშანია. ამით სასამართლო აბათილებს განსასჯელის არაბრალეულობის პრეზუმფციას და ქმედებას დანაშაულად აკვალიფიცირებს, რომელიც კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენის ფორმაში გამოიხატება.

ამჟამად, რომ დანაშაულის ცნების ის მოდელი, რომელიც გათვალისწინებულია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლში, ლოგიკური თანმიმდევრობით საბუთდება დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისამართლებრივი ურთიერთობისა და პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტის ერთიანობის საფუძველზე: ა) დანაშაულის შემადგენლობა არის ქმედების მართლწიერებისა და მართლწინააღმდეგობის კავშირის ანუ სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის საპროცესო სამართლის კავშირის ფორმა, რადგან მტკიცების საგნის ძირითად ელემენტს დანაშაულის შემადგენლობა წარმოადგენს; ბ) მართლწინააღმდეგობა არის დანაშაულის შემადგენლობისა და ბრალის კავშირის ფორმა, რადგან ბრალი დანაშაულის შემადგენლობისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია, მაგრამ არსებითად ქმედების მართლწინააღმდეგობით განისაზღვრება; გ) ბრალი არის პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა, რადგან ბრალი თავის ლოგიკურ წინამძღვარს პასუხისმგებლობის პოზიტიურ ასპექტში პოულობს, როგორც ნორმატიულად დადგენილი ვალდებულებისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულების ანტიპოდი (ე.ი. ამ ვალდებულებისადმი უპასუხისმგე-

ბლო დამოკიდებულება) და პასუხისმგებლობის ნეგატიურ ასპექტს აფუძნებს. აქედან გამომდინარე, დანაშაულად ჩაითვლება სისხლისსამართლებრივი უმართლობის სოციალურად საშიში და უპასუხისმგებლო განხორციელება, რომელიც დასჯადია სისხლის სამართლის კანონით.

დანაშაულის იურიდიული ცნება არის სისხლის სამართალში სამართალდარღვევის შემადგენლობის, მართლწინააღმდეგობისა და ბრალის კატეგორიების სპეციფიკური გამოვლენის ლოგიკური კავშირის ფორმა.

სარჩევი

ნინასიტყვაობა	3
თავი პირველი	
კრიმინალიზაციის ობიექტი და დანაშაულის ცნება	7
§1. კრიმინალიზაციის ობიექტი	7
§2. კრიმინალიზაციის ობიექტი და დანაშაულის ოურიდოული ცნება	10
§3. კრიმინალიზაციის საზრისი	15
§4. დანაშაულებრივი ქმედების სოციალური საშიშროების საკითხი	18
§5. კრიმინალიზაციის პრინციპების შესახებ	21
§6. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი და დანაშაულის ცნება	23
თავი მეორე	
სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება	26
§1. დანაშაულის ჩადენის გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება	26
§2. დანაშაულთა თავიდან აცილების გამო სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება	30
თავი მესამე	
დანაშაულის შემადგენლობის ცნება და ადგილი დანაშაულის სისტემაში	37
§1. ტერმინი „დანაშაულის შემადგენლობა“	37
§2. დანაშაულის შემადგენლობის ცნება	41
§3. დანაშაულის შემადგენლობის სახეები	42
§4. დანაშაულის შემადგენლობის ოთხნეწროვანი დაყოფა და მისი პრაქტიკული შედეგები	46
§5. დანაშაულის თავიდან აცილების გამო სისხლის სამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის შემადგენლობის სტრუქტურა	50
§6. შემადგენლობის ობიექტური მხარეში სუბიექტის შეტანის საფუძველი	55
§7. სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის შემადგენლობის ბუნება	57
§8. დანაშაულის შემადგენლობის ფუნქციები	60
თავი მეოთხე	
დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ცნება და ნიშნები	66
§1. დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის ცნება	66

§2. აქტუური დანაშაულებრივი მოქმედება	68
§3. დანაშაულებრივი უმოქმედობა	71
§4. დანაშაულებრივი შედეგი	74
§5. მიზეზობრივი კავშირი ქმედებასა და შედეგს შორის	79
§6. დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტური მხარის სხვა ნიშნები	87

თავი მეხუთე

დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ცნება და ქმედების კვალიფიკაცია	91
§1. დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ცნება	91
§2. დანაშაულის შემადგენლობის ფაქტობრივი და შეფასებითი ნიშნები	99
§3. დანაშაულის შემადგენლობა და სისხლის სამართლის სისტემა	102

თავი მამეცა

მართლწინააღმდეგობის ცნება და სახეები	105
§1. მართლწინააღმდეგობის ცნება	105
§2. ქმედების მართლწინააღმდეგობის სახეები	110
§3. მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავი გარემოებანი და დანაშაულის შემადგენლობა	116
§4. დანაშაულის შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ლოგიკური კავშირი	118
§5. უმართლობის ცნება და ელემენტები	120

თავი მეშვიდე

ბრალი და დანაშაულის ცნება	126
§1. სუბიექტური შერაცხვის პრინციპი სისხლის სამართალში	126
§2. ბრალის თეორიები	129
§3. ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის ასექტების კავშირის ფორმა	141
§4. ბრალის ფორმები	152

თავი მერვე

დანაშაული, როგორც სამართალდარღვევის სპეციფიკური სახე	158
§1. დანაშაული, როგორც ცნების ლოგიკური ფორმის საგანი	158
§2. დასჯადობა, როგორც დანაშაულის ნიშანი	161
§3. დანაშაულის ცნება საზღვარგარეთის ზოგიერთი სახელმწიფოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობისა და თეორიული დოქტრინის მიხედვით ...	164
შემაჯავებელი დასჯენა	171

გამომცემელი:
საგამომცემლო სახლი „გიზნეს-კურიერი“
დირექტორი: ზაურ ნაჭყვია

გურამ ისაბაძის ძე ნაჭყვია
სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა
და დანაშაულის ცნება

НАЧКЕБИЯ ГУРАМ ИСАКОВИЧ
Уголовно-правовые отношения и
понятие преступления

Тбилиси 2002

